

दि माळेगाव सहकारी साखर कारखाना लि.,

: तार :
काँपणुगर
शिवनगर

माळे गाव बु० (शिवनगर)
तालुका बारामती, जिल्हा पुणे
(रजिस्टर नंबर जी-२६६ दिनांक २४-२-१९५५)

फोन नंबर
३५७
बारामती

राष्ट्रीय उत्पादनात भर घालण्याकरिता कारखान्याची दररोजची २०००-२५०० मे. टन ऊस गाळण्याची विस्तारवाढ योजना पूर्ण केलेली आहे.

— आमची वैशिष्ट्ये —

- (१) शुभ्र व दाणेदार साखरेचे उत्पादन.
- (२) परकीय चलन मिळविण्यासाठी सरकारी आदेशानुसार कच्च्या साखरेचे उत्पादन.
- (३) ऊस शेतकऱ्यांना त्यांच्या मालाची जास्तीत जास्त किंमत वेळेवर देणे.

—: संचालक मंडळ :—

(१) मा. श्री. वीरसिंह चंद्रसेन जाधवराव	चेअरमन
(२) मा. श्री. बाळासाहेब ऊर्फ खंडेराव पाटीलबुवा गिते	व्हाईस चेअरमन
(३) मा. श्री. विठ्ठलराव दादासाहेब जगताप	संचालक
(४) मा. श्री. नामदेवराव साहेबराव सस्ते	संचालक
(५) मा. श्री. बाबासाहेब गेनवा तावरे	संचालक
(६) मा. श्री. पाटील बंडोबा तावरे	संचालक
(७) मा. श्री. पोपटराव नरहरी तावरे	संचालक
(८) मा. श्री. कमलाकांत तुळशीराम ढवाण	संचालक
(९) मा. श्री. दशरथराव बाळासाहेब खलाटे	संचालक
(१०) मा. श्री. आप्पासाहेब राणवा जगताप	संचालक
(११) मा. श्री. सर्जेराव पांडुरंग घाडगे	संचालक (सोसायट्यांचे प्रतिनिधी)
(१२) मा. श्री. विठ्ठलराव सदाशिवराव देशमुख	संचालक (बँकेचे प्रतिनिधी)
(१३) मा. जिल्हा उपनिबंधक सहकारी संस्था, पुणे	(रजिस्ट्रार सो. यांचे प्रतिनिधी)
(१४) मा. श्री. श्रीकांत भालचंद्र धर्माधिकारी	कार्यकारी संचालक

प्रकाशक: प्रभारी प्राचार्य, डॉ. जे. के. गोधा, तुळजाराम चतुरचंद कॉलेज, बारामती (पुणे)
मुद्रक: श्री. एम्. टी. शहा, ज्योती प्रिटींग प्रेस, फलटण, जिल्हा सातारा

तुळजाराम चतुरचंद महाविद्यालय

बारामती

नियत कालिक

मार्च १९७५

अंक

१३

वा

प्रमुख संपादक- प्रा. डॉ. दयाराम पाटील
विद्यार्थी प्रतिनिधी- श्री. अनिल गळंडे

संपादक मंडळ

- प्राचार्य डॉ. जे. के. गोधा एम्.कॉम्., बी.ए., एल्.एन्.बी., पीएच्.डी. अध्यक्ष
- उपप्राचार्य प्रा. बी. बी. पाटील एम्.एस्सी. उपाध्यक्ष
- प्रा. डॉ. दयाराम पाटील एम्.ए., बी.एड., पीएच्.डी. प्रमुख संपादक
- प्रा. एस्. जी. बोन्द्रे एम्.ए.
- प्रा. व्ही. व्ही. उपाध्ये एम्.ए.
- प्रा. डॉ. के. एम्. सुर्वे एम्.ए., पीएच्.डी.
- प्रा. आर. जे. गांधी एम्.एस्सी.
- श्री. अनिल गलांडे टी.नाय्.बी.ए. विद्यार्थी प्रतिनिधी

शिवराजाचे आठवावे रूप। शिवराजाचा आठवावा साक्षेप।
शिवराजाचा आठवावा प्रताप। भूमंडळी ॥

- महाराष्ट्र गीत -

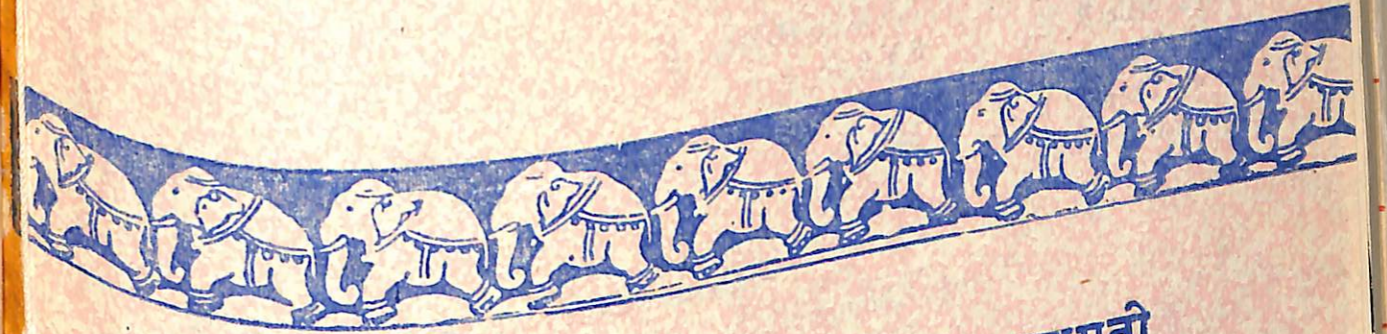
शिवनिष्ठा जेथ असे सतत जागती
अग्रेसर प्रांत महाराष्ट्र, भारती !

भीमकाय सह्यागिरी पाठिशी उभा
बलशाली आकांक्षा भेदिती नभा
सरितांसह प्रगति इथे नित्य वाहती . . .

शिवराजा, टिळक, भीम, गोखले, फुले
अभ्यासित आदर्शा वाढती मुले
साहित्यिक नवविचार येथे सांगती . . .

चक्रांकित तीन रंगी राष्ट्रिय ध्वजा
देवदूत मानि तिला येथची प्रजा
वाढविते आप्तभाव हा सभोवती . . .

- ग. दि. माडगुळकर

तुळजाराम चतुरचंद महाविद्यालय, बारामती

नियतकालिक

मार्च १९७५

- Gymkhana Managing Committee -

Shri. Jamadade S. M.	T.Y.B.A.	I.C.S.R.	Gents
Miss. Deshpande S. P.	"	"	Ladies
Shri. Khatri H. B.	S.Y.B.A.		Cricket
" Wagh A. V.	"	Hockey, Football, Tennis	Athletics
" Shinde B. R.	"		
" Chawan J. A.	"	Volley Ball, Miner games	Wrstling
" Nikam D. S.	F.Y.B.Sc.		
" Ghadge J. S.	T.Y.B.A.		Indian games

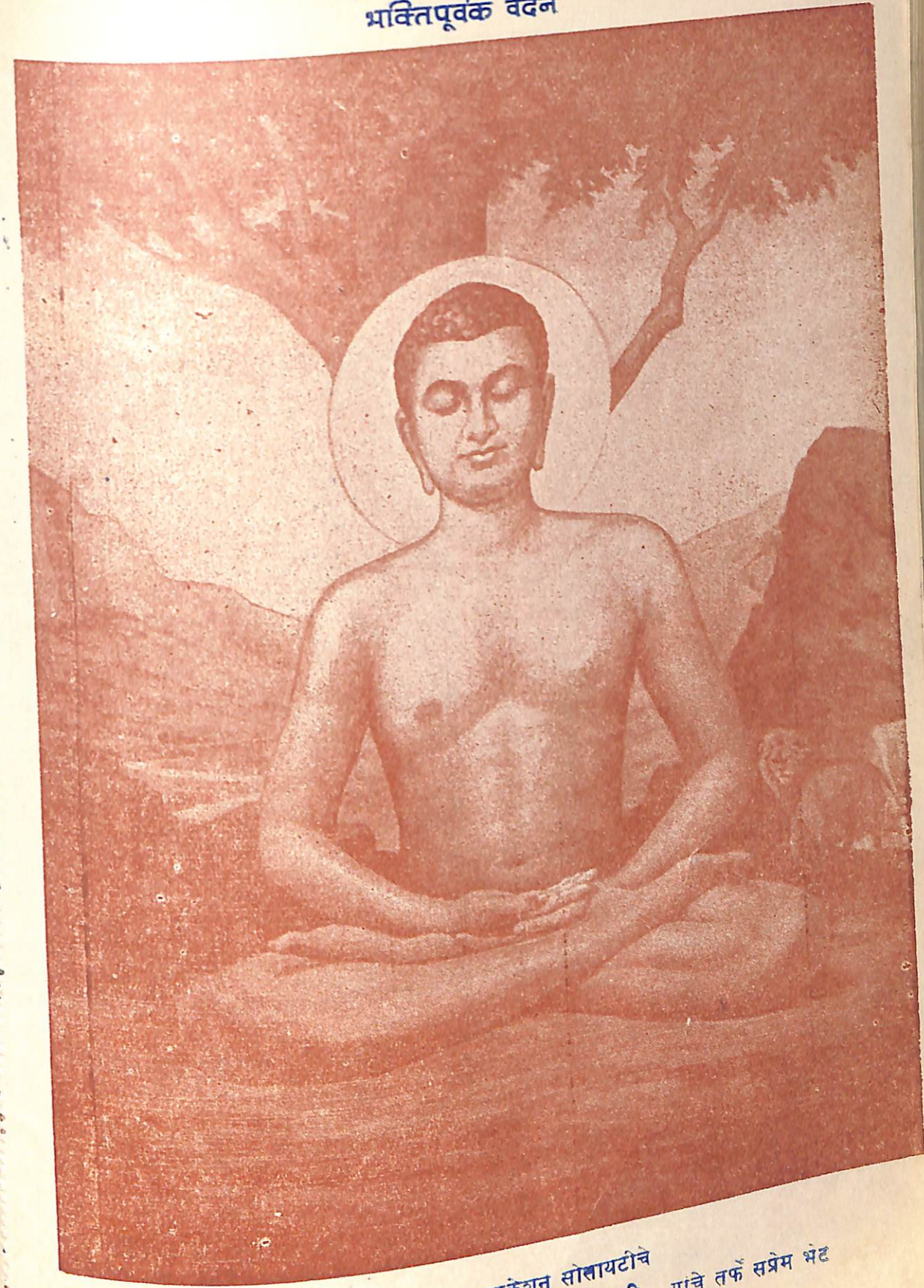
- Students Representatives -

Shri. Khomane S. N.	T.Y.B.Com.	Gathering Secretary
" Jamadade S. M.	T.Y.B.A.	I.C.S.R. Gents
Miss. Deshpande S. P.	"	" Ladies
Shri. Wagh M. D.	P.D.Arts. (A)	
" Jachak V. N.	" (B)	
" Jagtap M. J.	" (C)	
" Jagtap S. N.	F.Y.B.A. (A)	
" Gawade P. D.	" (B)	
" Nimbalkar P. A.	S.Y.B.A.	
" Kalbhor D. B.	T.Y.B.A.	
" Sapkal J. S.	P.D.Com.	
" Dhole R. T.	F.Y.B.Com.	
" Holkar P. L.	S.Y.B.Com.	
" Atole S. S.	T.Y.B.Com.	
" Pawar P. D.	P.D.Sc.	
" Kapase D. B.	F.Y.B.Sc.	
Miss. Taksale S. M.	S.Y.B.Sc. (L.R.)	
Shri. Nale R. K.	S.Y.B.Sc.	
" Tupe D. D.	T.Y.B.Sc.	
" Thengal S. N.	M.Com.	
Miss. Uppadhaye S. V.	S.Y.B.A.	

- Other Committees -

Shri. Khomane S. N.	T.Y.B.Com.	Gathering Secretary
" Jadhav A. J.	S.Y.B.A.	Library
" Khade H. S.	T.Y.B.A.	Debating
" Shaikh N. B.	S.Y.B.A.	Drama & Art Circle
Miss. Govande N. S.	"	"
Shri. A. B. Galande	T.Y.B.A.	College Miscellany
" A. M. Shah	"	Trip
Miss. R. P. Joshi	T.Y.B.Sc.	"

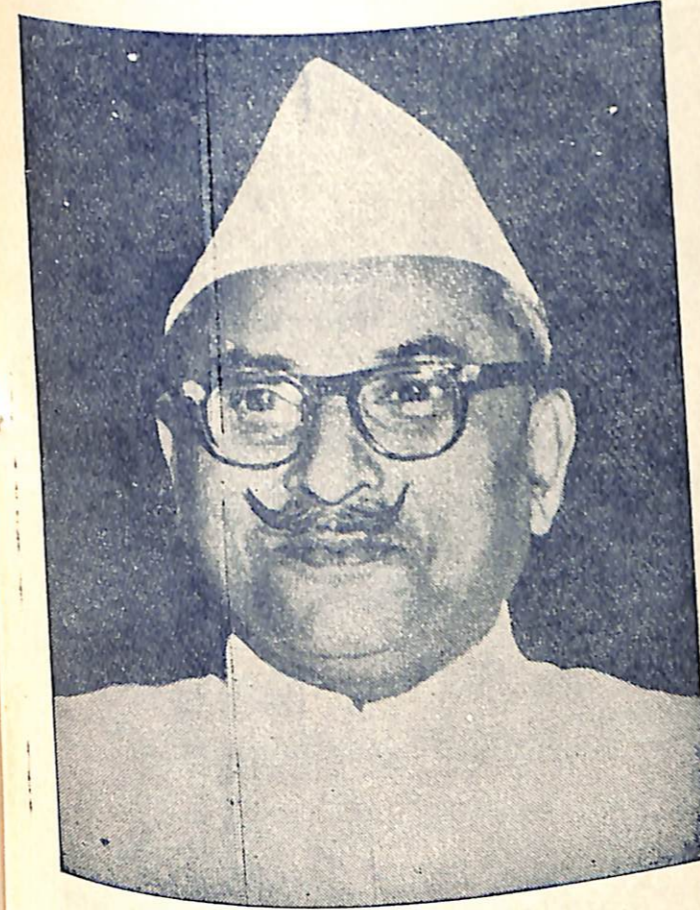
तीर्थंकर भगवान महावीर २५०० व्या महानिर्वाण वर्षानिमित्त
भक्तिपूर्वक वंदन

अनेकांत एज्युकेशन सोसायटीचे
बुलजाराम चतुरचंद महाविद्यालय, बारामती, याचे तर्फे सप्रेम भेट

❖❖ आमची प्रेरणा आणि आमची स्फूर्ती ❖❖

मा. ना. श्री. शरदचंद्रजी पवार
कृषिमंत्री, महाराष्ट्र राज्य →

श्रीमान् शेठ लालचंद्र हिराचंद्र
अध्यक्ष
अनेकांत एज्युकेशन सोसायटी, पुणे

卐 जीवित् शरदः शतम् 卐
७१ व्या वाढदिवसानिमित्त
अभिष्टाचिंतन !

प्राचार्य डॉ. जे. के. गोधा

(12)

फोटोत उन्वीकडून डावीकडे-

पहिली रांग- श्री. उमा दाजी सोनवले, श्री. माने, श्री. एच्. एम्. हवेलीवाला, श्री. मो. फु शहा
 प्राचार्य डॉ. जे. के. गोधा, नगराध्यक्ष श्री. धों. आ. सातव, उपाध्यक्ष सौ. पद्माताई सिधये
 श्रीमती कृष्णाताई गुजर, सौ. अलकाताई मोरे
 दुसरी रांग- श्री. विलास तांबे श्री. अरविंद गालिदे, श्री. सुभाष ढवळीकर, श्री. भो. गु. शहा
 श्री. पोतेकर, श्री. जवाहर शहा, श्री. सुभाष ढोले, श्री. शशिकांत शहा
 तिसरी रांग श्री. कमलाकर निबधे, श्री. श्रेणिक शहा, डॉ. व. मा. कोठारी, उपप्राचार्य बी. बी. पाटील

सं पा द की य

एका तपानंतरचे पहिले वर्ष :

अनेकांत एज्युकेशन सोसायटीच्या तुळजाराम चतुरचंद महाविद्यालयाची एका तपाची शैक्षणिक क्षेत्रातील प्रगती सर्वांच्यासमोर आहेच. पुणे विद्यापीठात एक वैशिष्ट्यपूर्ण स्थान प्राप्त केलेले ग्रामीण विभागातील प्रगती पथावरील महाविद्यालय म्हणून महाविद्यालयाचे शैक्षणिक क्षेत्रात सर्वांगीण लौकिक संपादन केला आहे.

आमच्या महाविद्यालयाचे निकाल :

या वर्षी आमच्या महाविद्यालयाचा प्रोफेशनल परीक्षेचा निकाल तुलनात्मक दृष्ट्या विद्यापीठाच्या निकालापेक्षा चांगला आहे. सेमेस्टर - ४ चा निकाल ९५.६५ टक्के असून टी. वाय. बी. एस्सी. चा निकाल १०० टक्के आहे. या शिवाय पुढील निकाल उल्लेखनीय आहेत.

पी. डी. आर्टस्	६०.३३ टक्के
एफ्. वाय. बी. ए.	५१.४० "
एम. ए. (संपूर्ण मराठी)	७०.६० "
एम. कॉम.	४४.४० "
टी. वाय. बी. कॉम. (फक्त)	१००.०० "
एस्. वाय. / टी. वाय. बी. कॉम.	५५.५५ "
टी. वाय. बी. ए.	६५.६२ "
श्री. डी. सी. बोकील हा विद्यार्थी टी. वाय. बी. कॉम.	

नियतकालिक १९७४-७५

परीक्षेत प्रथम वर्गात, महाविद्यालयात पहिला आला आमचे प्राचार्य डॉ. जे. के. गोधा :
 डॉ. जे. के. गोधा यांची जून ७४ पासून प्राचार्य म्हणून नियुक्ती करण्यात आली.

या महाविद्यालयाच्या स्थापनेपासून म्हणजेच सन १९६२ पासून डॉ. गोधा येथे काम करीत आहेत. महाविद्यालयाच्या सर्वांगीण प्रगतीत त्यांचा सिहाचा वाटा आहे. महाविद्यालयाची सर्वांगीण प्रगती व्हावी, या परिसरातील विद्यार्थ्यांना चांगले शिक्षण मिळावे, ग्रामीण विभागातील या महाविद्यालयात शिक्षणासाठी येणाऱ्या विद्यार्थ्यांना अधिकाधिक सोई उपलब्ध व्हाव्या यास्तव डॉ. गोधा यांचे अहर्निश प्रयत्न सुरू असतात. विद्यार्थ्यांबरोबरच प्राध्यापकांचाही शैक्षणिक दर्जा सुधारावा म्हणून ते आपल्या सहकारी प्राध्यापकांना शैक्षणिक प्रगतीच्या दृष्टीने सर्वतोपरी सहाय्य करतात.

या परिसराची सम्यक् माहिती असणारी आणि शैक्षणिक जीवनाची व प्रणालीची जाणीव असणारी एक कर्तबगार व्यक्ती या महाविद्यालयाला प्राचार्य म्हणून लाभली, त्यामुळे प्रगतीपथावर असलेल्या या महाविद्यालयाचे भवितव्य प्राचार्य डॉ. जे. के. गोधा यांच्या नेतृत्वाखाली उज्वलच राहिल अशी खात्री वाटते.

आमचे प्राध्यापक :

आमच्या महाविद्यालयातील प्राध्यापक आपल्या अध्यापन कार्याबरोबरच शैक्षणिक व सामाजिक क्षेत्रात अन्य स्वरूपाची आवश्यक ती सेवा मिळेल तेव्हा करीत असतात. या वर्षी पुढील प्राध्यापकांनी विविध प्रकारचे कार्य केले आहे.

उपप्राचार्य प्रा. बी. बी. पाटील.

इंडियन मॅथेमॅटिकल सोसायटीच्या वतीने आय. आय. टी., पवई (मुंबई) येथे दिनांक २७ ते २९ डिसें. ७४ रोजी भरलेल्या ४० व्या अधिवेशनाला उपप्राचार्य प्रा. बी. बी. पाटील, प्रमुख - गणित विभाग हे महाविद्यालयाच्या वतीने उपस्थित होते.

प्रा. व्ही. व्ही. उपाध्ये-

रयत शिक्षण संस्थेच्या नागेश्वर विद्यालय, शेट-फळ गढे (ता. इंदापूर) येथे दि. १०-३-७५ रोजी त्या विद्यालयातील १०-११ वीच्या विद्यार्थ्यांचा शुभचिंतन समारंभ व वार्षिक पारितोषिक वितरण समारंभ या कार्यक्रमास प्रमुख पाहुणे म्हणून उपस्थित होते.

प्रा. डॉ. दयाराम पाटील :-

१ ऑगस्ट ७४ - श्रीराम एज्युकेशन सोसायटीच्या फलटण येथील हायस्कूलमध्ये लोकमान्य टिळक पुण्यतिथी निमित्त व्याख्यान

२४ सप्टेंबर ७४ - आचार्य अत्रे विद्यालय, सासवड येथे गणेशोत्सवानिमित्त 'सानेगुरुजींचे जीवन व साहित्य' या विषयावर व्याख्यान.

२५ सप्टें. ७४ - न्यू इंग्लिश स्कूल, डोलवाडी येथे कर्मवीर भाऊराव पाटील यांच्या जयंतीनिमित्त व्याख्यान.

२७ सप्टें. ७४ - स्वातंत्र्य विद्यामंदिर वडगाव निवाळकर येथे गणेशोत्सवानिमित्त 'साने गुरुजींचे जीवन व साहित्य' या विषयावर व्याख्यान.

२ ऑक्टो. ७४ - महात्मा गांधी जयंती निमित्त शाहू हायस्कूल, बारामती येथे व्याख्यान

३१ जाने., १ व २ फेब्रु. ७५ - 'महाराष्ट्रातील

विचारवंतांची परंपरा' या विषयावर तळोदे, जि. धुळे येथील पुणे विद्यापीठ बहिःशाल शिक्षण केंद्रात व्याख्यान.

२४ फेब्रु. ७५ - तळोदे, दि. धुळे येथील ग्रेट के. डी. हायस्कूलच्या प्रथम स्नेहसंमेलनानिमित्त प्रमुख अतिथी म्हणून उपस्थित होते.

२५, २६, २७ फेब्रु. ७५ - 'म जोतीबा फुले जीवन कार्य व कर्तृत्व' या विषयावर हातेड, ता. चोपडा, जि. जळगाव येथील पुणे विद्यापीठ बहिःशाल शिक्षण केंद्रात व्याख्यान.

प्रा. डॉ. एस्. एन्. पुराणिक :-

यांचे ह्या नियतकालिकात पुढील लेख प्रसिद्ध झाले -

1) 'Impact of Irrigation Wells on the Socio - Economic Life of Kolis' हा संशोधनपर लेख 'Journal of the University of Poona, Humanities Section, No. 39, 1974' या अंकात प्रसिद्ध झाला.

2) 'Problem of Communal Harmony in India' हा अभ्यासपूर्ण लेख दिल्ली विद्यापीठाच्या 'Indian Political Science Review' या वण्मासिकाच्या जाने - जून या अंकात प्रसिद्ध झाला.

तसेच १-८-७४ रोजी टिळक पुण्यतिथीनिमित्त डोरले-वाडी येथील रयत शिक्षण संस्थेच्या हायस्कूलमध्ये 'टिळकांचे बालपण' या विषयावर व्याख्यान दिले.

प्रा. डॉ. के. एम्. सुर्वे :-

१६-९-७४ - आर्ट्स, कॉमर्स व सायन्स कॉलेज, ओदूर जि. पुणे येथे 'हिन्दी भाषा की समस्या' या विषयावर हिंदी दिनानिमित्त भाषण.

१७-९-७४ - श्री छत्रपति आर्ट्स व कॉमर्स कॉलेज, जुन्नर (पुणे) येथे हिंदी दिनानिमित्त भाषण विषय - हिन्दी भाषा के विकास की समस्याएं

२-१०-७४ - रोटरी क्लब, बारामती विषय - समाजातील वैचारिक परिवर्तन व लोकजागृति घडवून आणण्याचे सामर्थ्य फक्त साहित्यात आहे.

२१-२ ७५ - केतकेश्वर विद्यालय, निमगांव केतकी, ता. इंदापूर येथे स्नेहसंमेलनाचे अध्यक्ष.

२-३-७५ - भगवान महावीर निर्वाण महोत्सव समिती-तर्फे १० वी ११ वी च्या विद्यार्थ्यांना हिन्दी विषयाचे मार्गदर्शन.

९-३ ७५ - पारगांव येथील हायस्कूलच्या एस.एस.सी. परीक्षेच्या विद्यार्थ्यांच्या शुभचिंतन कार्यक्रमाचे प्रमुख पाहुणे.

नवागतांचे स्वागत :

या वर्षी इंग्रजी विभागात प्रा. मॅथ्यू मोनिपल्ली व प्रा. ए. के. इसराणा यांची व्याख्याते म्हणून नियुक्ती झाली, तर प्रायोगिक मानसशास्त्र विभागात सौ. सुमेधा लेले यांची नियुक्ती झाली. त्यांचे आम्ही स्वागत करतो.

प्रा. पी. एन. कुलकर्णी आणि कु. सुरेखा घाटे हे नोकरीनिमित्त अन्यत्र गेले. त्यांना आम्ही सुयश चिंतितो.

सत्कार :

आमच्या महाविद्यालयातील मराठी विभागाचे प्रमुख प्रा. डॉ. दयाराम पाटील यांनी पीएच्. डी.साठी पुणे विद्यापीठाला सादर केलेल्या 'साने गुरुजी - एक चिकित्सक अभ्यास' या प्रबंधाला विद्यापीठाने मान्यता देऊन प्रा. दयाराम पाटील यांना मे ७४ मध्ये पीएच्.डी पदवी दिली. तसेच इंग्रजी विभागातील प्रा. डॉ. तोगले यांनी शिवाजी विद्यापीठाला पीएच्. डी. साठी सादर केलेल्या 'वहजिनिया वुल्फच्या कादंबऱ्या' या प्रबंधाला मान्यता देऊन प्रा. तोगले यांना मे ७४मध्ये पीएच्.डी. पदवी दिली.

या उभयतांच्या उज्ज्वल यशाबद्दल महाविद्या-

नियतकालिक १९७४-७५

लयाच्या वतीने दि. २३ जुलै ७४ रोजी महाविद्यालयाचे माजी प्राचार्य प्रा. डॉ. सुभाषचंद्र अक्कोळे यांच्या हस्ते शाल व श्रीफळ देऊन सत्कार करण्यात आला.

आमचे विद्यार्थी :

अभ्यासाव्यतिरिक्त अन्य शैक्षणिक उपक्रमातहि आमचे विद्यार्थी आघाडीवर असतात.

श्री. अनिल गलांडे, टी. वाय. बी. ए.

या वर्षीचे नियतकालिक विभागाचे सेक्रेटरी हे उदयोन्मुख साहित्यिक व कवी आहेत या वर्षीत त्यांचे पुढील साहित्य प्रकाशित झाले-

पंचदोप-त्रैमासिक, पुणे श्री छत्रपति शिवाजी महाराज-राजा' हा लेख, तसेच 'उंबरठा' व 'शकून' या दोन कविता प्रसिद्ध झाल्या. जळगाव येथून प्रसिद्ध झालेल्या 'काव्यकुंभ' या काव्यसंग्रहात त्यांच्या क्रांति, सिचन भ्रमिक या कवितांचा समावेश आहे. आक्रोश - दिवाळी ७४च्या अंकात 'तृष्णा' ही कथा, विनदिवकत, श्रमिक या कविता प्रकाशित झाल्या. भोरहून प्रसिद्ध होणाऱ्या 'शिवतोरण' या नियतकालिकाच्या दिवाळी अंकामध्ये 'ऐसे गो नी. दांडेकर' व 'दिवटी' या कविता प्रकाशित झाल्या.

श्री. मधु मोकाशी, एस. वाय. बी. ए.

प्रवासी ही कविता 'विरंगुळा' या पुण्याच्या त्रै-मासिकात जानेवारी ७५ मध्ये प्रकाशित झाली.

श्री. विठ्ठल रायरीकर-

स्वप्न ही कविता वावटळ या नियतकालिकाच्या दिवाळी ७४ च्या अंकात प्रसिद्ध झाली.

कु. माधुरी इनामदार, एफ. वाय. बी. ए.

'महाराष्ट्रातील सौन्दर्य-स्थळे' हा लेख दि. १९ जानेवारी ७६ रोजी आकाशवाणीच्या पुणे केंद्रावरून ध्वनिक्षेपित करण्यात आला. 'लोकमान्य' साप्ताहिक, विटा द्वारा आयोजित केलेल्या 'आज लोकमान्य टिळक असते तर - - -' या निबंध स्पर्धेत पहिले बक्षीस मिळाले त्यांच्या इंग्रजी-मराठी कविता व लेख बालमित्र

पुळजाराम चतुरचंद महाविद्यालय, बारामती

ध लोकमान्य यातून प्रसिद्ध होत असतात.

श्री. हिरालाल खत्री, एस्. वाय. बी. ए.

या वर्षी झालेल्या नगरपरिषदेच्या निवडणुकीत विजयी झाले. महाविद्यालयाच्या वतीने श्री. एस्. डी. जोशी यांच्या हस्ते त्यांचा सत्कार करण्यात आला. आम्ही त्यांचे हार्दिक अभिनंदन करीत आहोत.

श्री. ए. एस. बागवान, एस्. वाय. बी. ए.

पुणे विद्यापीठाच्या विद्यार्थी प्रतिनिधी मंडळावर श्री. ए. एस. बागवान यांची आमच्या महाविद्यालयाच्या वतीने निवड झाली. यासाठी दि. ३ व ४ मार्च ७५ रोजी निवडणुका घेण्यात आल्या. त्याबद्दल त्यांचे हार्दिक अभिनंदन!

विद्यार्थी प्रतिनिधी-

या वर्षी विविध विभागात काम करण्यास ठी निवडून आलेल्या सर्वच विद्यार्थी-प्रतिनिधींनी आपापल्या विभागात अत्यंत आस्थेने काम केले व प्राचार्य आणि प्राध्यापकांना मौलिक सहाय्य केले.

गरीब विद्यार्थी सहाय्यक निधी :

या वर्षी ग्रामीण व दुष्काळी भागातील बऱ्याच विद्यार्थ्यांना आपल्या किमान शैक्षणिक गरजा भागविणे हे सुद्धा कठीण काम होते. त्यांना मदत मिळाली नाही तर त्यांना शिक्षणालाच मुकावे लागते की काय अशी परिस्थिती निर्माण झाली होती. तेव्हा प्राचार्य डॉ. जे. के. गोधा यांनी संस्था चालक, विद्यार्थी प्रतिनिधी व प्राध्यापक यांच्याशी विचार विनिमय करून अत्यंत गरीब गरजू व होतकरू विद्यार्थ्यांना सहाय्य देण्याच्या दृष्टीने गरीब विद्यार्थी सहाय्यक निधी उभारण्याचे ठरविले.

त्यानुसार विद्यार्थी प्रतिनिधींनी वर्गावर्गातून जमा केलेली रक्कम, गावातील प्रतिष्ठीत नागरिकांनी दिलेली रक्कम, विद्याप्रतिष्ठान, बारामती या संस्थेने दिलेली रक्कम अशी एकूण दहा हजार रुपयांची रक्कम गरीब व गरजू अशा ४२७ विद्यार्थ्यांना विद्यापीठ परीक्षेच्या फॉर्म फी साठी देण्यात आली.

विद्याप्रतिष्ठानचे सहाय्य :

विद्याप्रतिष्ठान, बारामती या संस्थेचे आम्हाला

या ना त्या स्वरूपात दरवर्षी फार मोठे साहाय्य होत असते. यावर्षी गरीब व गरजू विद्यार्थ्यांना अभ्यासासाठी अधिक प्रमाणात पाठ्यपुस्तके उपलब्ध करून देण्याच्या लक्ष्याने विद्याप्रतिष्ठान या संस्थेने रु. २००० गरीब विद्यार्थी निधीसाठी दिले. तसेच गरीब विद्यार्थी सहाय्यक निधीसाठी दोन हजार रुपये दिले.

विद्याप्रतिष्ठान संस्थेच्या या मौलिक साहाय्याबद्दल आम्ही संस्थेचे अध्यक्ष ना. शरदचंद्रजी पवार, उपाध्यक्ष श्री. विनोदकुमार गुजर, सेक्रेटरी श्री. शरद गडकर, खजिनदार श्री. खुशालचंद छाजेड व सर्वश्री धों. आ. सातव, राजाभाऊ उंडे, घारे गुरुजी व विद्याप्रतिष्ठान संस्थेचे सर्व समासद यांचे आम्ही अत्यंत ऋणी आहोत.

ग्रंथालयाची नवी इमारत :

दि. २-९-७३ रोजी ना. शरदचंद्रजी पवार व सौ. प्रतिभाताई पवार यांचे शुभहस्ते भूमिपूजन झालेल्या ग्रंथालयाच्या इमारतीचे बांधकाम पूर्ण झालेले आहे व येत्या जून ७५ पासून आमचे ग्रंथालय या नव्या सुसज्ज इमारतीत जाईल.

विद्यार्थिनींचे वसतिगृह :

विद्याप्रतिष्ठान संस्थेच्या वतीने आमच्या महाविद्यालयाच्या प्रांगणात बांधल्या जाणाऱ्या विद्यार्थिनी-वसतिगृहाचे बांधकाम पूर्णविस्थेत आले असून जून ७५ पासून अद्ययावत सुखसोईनी युक्त अशा या वसतिगृहात ६० विद्यार्थिनींच्या निवासाची व्यवस्था होणार आहे.

जिमखाना दिन :

दि. ५ फेब्रु. १९७५ रोजी या महाविद्यालयाचा जिमखाना दिन साजरा करण्यात आला. प्रमुख पाहुणे म्हणून प्रसिद्ध क्रिकेट समीक्षक श्री. बाळ ज. पंडीत हे उपस्थित होते. विविध खंडात प्राविण्य संपादन करणाऱ्या विद्यार्थ्यांना सौ. पंडीत यांचे हस्ते पारितोषिके देण्यात आली.

कमवा नि शिका योजना :

गरजू व होतकरू विद्यार्थ्यांना आवश्यक ते सहाय्य

तुळजाराम चतुरचंद महाविद्यालय, बारामती

देता येणे शक्य व्हावे म्हणून 'कमवा नि शिका' ही योजना आमच्या महाविद्यालयात राबविण्यात येते. या वर्षी या योजनेत ३५ विद्यार्थी होते. गरीब, होतकरू व गरजू विद्यार्थ्यांना बागकाम, खोदकाम, ऑफिसातील किरकोळ कामे व ग्रंथालयातील कामे देण्यात येतात. या योजनेतील विद्यार्थ्यांना बह्या, कपडे यांचे साहाय्य देण्यासाठी प्राध्यापकांनी रु. ३८० दिले. तसेच श्री. कमलाकांत ढवाण पाटील यांनी रु. १०० देऊन मौलिक सहाय्य केले. त्याबद्दल त्यांचे आम्ही आभारी आहोत.

वसतिगृह :

आमच्या महाविद्यालयाला जोडूनच विद्यार्थ्यांचे अद्ययावत सुखसोईनी युक्त असे वसतिगृह असून त्यात ८० विद्यार्थ्यांच्या निवासाची सोय आहे. विद्यार्थिनींच्या वसतिगृहात १३ विद्यार्थिनींच्या निवासाला सोय आहे. या विद्यार्थ्यांचा 'हॉस्टेल डे' दि. २३ फेब्रु. ७५ रोजी मा. श्री. वी. व्ही. शेडे, सिव्हिल जज्ज, बारामती यांचे अध्यक्षतेखाली साजरा झाला. यावेळी कु. अनुसया नेवसे व दिलीप लोणकर, पी. ए. नाळे यांना उत्कृष्ट 'हॉस्टेलियन्स' म्हणून पारितोषिके देण्यात आली.

नवे कुलगुरु :

महाराष्ट्र राज्यातील सर्व विद्यापीठांवर नव्या कायदानुसार नव्या कुलगुरुंची नियुक्ती करण्यात आली. महाराष्ट्रातील पुणे, मुंबई, शिवाजी, मराठवाडा, एस्. एन्. डी. टी., नागपूर या विद्यापीठांवर अनुक्रमे प्राचार्य देवदत्त दाभोळकर, प्राचार्य टोपे, वॅ. पी. जी. पाटील, अॅड. शंकरराव खरात, डॉ. माधुरीबेन शहा, डॉ. गोहोकर यांची महाराष्ट्र शासनाने नियुक्ती केली.

ही सर्व मंडळी शिक्षण क्षेत्रात उत्तम प्रकारचे कार्य केलेली आणि प्रागतीक विचारांची असून त्यांच्या कारकीर्दित विद्यापीठे ही खऱ्या अर्थाने ज्ञानपीठे होती आणि नव्या काळाची शैक्षणिक गरज भागवतील अशी खात्री वाटते. या सर्व मान्यवर कुलगुरुंचे आम्ही हार्दिक अभिनंदन करून त्यांना त्यांच्या कार्यात सुयश चिंतितो!

कुलगुरु प्राचार्य दाभोळकर यांची भेट :

पुणे विद्यापीठाचे कुलगुरु प्राचार्य देवदत्त दाभोळ-

नियतकालिक १९७४-७५

कर हे आमच्या महाविद्यालयाच्या वार्षिक पारितोषिक वितरण समारंभाला प्रमुख पाहुणे म्हणून उपस्थित होते (दि. २८ फेब्रुवारी ७५) या प्रसंगी त्यांनी संस्थाचालक विद्यार्थी प्रतिनिधी व प्राध्यापक यांच्याशी चर्चा केली.

बारामती नगरपरिषदेचे अध्यक्ष-उपाध्यक्ष :

महाराष्ट्र शासनाच्या नव्या कायदानुसार यावर्षी महाराष्ट्रातील नगरपरिषदांच्या निवडणुका झाल्या. बारामती नगरपरिषदेचे अध्यक्ष म्हणून श्री. धोंडोबा आबाजी सातव हे त्यात विजयी झाले. तसेच उपाध्यक्ष म्हणून सौ. पद्माताई सिधये यांची नियुक्ती झाली. या उभयतांचे आम्ही हार्दिक अभिनंदन करतो.

भूतपूर्व नगराध्यक्ष श्री. विनोदकुमार गुजर आणि उपाध्यक्ष श्री. श्रीपालशेट मुथा तसेच त्यांचे सहकाऱ्यांचे उत्तम सहकार्य आम्हास लाभले होते. नूतन नगराध्यक्ष श्री. सातव हे अनुभवी कार्यकर्ते आहेत. आजपर्यंत त्यांनी आम्हास मौलिक सहाय्य केले आहे असेच सहाय्य श्री. सातव, सौ. सिधये व त्यांचे सहकारी यांचे कडून आम्हास मिळेल असा विश्वास वाटतो.

याप्रसंगी आम्ही नगराध्यक्ष, उपाध्यक्ष व त्यांचे सहकारी नगरपरिषद सदस्य यांचे हार्दिक अभिनंदन करतो व त्यांना सुयश चिंतितो.

माजी विद्यार्थी :

महाविद्यालयाच्या एका तपाच्या वाटचालीत अनेक विद्यार्थी पदवी परीक्षा उत्तीर्ण होऊन गेले. तर काहींनी याच महाविद्यालयात पदव्युत्तर शिक्षण घेतले.

अनेक विद्यार्थ्यांनी आपापल्या आवडीनुसार इंजिनिअरिंग, वैद्यकीय, वकीली, अध्यापन इत्यादि व्यवसाय निवडून त्या विषयाचा अभ्यास केला. काहींनी बँकींग क्षेत्रात पदार्पण केले. काहींनी चार्टर्ड अकौंटंटच्या परीक्षेत उज्वल यश मिळविले. तर काही विद्यार्थ्यांनी नासिक येथील ट्रेनिंग कॉलेजमध्ये पी. एस्. आय. च्या कोर्ससाठी प्रवेश मिळविला आहे. अशा रितीने आमच्या माजी विद्यार्थ्यांनी समाजजीवनातील विविध क्षेत्रात प्रवेश मिळवून लौकिक संपादन केला आहे.

आमच्या माजी विद्यार्थ्यांपैकी अॅड. सुभाष ढोले, श्री. जवाहर शहा, श्री. जयवंत गाडे हे यावर्षी झालेल्या नगरपरिषदेच्या निवडणुकीत विजयी झाले. तसेच श्री. मधुकर यादव याची निवडून आलेल्या नगरपरिषदेच्या सदस्यांनी नियुक्त सभासद म्हणून निवड केली आहे.

श्री. मुकुंद टाकसाळे यांची महाराष्ट्र शासनाच्या पर्यटन संचनालयात नेमणूक झालेली आहे. याशिवाय अनेक विद्यार्थी विविध क्षेत्रात काम करीत आहेत. त्या सर्वांचे आम्ही अभिनंदन करून त्यांना सुयोग्य चिंतितो.

माजी विद्यार्थी संघ :

महाविद्यालयाला बारा वर्षे झाली. अनेक विद्यार्थी या महाविद्यालयातून अभ्यासक्रम पूर्ण करून बाहेर पडले व समाजजीवनात स्थिरावले. अशा विद्यार्थ्यांचा आणि महाविद्यालयाचा संपर्क राहावा, त्यांच्यात जिव्हाळाचाचे नाते निर्माण व्हावे या उद्देशाने या वर्षी माजी विद्यार्थ्यांचा संघ स्थापन करण्यात आला आहे.

मुख्याध्यापक मेळावा :

आमच्या महाविद्यालयाची शाळा-कॉलेज समूह योजनेत (School - College complex) शासनाने निवड केली आहे. या योजनेद्वारा आम्ही दि. २८-७-७५ रोजी बारामती, दौण्ड, पुरंदर, इंदापूर या तालुक्यातील हायस्कूलसच्या मुख्याध्यापकांचा मेळावा आयोजित केला होता. त्यात नवा शैक्षणिक आकृतिबंध व इतर शैक्षणिक समस्या यावर चर्चा झाली. हा मेळावा अत्यंत उपयुक्त ठरला.

मान्यवरांचा सन्मान :

महाराष्ट्रातील सुप्रसिद्ध कवी व नाटककार - कुसुमाग्रज (श्री. वि. वा. शिरवाडकर) यांच्या 'नटसम्राट' या नाटकाचा दिल्लीच्या दरबारात गौरव करण्यात आला. केंद्रीय साहित्य अकादमीने १९७४ या वर्षीच्या पारितोषिकासाठी 'नटसम्राट' या नाटकाची निवड केली. याबद्दल त्यांचे आम्ही हार्दिक अभिनंदन करीत आहोत.

तसेच प्रा. डॉ. श्री. भा. वर्णेकर (नागपूर) यांच्या

'शिवराज्योदयम्' या संस्कृत महाकाव्याला केंद्रीय साहित्य अकादमीचे पारितोषिक देण्यात आले. त्याबद्दल त्यांचे हार्दिक अभिनंदन !

त्याचप्रमाणे मुंबईच्या सिडनहॅम कॉलेजचे प्राचार्य श्री. एस. डी. बाळ यांना महाराष्ट्र शासनाने प्राध्यापकासंबंधीचा राज्यपुरस्कार देऊन त्यांचा शिक्षणक्षेत्रातील गौरव केला, याबद्दल त्यांचेही आम्ही हार्दिक अभिनंदन करीत आहोत.

ऋणनिर्देश :

महाविद्यालयाचा हा तेरावा वार्षिक अंक होय. या अंकाची उभारणी सजावट, मांडणी करतांना आम्हाला अनेकांचे अनेक प्रकारे साहाय्य लाभले आहे.

प्राचार्य डॉ. जे. के. गोधा यांचे कुशल मार्गदर्शन आणि उपप्राचार्य प्रा. वी. वी. पाटील, प्रा. रघुनाथराव चाफेकर, प्रा. किर्णगे इत्यादींचे मौलिक साहाय्य या कामी प्राप्त झाले. तसेच संपादक मंडळातील प्रा. डॉ. के. एम. सुर्वे, प्रा. एस. जी. बोंद्रे, प्रा. व्ही. व्ही. उपाध्ये प्रा. आर. जे. गांधी यांचे उत्तम साहाय्य मिळाले.

अंकाची सजावट, छायाचित्रांची मांडणी यास्तव प्रा. एस. आर. नवाथे, प्रा. सुर्वे यांचे मार्गदर्शन नेहमीच लाभते या सर्वांचा मी ऋणी आहे.

या अंकाचे प्रमुख वैशिष्ट्य म्हणजे या अंकातील भगवान महावीरांचे सुंदर छायाचित्र हे होय. सदरचा ब्लॉक महावीर बँक, कोल्हापूर यांनी आम्हाला मोठ्या तत्परतेने दिला. याबद्दल त्यांचे आम्ही अत्यंत आभारी आहोत. तसेच फलटण येथील श्री. ज्ञानेश्वर जराड, संपादक, 'आक्रोश' यांनी ना. शरदचंद्रजी पवार यांचा ब्लॉक आम्हास उपलब्ध करून दिला याबद्दल त्यांचे आम्ही आभार मानतो.

जाहिराती मिळविण्यासाठी प्रा. डॉ. एस. एन. पुराणिक यांच्या नेतृत्वाखाली - प्रा. एन. जी. लॉंडे, प्रा. व्ही. ए. वकील, प्रा. वावरे, प्रा. डी. एस. शहा, प्रा. सी. एस. शेट्टी यांची समिती नियुक्त करण्यात आली होती. या सर्वांनी अत्यंत परिश्रमपूर्वक जाहिराती मिळविल्या आणि जाहिरातीदारांनीही आमचे व त्यांचे

तुळजाराम चतुरचंद महाविद्यालय, बारामती

ऋणानुबंध लक्षात घेऊन दरवर्षीप्रमाणे जाहिराती दिल्या व आमच्यावरील लोभ कायम ठेवला याबद्दल आम्ही जाहिरातदारांचे अत्यंत ऋणी आहोत. त्यांनी आमच्यावरील लोभ असाच कायम ठेवावा.

विद्यार्थी बंधू-भगिनींनी विपुल साहित्य पुरविले. श्री. अनिल गलांडे, नियतकालिक प्रतिनिधी यांनी उत्तम प्रकारचे सहकार्य दिले आणि आज हा अंक वाचकांपुढे येत आहे. या अंकाचे गुणदोष वाचकांनीच ठरवावयाचे आहे. आम्ही मात्र अंक निर्दोष व नेटका निघावा म्हणून पराकाष्ठेचे प्रयत्न केले आहेत. याकामी श्री. शहा बंधू (ज्योती प्रिंटिंग प्रेस, फलटण) आणि मिडि ब्लॉक मेकर्स व प्रिंटर्स, पुणे यांचे खूप साहाय्य लाभले आहे. या सर्वांचा मी अत्यंत ऋणी आहे.

समारोप :

शैक्षणिक संस्था जनता-जनार्दनाच्या प्रेमाच्या वर्षावानेच वाढतात, विकास पावतात व ज्ञानदानाचे कार्य नेटकेपणाने करू शकतात. बारामतीकरांनी आणि त्यांच्या परीसरातील जनतेने. संस्थांनी आम्हाला उदंड

माझे मनोगत !

प्रिय रसिक मित्रांनो - आपल्या महाविद्यालयाचा हा तेरावा अंक वाचकांच्या हाती देताना मला आनंद होत आहे. महाविद्यालयाच्या मोकळ्या वातावरणात भावी जीवनाची उज्ज्वल स्वप्ने पाहणाऱ्या तरुण पिढीचा हा आविष्कार भावपूर्ण आणि प्रामाणिक आहे. 'मोगरा फुलला' या कथेतील ज्ञानदेव आणि मुवताई यांचे दर्शन वाचकांना खचितच हृद्य वाटेल. कु. सुपमा देशपांडे यांची 'मी उभी राहते !' ही कथा घम्माल उडविणारी ठरेल. आजच्या समाज-जीवनातील निवडणुकांचे वास्तवरूप 'इलेक्शन' या विकास पांडकर यांच्या कथेत प्रत्ययाला येईल. दिलीप लोणकर यांची 'शाळा एके शाळा' व विठ्ठल रायरीकर यांची 'फॅशन . . फॅशन आणि फॅशन . . .' या कथा आजच्या समाजाचं दर्शन मिस्कील विनोदाने यशस्वी-रित्या घडवितात. कविता विभागातील कु. गौरी धारपुरे यांची 'हाक', दत्ता महाडीक यांची 'स्वप्न

प्रेम दिले आहे, त्यामुळेच ही संस्था आपले कार्य अविरत नेटकेपणाने करीत आहे. त्यांनी या संस्थेवर असाच लोभ ठेवावा. अशी विनती करून ज्ञानदेवाच्या धातत समारोप करतो.

हे सारस्वताचे गोड !
तुम्हीचि लाविलेजी झाड !
तरी आता अवधानामुते वाड,
सिपोनी की जो !
मग हे रसभाव फुली फुलले !
नानार्थ फळभारे फळा येईल !
तुमचे निधर्म होईल !
सुकाळ जगा !

ज्ञानेश्वरी, ११(१९१२०)
आपला
प्रा. डॉ. दयाराम पाटील
प्रमुख संपादक

१० मार्च १९७५

अन् सत्य', कु. संजीवनी साठे यांची 'श्रावणातील सांज', अनिल गलांडे यांची 'श्रमिक' ह्या कविता आगळाच साक्षात्कार घडवितात. हिन्दी विभागात जी. एस. पुणेकर यांची 'काला सांप' ही कथा सुरेख आहे. 'कवि दिनकर' यांचा कु. राजत यांनी करून दिलेला परिचय हृद्य आहे. इंग्रजी विभागातील श्री. घोरपडे यांचा 'ऑटोमिक एनर्जी' हा लेख माहितीपूर्ण आहे. श्री. राजोपाध्ये यांचा 'ऑल अबाऊट गीता' व श्री. गानबोटे यांचा 'अवर डिफेन्स ऑर्गनायझेशन' हे लेख निश्चितच वाचनीय व माहितीपूर्ण आहेत. विद्यार्थी बंधू-भगिनींनी माझ्यावर विवास दाखवून मला या विभागात काम करण्याची संधी दिली याबद्दल कृतज्ञता व्यक्त करतो. या सेवेत मी कुठे कमी पडलो असेल तर मला उदार अंतःकरणाने क्षमा करावी. आपला सन्नेह अनिल गलांडे विद्यार्थी प्रतिनिधी

नियतकालिक १९७४-७५

बारामती नगरपरिषदेतर्फे: कविवर्य मोरोपंत आंतरमहाविद्यालयीन वाद व वक्तृत्व स्पर्धा

सकायुक्त झाल्या. यासाठी सातारा, नगर, पुणे, महाड, रत्नागिरी, जालना येथील स्पर्धक आले होते. स्पर्धेचे उद्घाटन बारामती नगरपरिषदेचे त्यावेळेचे अध्यक्ष श्री. वि. रं. गुजर ह्यांनी केले.

स्पर्धांचे सूत्र-संचालन श्री. वाय. एस. कानिटकर, वकील ह्यांनी केले व परीक्षक म्हणून योगेश्वरी महा-विद्यालय, आंबेजोगाई येथील हिंदी विभाग-प्रमुख प्रा. आर. आर. तिवारी; म. ए. सी. हायस्कूल, बारामतीचे मुख्याध्यापक श्री. एन. बी. कुलकर्णी व आमच्या महा-विद्यालयाचे इंग्रजी विभाग-प्रमुख प्रा. व्ही. व्ही. लपाध्ये व उपप्राचार्य प्रा. बी. बी. पाटील यांनी काम पाहिले. स्पर्धांचा समारोप व बक्षिस समारंभ सायं. ५-३० वा-मुघोजी महाविद्यालयाचे प्राचार्य श्री. शिवाजीराव भोसले यांच्या हस्ते झाला.

या चुरशीच्या स्पर्धांत वक्तृत्वाचे पहिले बक्षिस श्री. विकास खानवेलकर (गोगटे कॉलेज, रत्नागिरी) दुसरे पारितोषिक श्री. चंद्रशेखर ठाणेदार (बी.एम.सी. पुणे) आणि तिसरे पारितोषिक श्री. वि. प्र. सहस्रबुद्धे (गरवारे, पुणे), यांना मिळाले. वादस्पर्धांतील पहिली

काग योरतोषिक अनुक्रम श्री. विलोड श्री. विजय भिडे, रत्नागिरी व श्री. दिलीप करमकर पुणे यांना मिळाली. कविवर्य मोरोपंतावरील विषयाचे खास बक्षिमही श्री. खानवेलकर यांनाच देण्यात आले. शिवाय वक्तृत्व स्पर्धा व वाद स्पर्धेच्या ढालीही रत्ना-गिरी येथील स्पर्धकांनीच जिंकल्या.

यंदाच्या स्पर्धांसाठी श्री. वि. रं. गुजर, श्री. श्री. छ. शहा, श्री. खु. रं. छाजेड (प्रत्येकी रुपये १०१) श्री. मो. फु. शहा, सी. मृणालिनी शहा (प्रत्येकी रु. ५१ फक्त) व श्री. जिवराज वेणीचंद (रुपये ३० व २१) यांनी बक्षिसासाठी रोख रकमा दिल्या. शिवाय ऐतवेळी श्री. वाय. एस. कानिटकर (रु. ५०) व श्री. जंबुकुमार ढाकळकर (रु. २२) यांनी रोख पारितोषिके दिली.

याशिवाय या स्पर्धा यशस्वी करण्यासाठी ज्यांचे ज्यांचे प्रत्यक्ष वा अप्रत्यक्ष सहकार्य लाभले त्या सर्वांचे मनःपूर्वक आभार!

एच्. एस्. खाडे प्रा. डॉ. के. एम्. सुर्वे
सेक्रेटरी कार्याध्यक्ष
क. मोरोपंत आंतरमहाविद्यालयीन वाद-वक्तृत्व स्पर्धा

- भगवान महावीर निर्वाण महोत्सव -

आमच्या महाविद्यालयाने भगवान महावीरांच्या २५०० व्या महानिर्वाण महोत्सवानिमित्त आंतरमहा-विद्यालयीन पातळीवर आयोजित केलेल्या निबंधस्पर्धेत पुढील पाच विषय देण्यात आले होते. -

- १) आधुनिक युगसंदर्भात जैनांची अहिंसा
- २) भगवान महावीरांचा मानवतावाद
- ३) अपरिग्रह : वर्तमान ऐहिक जीवनाची एक गरज
- ४) भारतीय संस्कृति व श्रमण संस्कृती
- ५) जैनांची जीवन-विषयक तत्त्वचर्चा : श्रद्धा, ज्ञान व चारित्र्य.

ह्या स्पर्धेत महाराष्ट्रातील महाविद्यालयातून एकूण ३८ निबंध आले होते. त्या निबंधांचे परीक्षण प्रा. डॉ. सुभाषचंद्र अक्कोळे, जयसिंगपूर प्रा. डॉ. निर्मलकुमार फडकुले, सोलापूर व प्रा. श. मो. शहा, पुणे ह्यांनी केले. त्यात पुढील स्पर्धक यशस्वी ठरले.

प्रथम पारितोषिक (रु. १०१) कु. अंजली रमाकांत

कडुसकर, विषय - भारतीय संस्कृती व श्रमण संस्कृती. द्वितीय पारितोषिक (रु. ७५) - कु. मंगला रिखवचंद पहाडे, मनमाड, विषय - आधुनिक युग संदर्भात जैनांची अहिंसा.

तृतीय पारितोषिक (रु. ५१) कु. अलका वासुदेव ठकार मिरज, विषय - भारतीय संस्कृति व श्रमण संस्कृती. याशिवाय रु. २१ ची पाच पारितोषिके पुढील विद्यार्थ्यांना देण्यात आली - १) श्री. पु. रा. बोरा, धुळे २) कु. सन्मती शहा, बारामती ३) कु. अरुणा चौगुले, मिरज ४) मधु मोकाशी, बारामती ५) कु. अंजली वर्तक, वसई ६) श्री. एन. आर. गानबोटे, बारामती.

ह्या उपक्रमास सर्वांनी आम्हास जो प्रतिसाद दिला, परीक्षकांनी तत्परतेने व अतिशय काळजीपूर्वक निबंधांचे परीक्षण केले, त्याबद्दल आम्ही त्यांचे आभारी आहोत.

तुळजाराम चतुरचंद महाविद्यालय, बारामती

२५०० व्या निर्वाण महोत्सवानिमित्त भगवान महावीरांच्या पुण्यस्मृतीस अभिवादन!

भीषण कागद टंचाईच्या झंझावातातून तावून-सुलाखून बाहेर पडून आपल्या अधिक चांगल्या सेवेसाठी आता नवान प्रशस्त वास्तुत आगमन

३४८, शुक्रवार पेठ, फलटण.

What a lovely saree... How did you manage to buy it?

Through Central Bank Monthly Interest Deposit Scheme

It's something you could join very easily too. All you have to do is deposit Rs. 5,000/- for 61 months in Central Bank's Monthly Interest Scheme. On this you will earn interest of Rs. 41,66 in cash every month. Your principal amount will remain intact and yet you'll have money to buy a few luxuries—money to treat yourself and your family to a few surprises. Could anything else be better? Deposits are accepted for 12 to 61 months and over.

For further details visit our nearest Branch.

Central Bank of India

PNB.CBI.168.73 A

नियतकालिक १९७४-७५

: आदरांजली :

भगवान महावीर २५०० वा महानिर्वाण महोत्सव :

भगवान महावीर यांच्या महानिर्वाणाला १२-११-१९७४ रोजी २५०० वर्षे पूर्ण झाली. भगवान महावीरांची शिकवण केवळ जैन समाजापुरतीच मर्यादित नाही, त्यांची दिव्य वाणी आणि शिकवण केवळ भारतालाच नव्हे तर सान्या जगाला सदैव मार्गदर्शक ठरेल, स्फूर्ती आणि प्रेरणा देईल. भगवान महावीरांनी जे तत्त्व जगाला दिले ते 'अहिंसा' तत्त्व होय. या तत्त्वाचा सान्या जगाने स्वीकार केला आहे. भगवान महावीरांनी जैन धर्म स्थापण्याचे महान कार्य तर केलेच पण त्याचबरोबर अहिंसेच्या तत्त्वाचा महान वारसा - मूलमंत्र त्यांनी सान्या जगासाठी ठेवला. या मूलमंत्रानेच माणसाला माणूसपण लाभेल, प्राप्त होईल. हे त्यांनी आपल्या कार्यकर्तृत्वाने सिद्ध केले आहे. भगवान महावीर यांचा २५०० वा महानिर्वाण महोत्सव सान्या देशात साजरा होत आहे. या प्रसंगी भगवान महावीरांच्या पवित्र स्मृतीस आम्ही नम्र अभिवादन करीत आहोत.

शिवराज्याभिषेक त्रिशताब्दी महोत्सव :

२ जून १९७४ रोजी शिवरायांचा राज्याभिषेक महोत्सवास ३०० वर्षे झाली. भारताच्या इतिहासातील एक तेजस्वी पान त्या दिवशी लिहिले गेले. भारताच्या स्वातंत्र्याच्या आंदोलनाला शिवचरित्राने फार मोठे सामर्थ्य लाभले. शिवाजीराजांनी त्या काळातील सामान्य मावळ्यांमध्ये असामान्य स्फूर्ती चेतवली, त्यांना संघटित केले. अन्यायाचा प्रतिकार केला. खऱ्या अर्थाने लोकराज्य स्थापन केले.

श्री शिवरायांच्या पवित्र स्मृतीस आम्ही वंदन करीत आहोत.

लोककल्याणकारी राजा : राजर्षी शाहू छत्रपती :

आपली प्रजा सुबुद्ध व्हावी, जागृत व्हावी, तिने राज्यकारभार करण्यास सहकार्य द्यावे. एवढेच नव्हे तर आपला उद्धार प्रजेने स्वतःच करावा या साठी छत्रपती शाहूंनी अविरत प्रयत्न केले. अस्पृश्यता नाहीशी करण्यासाठी त्यांनी केलेल्या कार्याला तोड नाही. आधुनिक काळातील लोक 'राजे महर्षी शाहू' यांचा जन्मशताब्दी महोत्सव उत्साहाने साजरा करीत आहेत.

छत्रपती राजर्षी शाहूंच्या स्मृतीस आमची नम्र आदरांजली !

साने गुरुजी - अमृत महोत्सव :

यावर्षी साने गुरुजींचा अमृतमहोत्सव सर्वत्र साजरा होत आहे. स्वातंत्र्याच्या आंदोलनात गुरुजी अग्रभागी होते. स्वातंत्र्योत्तर काळात समता, स्वातंत्र्य, न्याय यासाठी गुरुजी अर्हनिश झगडले. सारे आयुष्य गुरुजींनी लोककल्याणासाठी - महात्मा गांधींचे जे स्वप्न होते रामराज्य - त्यासाठी झिजवले.

म. गांधीजींच्या आणि साने गुरुजींच्या स्वप्नातला भारत व महाराष्ट्र देश अजूनही आम्हाला निर्माण करायचा आहे. त्यांचे जीवन आणि साहित्य आम्हाला सदैव प्रेरणा देत राहील. साने गुरुजींच्या पवित्र स्मृतीस आमचे प्रणाम !!

तुळजाराम चतुरचंद महाविद्यालय, बारामती

श्रद्धांजली

श्री. भारत गुलाबचंद दोशी -

वालचंदनगर इंडस्ट्रीजचे मॅनेजिंग डायरेक्टर श्री. भारत गुलाबचंद दोशी यांचे मुंबई येथे दि १८ फेब्रु ७५ रोजी हृदय विकाराने निधन झाले.

मशिनटूल डेव्हलपमेंट कौन्सिलचे सदस्य म्हणून सरकारने त्यांची नियुक्ती केली नंतर ते त्या कौन्सिलचे अध्यक्ष होते. १९६९-७० मध्ये महाराष्ट्र चेंबर ऑफ कॉमर्सचे ते अध्यक्ष होते. सिदिया स्टीम, स्वस्तिक रबर, कूपर इंजिनअरिंग, प्रिमिअर कन्स्ट्रक्शन इ. कंपन्यांचे संचालक म्हणून त्यांनी काम केले. श्रीमान् भारत दोशी तळमळीचे कार्यकर्ते व कुशल प्रशासक होते. सामाजिक व शैक्षणिक कार्यात त्यांना विशेष रुची होती. अनेकांत एज्युकेशन सोसायटीशी त्यांचा घनिष्ठ संबंध होता. त्यांनी सोसायटीला केलेल्या बहुमोल मार्गदर्शनाचे विस्मरण आम्हाला होणार नाही. त्यांच्या निधनाने आमच्या शैक्षणिक जीवनात न भरून निघणारी पोकळी निर्माण झाली आहे. आम्ही त्यांच्या कुटुंबियांच्या दुःखात सहभागी आहोत.

ईश्वर त्यांच्या आत्म्यास शांती देवो!

गेल्या वर्षभरात आपल्या महाराष्ट्रातील अनेक नामवंत साहित्यिकांना, देशभक्तांना, संशोधकांना आपण मुकलो आहोत.

महाराष्ट्रातील व देशातील अनेक नामवंत व्यक्तींचे जीवन अनंतात विलीन झाले आहे. या नररत्नांना कठोर नियतीने आपल्यापासून हिरावून नेले आहे.

मराठी साहित्यातील संत वाङ्मयाचे अभ्यासक व संशोधक डॉ. शं. दा. पेंडसे, महाराष्ट्रातील ख्यातनाम गायक मास्टर कृष्णराव. सुप्रसिद्ध मराठी कवी श्रीकृष्ण पोवळे, क्रांतीवीर हॉटसन गोगटे, किलोस्कर, स्त्री मनोहर या लोकप्रिय मराठी भासिकांचे संस्थापक व प्रसिद्ध चित्रकार श्री. शंकरराव किलोस्कर, स्वातंत्र्य लढ्यातील एक सेनानी व गांधीवादी पुढारी शंकरराव देव, आंतरराष्ट्रीय कीर्तीचे राजकारणी कृष्णमेनन, प्रसिद्ध गायिका बेगम अख्तर, सुप्रसिद्ध हिन्दी साहित्यिक रामधारीसिंह दिनकर, शेट गोविंददास या मान्यवरांना देश मुकला आहे.

या सर्वांना आमची भावपूर्ण श्रद्धांजली !

नियतकालिक १९७४-७५

0 WITH BEST COMPLIMENTS FROM 0

VYANKATESH BOOK DEPOT

643, Narayan Peth,
Appa Balwant Chowk
Poona : 30

:- मेसर्स माणिकचंद पहाडे अँड ब्रदर्स :-

किराणा व भुसार मालाचे व्यापारी, बारामती (पुणे)
आमचेकडे घाऊक व किरकोळ निवडक किराणा व भुसार माल योग्य दरात मिळेल
तसेच आमचेकडे महाराष्ट्र राज्य लाँटरीची तिकीटे
ठोक व किरकोळ मिळतील.

एजंट- जयकुमार माणिकचंद पहाडे

५२४

या नियतकालिकाचा कागद महाराष्ट्र राज्य शिक्षणखात्याने उपलब्ध करून दिलेल्या
सवलतीच्या दरातील असून १८०० प्रती प्रकाशित केल्या आहेत. - प्रकाशक

मुद्रणदोष दुरुस्ती - संपादकीय पान नं. ४ वर 'आमचे विद्यार्थी' या सदरात श्री. ए. एस्. बागवान
या ऐवजी श्री. ए. एच्. बागवान असे वाचावे.

तुळजाराम चतुरचंद महाविद्यालय, बारामती

तुळजाराम चतुरचंद महाविद्यालयातील
विद्यार्थ्यांची सामाजिक व आर्थिक स्थिती
एक अभ्यास

संख्याशास्त्र समिती †

अ) प्रस्तावना

हे महाविद्यालय स्थापन होऊन एक तप लोटले. बारामतीच्या परिसरातील व पंचकोशीतून अनेक विद्यार्थी-विद्यार्थिनींनी या महाविद्यालयाचा लाभ घेतला व पदवी संपादन करून स्वा.चे, कुटुंबाचे व समाजाचे जीवन उत्तम केले. विज्ञान शाखेतून एकूण ८२ विद्यार्थी पदवीधर होऊन बाहेर पडले व त्याशिवाय अभियांत्रिकी (इंजिनियरिंग) व वैद्यकीय (मेडिकल) शिक्षणासाठी अनेक विद्यार्थी यशस्वीरित्या तयार केले. वाणिज्य शाखेने प्रथम पदवी (बी. कॉम) संपादन केलेले २५९ विद्यार्थी व द्वितीय पदवी (एम्. कॉम्.) संपादन केलेले १६ विद्यार्थी तयार केले. त्या पैकीं अनेकांना चाटर्ड अकाऊंटन्टस्, कॉन्स्ट्रक्शन्टस्, अँडव्होकेटस्, कंपनी सेक्रेटरीज् इ. क्षेत्रांतील खास व्यावसायिक शिक्षण मिळण्यासाठी संधी प्राप्त करून दिली. साहित्य वा कला शाखेतून प्रथम पदवी (बी. ए.) ३८३ विद्यार्थ्यांनी व द्वितीय पदवी (एम्. ए.) ३४ विद्यार्थ्यांनी प्राप्त केली. या सर्वच विद्यार्थ्यांना त्यांच्या कौटुंबिक व व्यावसायिक जीवनात सुस्थिरता लाभण्यासाठी किंवा पुढील काळासाठी कायद्याचे (एल. एल. बी.) वा शिक्षण पद्धतीचे (बी. एड्.) शिक्षण घेण्यासाठी हे महाविद्यालयीन शिक्षण उपयोगी पडले यात शंका नाही. अजूनही दरवर्षी महाविद्यालयांतील विद्यार्थ्यांची संख्या वाढतेच आहे व हीच या महाविद्यालयाच्या कार्यात आजुबाजूच्या परिसरात दिलेली पावती असे मानल्यास ते चूक ठरू नये.

अभ्यास-उद्देश व पद्धति

वर म्हटल्याप्रमाणे अनेक विद्यार्थी या महाविद्यालयाच्या संपर्कात आले व प्रतिवर्षी ही संख्या वाढतच आहे. आजुबाजूच्या बऱ्याच मोठ्या परिसरात हे महाविद्यालय म्हणजे एक महत्वाचे शैक्षणिक केंद्र ठरले आहे. सहाजिकच या परिसरातील सामाजिक-आर्थिक धार्मिक इत्यादि विभिन्न धरातून हे विद्यार्थी प्रतिवर्षी येत असतात. या विविधतेने महाविद्यालयीन जीवन जसे नटलेले असते तसेच शिक्षण प्रक्रिया, परिक्षेतील गुणवत्ता, महाविद्यालयीन शिस्त इत्यादि महत्वाच्या शैक्षणिक बाबीवरहि या विद्यार्थी आणि शिक्षक यांच्यातील असतो. विद्यार्थ्यांची सर्वांगीण माहिती शिक्षकास असली पाहिजे व विद्यार्थी आणि शिक्षक यांच्यातील मानसिक अंतर कमी झाले पाहिजे हा विचार बरेच शिक्षण तज्ञ वा विचारवंत नेहमी मांडत असतात. जनता स्तरावरील शिक्षण पद्धतीत (mass education) व शिक्षक संख्या अपुरी असल्याने ते शक्य

† हा अभ्यास राज्यशास्त्र विभाग प्रमुख डॉ. एस्. एन्. पुराणिक यांच्या मार्गदर्शनाखाली पूर्ण झाला व त्यांना संख्याशास्त्र समितीतील श्री. व्ही. जी. पडविकर, प्रा. एम्. डी. भगत, प्रा. पी. डी. वावरे, प्रा. व्ही. ए. आचार्य, प्रा. ए. बी. देसाई, प्रा. आर. जे. गांधी, प्रा. जे. बी. मगदूम व प्रा. पी. बी. जोहरापुरकर यांनी सहकार्य केले.

नियतकालिक १९७४-७५

होत नाही. परंतु या महाविद्यालयांतील विद्यार्थ्यांची सर्वांगीण माहिती जमा केल्यास अल्पांशाने कां होईना हा हेतू साध्य करता येईल व महाविद्यालयापुढे असणारे शिक्षणपद्धतीविषयक प्रश्न हे अधिक स्पष्ट रीतीने व निश्चित पुराव्याच्या आधारे जाणून घेता येतील या मर्यादित उद्देशाने हा अभ्यास यावर्षी हाती घेण्यात आला. तसेच कला, विज्ञान व वाणिज्य या शाखांतील विद्यार्थ्यांत सामाजिक - आर्थिक पार्श्वभूमीच्या संदर्भात कांही लक्षणीय फरक आहेत कां हे पाहिल्यास त्या त्या अभ्यास शाखेचे शैक्षणिक प्रश्न व मर्यादा समजून घेण्यास मदत होईल व म्हणून असा तुलनात्मक अभ्यास । देखिल दुसरा उद्देश पुढे ठेवण्यात आला.

विद्यार्थ्यांची सामाजिक व आर्थिक पार्श्वभूमी स्पष्ट होईल अशा प्रश्नांची मराठी भाषेत एक छापील प्रश्नावली तयार करण्यात आली व महाविद्यालयांतील तीनही शाखांत प्रथम पदवीपर्यंत शिक्षण घेत असलेल्या विद्यार्थ्यां-विद्यार्थिनींकडून भरून घेण्यात आली. कला- शाखेतील ६६३, विज्ञानशाखेतील १८४ व वाणिज्य शाखेतील २६३ अशा एकूण १११० विद्यार्थ्यां-विद्यार्थिनींनी त्यांची माहिती दिली. उरलेल्या १६९ विद्यार्थ्यांकडून कांही ना कांही कारणामुळे अशी माहिती भरून घेता आली नाही. उल्लेख्य माहितीच्या पृथक्-रणावरून प्रत्येक शाखेनुसार, तुलनात्मक व एकत्रित, जो बोध झाला त्याचे विवेचन पुढे केले आहे.

ब) पृथक्करण व विश्लेषण

१; सामाजिक परिस्थिती : विद्यार्थ्यांची वय, धर्म, जात, मातृभाषा, आहार, शैक्षणिक पार्श्वभूमी व वैवाहिक दर्जा इत्यादि विषयक माहिती बऱ्याच दृष्टीने उद्बोधक व बोलकी ठरली.

वय

शिक्षण पद्धतीत विद्यार्थ्यांचे वय नेहमीच महत्वाचे मानण्यात येते. विद्यार्थ्यांची विशिष्ट वयानुसार विकसित होणारी शारीरिक, बौद्धिक व मानसिक क्षमता लक्षात घेऊनच शिक्षण तज्ञांनी अभ्यासक्रम निश्चित केलेला असतो. सर्वसाधारणतः वयाची सोळा वर्षे पूर्ण होताना विद्यार्थ्यांचे माध्यमिक शिक्षण पूर्ण होते व सतराव्या वर्षी विद्यार्थी महाविद्यालयात येतो. पदवीपूर्व वर्गातील विद्यार्थ्यांचे १६ +, प्रथम वर्षातील विद्यार्थ्यांचे १७+, द्वितीय वर्षातील विद्यार्थ्यांचे १८ + व तृतीय वर्षातील विद्यार्थ्यांचे १९ + असे प्रमाणित वय (Standard age) मान्य केल्यास या महाविद्यालयातील प्रत्येक वर्गातील विद्यार्थ्यांत वयाच्या बाबतीत दिसून आलेली तफावत पुढील रकान्यावरून स्पष्ट होते.

शाखा	प्रमाणित वयाचे विद्यार्थी	प्रमाणित वयाहून कमी वयाचे	प्रमाणित वयाहून जास्त वयाचे	अनुत्तरित
कला	२४.७३	११.०१	६१.५३	२.७३
विज्ञान	३६.९४	२७.१७	३१.२३	१.६६
वाणिज्य	२७.३७	१४.०६	५४.७५	३.८२
एकूण	२९.६८	१७.४२	५०.१७	२.७३

रकाना क्र. १

हा रकाना अनेक दृष्टींनी महत्वाचा वाटतो. प्रमाणित वयाच्या विद्यार्थ्यांचे प्रमाण विज्ञान शाखेत जास्त दिसते व त्या मानाने कला व वाणिज्य शाखेत कमी दिसते. प्रमाणित वयाहून कमी वय असलेले

विद्यार्थी विज्ञान शाखेतच अधिक प्रमाणात आहेत व प्रमाणित वयाहून जास्त वयाच्या विद्यार्थ्यांचे प्रमाण विज्ञान शाखेतच कमी आहे. या सर्व गोष्टी विज्ञान शाखेच्या संदर्भात महत्वाच्या आहेत. विज्ञान शाखेचे परिक्षेत लागणारे कला व वाणिज्य शाखाहून चांगले निकाल यामागे अनेक कारणांपैकी हेही एक कारण असू शकेल

प्रमाणित वयाच्या व प्रमाणित वयाहून कमी वयाच्या विद्यार्थ्यांचे प्रमाण कला व वाणिज्य शाखात कमी आढळते व प्रमाणित वयाहून जास्त वयाचे विद्यार्थीच या दोन शाखात खूप मोठ्या प्रमाणात दिसून येतात. म्हणजेच शिक्षणाची उशीरा सुरुवात झालेले अथवा परिक्षेत नापास झाल्यामुळे वा इतर कारणामुळे वर्षे फुकट गेलेल्या विद्यार्थ्यांचे प्रमाण या दोनही शाखात बरेच मोठे आहे. कला व वाणिज्य शाखांतील विद्यार्थ्यांची अभ्यासविषयक व शैक्षणिक गुणवत्ता वाढविण्यातील महाविद्यालयाच्या मर्यादांचे यावरून स्पष्ट होतात.

महाविद्यालयातील एकूण विद्यार्थ्यांत प्रमाणित वयाचे विद्यार्थी कमीच आढळतात व प्रमाणित वयाहून जास्त वय असलेल्या विद्यार्थ्यांचे प्रमाण खूपच आढळते. वयातील ही तफावत लक्षात घेतल्यास शैक्षणिक पद्धति वा अभ्यासक्रम यशस्वीपणे राबविणे किती कठीण आहे हेच दिसून येते.

धर्म

हिंदू धर्मीय विद्यार्थ्यांचेच प्रमाण सर्वाधिक असणारे हे सांगण्यासाठी कांही संशोधनाची आपल्याकडे आवश्यकता नाही. परंतु उपलब्ध माहितीनुसार प्रत्येक शाखेचा विचार केल्यास हिंदू धर्मीयांचे प्रमाण विज्ञान शाखेत कमी दिसते व त्यामानाने कला व वाणिज्य शाखेत जास्त दिसते हे पुढील रकान्यावरून स्पष्ट होते.

शाखा	हिंदू	मुस्लिम	ख्रिश्चन	जैन	अन्य	अनुत्तरित
कला	८८.६३	३.६१	१.८०	४.९७	१.०५	०.३४
विज्ञान	८५.३२	१.६३	१.६३	११.४१	०.००	०.०१
वाणिज्य	८९.७३	१.१४	०.७६	७.९८	०.३८	०.१२
एकूण	८७.७६	२.१३	१.४०	८.१२	०.४७	

रकाना क्र. २

या रकान्यावरून स्पष्ट होणारी उद्बोधक माहिती म्हणजे जैन धर्मीयांचे प्रमाण विज्ञान शाखेत इतर दोन शाखांच्या मानाने जास्त आढळते व ख्रिश्चन धर्मीयांचे प्रमाण वाणिज्य शाखेत कमी आढळते ही होय. मुस्लिम धर्मीय विद्यार्थ्यांनी कला, विज्ञान व नंतर वाणिज्य असा अग्रक्रम दिल्याचे दिसते. तसेच एकूण विद्यार्थ्यांत हिंदूंच्या नंतर जैन धर्मीयांचे प्रमाण इतर धर्मीयांहून अधिक दिसते. वारामती शहरांतील इतर धर्मीयाहून जैन धर्मीयांचे अधिक प्रमाण पाहता महाविद्यालयांतील त्यांचे हे प्रमाण सुसंगतच वाटते.

जात

जातीचा विचार करता देखील या महाविद्यालयांतील विद्यार्थ्यांतील विविधता नजरेत भरण्यासारखी दिसते. विद्यार्थ्यांची कौटुंबिक वा शैक्षणिक पार्श्वभूमी भारतात जातीमुळे बऱ्याच प्रमाणात स्पष्ट होत असते या दृष्टीने विचार करता पुढील रकाना अर्थपूर्ण वाटतो (कला व विज्ञान शाखांतील बऱ्याच जैन धर्मीय विद्यार्थ्यांनी जातीचा उल्लेख 'गुजर' वा 'मारवाडी' असा केल्याने त्यांचा उल्लेख 'अन्य' जातीत करावा लागला व त्यामुळे जैन धर्मीय विद्यार्थ्यांपेक्षा (रकाना क्र. २ मधील) जैन जातीच्या विद्यार्थ्यांचे प्रमाण पुढील रकान्यात कमी दिसते)

नियतकालिक १९७४-७५

शाखा	मराठा	ब्राह्मण	जैन	धनगर	अन्य	अनुत्तरित
कला	३३.१८	१३.२७	४.६७	१०.८५	३७.२५	०.७८
विज्ञान	१९.०२	१३.५८	७.६०	७.६०	५१.०८	१.१२
वाणिज्य	२५.४७	२४.७१	७.९८	८.३६	३३.०७	०-१२
एकूण	२५-८९	१७.१९	६.७५	८.९४	४०.४६	०.७७

रकाना क्र. ३

या रकान्यावरून धनगर व अन्य जातीतील विद्यार्थ्यांचे प्रमाण कला व विज्ञान शाखात अधिक दिसते व त्यामानाने मराठा, ब्राह्मण व जैन या पारंपारिक उच्चभू जातीतील विद्यार्थ्यांचे प्रमाण कमी दिसते. धनगर व अन्य जातीतील विद्यार्थ्यांचे प्रमाण वाणिज्य शाखेत कमी आढळते. मराठा जातीतील विद्यार्थ्यांचे प्रमाण इतर दोन शाखांपेक्षा विज्ञान शाखेत कमी आढळते. ब्राह्मण जातीतील विद्यार्थ्यांचे प्रमाण इतर शाखांतील त्यांच्या प्रमाणाहून वाणिज्य शाखेत अधिक दिसते.

वरील रकान्यावरून महाविद्यालयांतील विद्यार्थ्यांतील सांस्कृतिक विविधता समजून घेण्यास मदत होते व महाविद्यालयीन शिक्षणाचा स्पर्श भारतीय समाजात पारंपारिक दृष्ट्या शिक्षणापासून वंचित ठेवल्या गेलेल्या विविध जातींना झाला आहे हे स्पष्ट होते. शिक्षण हे सामाजिक क्रांतीचे महत्वाचे माध्यम मानल्यास या परिसरातील समाजाच्या दृष्टीने ही आशादायक माहिती मानावी लागेल. तसेच महाविद्यालयांतील एकूण विद्यार्थ्यांचा विचार करता मराठा, ब्राह्मण व जैन या तीन समाजातील मिळून विद्यार्थ्यां इतकेच विद्यार्थी धनगर व अन्य समाजातील असल्याचे दिसून आले. म्हणजेच हे महाविद्यालय बहु जनसमाजाच्या शिक्षणाचे कार्य मोठ्या प्रमाणात करत आहे हेच दिसून येते.

भाषा

मातृभाषा मराठी नसलेल्या विद्यार्थ्यांचे प्रमाण तीनही शाखात दिसून आले. परंतु हे प्रमाण इतर शाखांतील प्रमाणाहून विज्ञान शाखेत कमी दिसून आले. कला शाखेत ५.५८, विज्ञान शाखेत ४.४० व वाणिज्य शाखेत ६.८४ टक्के विद्यार्थ्यांची मातृभाषा हिंदी, गुजराथी, मारवाडी, कन्नड व बंगाली या भाषांपैकी दिसून आली

वैवाहिक दर्जा

महाविद्यालयीन जीवनात अविवाहितांचे प्रमाणच अधिक असणार अशी अपेक्षा व अंदाज योग्य असला तरी विविध जातीतून व ग्रामीण भागातून येणाऱ्या विद्यार्थ्यांचे मोठे प्रमाण पहाता व पारंपारिक दृष्ट्या कनिष्ठ मानल्या गेलेल्या जातीत विवाह हे इतर वरिष्ठ जातीहून लहान वयात होत असत हे मान्य करता या महाविद्यालयात दिसून येणारे विवाहितांचे प्रमाण खूपच कमी दिसते. रकाना क्र. ३ वरून असे दिसते की मराठा, ब्राह्मण व जैन या तीन पारंपारिक दृष्ट्या वरिष्ठ जाती व्यतिरिक्त इतर पारंपारिक दृष्ट्या कनिष्ठ जातीतून (धनगर व अन्य) येणाऱ्या विद्यार्थ्यांचे प्रमाण महाविद्यालयांतील एकूण विद्यार्थ्यांत ४९.४१ टक्के इतके आहे. मात्र विवाहित विद्यार्थ्यांचे एकूण प्रमाण फक्त १.६७ टक्के इतकेच आढळते. म्हणजे सर्वसाधारणतः सर्वच जातीत व विशेषतः पारंपारिक दृष्ट्या कनिष्ठ जातीत विवाहाचे वय वाढले आहे हे निश्चितपणे स्पष्ट होते.

आहार

वरील सामाजिक पार्श्वभूमीवर विद्यार्थ्यांत दिसून आलेले शाकाहारी व मांसाहारी विद्यार्थ्यांचे प्रमाणहि उद्बोधक वाटते. पुढील रकान्यावरून ते स्पष्ट होते.

शाखा	शाकाहारी	मांसाहारी	अनुत्तरित
कला	३६.०४	६३.८०	०.१६
विज्ञान	४४.५६	५४.८९	०.५५
वाणिज्य	४७.५२	५२.४७	०.०१
एकूण	४२.७१	५७.०५	०.२४

रकाना क्र. ४

हा रकाना अर्थपूर्ण वाटतो. पारंपारिक दृष्ट्या विचार केल्यास ब्राह्मण व जैन या जाती निश्चितपणे शाकाहारी मानल्या जातात. या दोन जातीतील विद्यार्थ्यांचे महाविद्यालयांतील एकूण प्रमाण पाहता (२३.९४ टक्के - पहा रकाना क्र. ३) शाकाहारी विद्यार्थ्यांचे महाविद्यालयांतील एकूण प्रमाण बरेच मोठे वाटते. म्हणजेच याचे दोन अर्थ निघतात. एक म्हणजे या दोन जाती अजून शाकाहारीच राहिल्या आहेत व दुसरा म्हणजे इतर सर्व जातीतील विद्यार्थ्यांतही शाकाहारी विद्यार्थ्यांचे प्रमाण बरेच आहे

शैक्षणिक पार्श्वभूमी

विद्यार्थ्यांच्या कुटुंबाची शैक्षणिक पार्श्वभूमी वा साक्षर-निरक्षर दर्जा जाणून घेण्याचाहि प्रयत्न झाला पुढील रकाना त्यासंबंधी माहिती दर्शवितो.

शाखा	आई-वडिल दोघेहि साक्षर	आई-वडिल दोघेहि निरक्षर	फक्त वडिल साक्षर	फक्त आई साक्षर	अनुत्तरित
कला	२७.४५	३०.६१	३५.८९	३.३१	२.७४
विज्ञान	३८.०४	२०.१०	३३.६९	३.८०	४.३७
वाणिज्य	३९.५४	२८.८९	२५.८५	३.४२	२.३०
एकूण	३५.०१	२६.५३	३१.८१	३.५१	३.१४

रकाना क्र. ५

निरक्षर कुटुंबातील विद्यार्थ्यांचे प्रमाण विज्ञान शाखेत कमी आहे व त्या मानाने इतर दोन शाखांत जास्त आहे. तसेच आई-वडिल दोघेही साक्षर असणाऱ्या कुटुंबांचे प्रमाण कला शाखेत कमी आहे व इतर दोन शाखांत जास्त आहे. महाविद्यालयातील एकूण विद्यार्थ्यांचा विचार करता आई-वडिल दोघेहि निरक्षर असणाऱ्या विद्यार्थ्यांचे प्रमाण लक्षात घेण्याइतके मोठे वाटते.

या सर्व विवेचनावरून असे दिसून येते की (अ) हे महाविद्यालय विशेष करून बहुजन समाजाच्या शिक्षणाचे कार्य करते आहे, (ब) हिंदू व जैन धर्मीय विद्यार्थी सोडता अल्पसंख्य धर्मीयांचे प्रमाण अतिशय

कमी आहे, (क) पारंपारिक दृष्ट्या शिक्षणापासून वंचित राहिलेल्या बऱ्याच मोठ्या समाजाला शिक्षणाचा परीस-स्पर्श या महाविद्यालयाने मिळवून दिला आहे व (ड) महाविद्यालयीन शिक्षण पद्धतीत सामाजिक विविधतेमुळे (की विषमतेमुळे?) नवीन विचारसरणी अवश्यक आहे.

२. आर्थिक परिस्थिति

सामाजिक परिस्थिती बरोबरच विद्यार्थ्यांची आर्थिक परिस्थितीही महत्त्वाची असते. शिक्षणास अनुकूल परिस्थितींच त्यावरून स्पष्ट होत असते आर्थिक उत्पन्न, उत्पन्नाची साधने, घरी असणाऱ्या वैभवाच्या वा चैनीच्या वस्तू इत्यादि माहितीच्या आधारे विद्यार्थ्यांची आर्थिक परिस्थिती जाणून घेण्यात आली ती अनेक दृष्टींनी अर्थपूर्ण वाटली.

आर्थिक उत्पन्न

स्वतःचे वा कुटुंबाचे आर्थिक उत्पन्न दडविण्याची वा कमी सांगण्याची प्रवृत्ति बहुतेक सर्वत्रच दिसून येते व त्यास महाविद्यालयीन विद्यार्थ्यांही अपवाद ठरू नयेत. या अभ्यासात मात्र फारच थोडे विद्यार्थी अपवाद ठरलेले दिसतात. १२०० रु. च्या आतील उत्पन्न सांगून फीच्या बाबतीत शासकीय सवलती मिळविणाऱ्या विद्यार्थ्यांचे महाविद्यालयांतील एकूण प्रमाण ५७ टक्के इतके आहे. मात्र या अभ्यासांत हे प्रमाण ५९.१९ टक्के आढळले. एकूण १६९ विद्यार्थ्यांकडून प्रश्नावली भरून घेणे शक्य न झाल्याने व कांही थोड्या विद्यार्थ्यांना त्यांच्या आर्थिक उत्पन्नाविषयी निश्चित कल्पना नसल्याने ही तफावत निर्माण झाली असावी असे वाटते. पुढील रकान्यावरून विद्यार्थ्यांची आर्थिक परिस्थिती स्पष्ट होते.

शाखा	१२०० रु. च्या आंत उत्पन्न	१२०० ते ५००० रु. पर्यंत उत्पन्न	५००१ ते १०,००० रु. पर्यंत उत्पन्न	१०,००० रु. वा त्याहून जास्त उत्पन्न	बनूत्तरित
कला	६७.७२	२०.३६	४.९७	२.५६	४.३९
विज्ञान	५०.५४	२८.२६	११.९५	४.८९	४.३६
वाणिज्य	५९.३१	२९.२७	६.४६	१.९०	३.०६
एकूण	५९.१९	२५.९६	७.७९	३.१२	३.९४

रकाना क्र. ६

या रकान्यावरून १२०० रु. च्या आंत उत्पन्न असणाऱ्या विद्यार्थ्यांचे प्रमाण विज्ञान शाखेत जास्त दिसते तर इतर दोन शाखांत त्यामानाने कमी दिसते. तसेच ५००० रु. हून अधिक उत्पन्न असणाऱ्या कुटुंबातील विद्यार्थ्यांचे प्रमाण विज्ञान शाखेतील विद्यार्थ्यांतच अधिक आढळते. एकूण विद्यार्थ्यांचा विचार करता ५००० रु. हून कमी उत्पन्न असणाऱ्या विद्यार्थ्यांचे प्रमाण या महाविद्यालयात खूपच मोठे आहे. समाजातील आर्थिक-दृष्ट्या कमकुवत घटकाना हे महाविद्यालय शैक्षणिक क्षेत्रात कसे आधारभूत ठरते हेच यावरून स्पष्ट होते.

उत्पन्नाची साधने

विद्यार्थ्यांच्या कुटुंबातील आर्थिक उत्पन्नाच्या साधनांचा विचार करता शेती, उद्योगधंदा-व्यवसाय, नोकरी व मजुरी ही प्रमुख साधने दिसून आली. या संबंधीची माहिती पुढील रकान्यात दर्शवली आहे.

शाखा	शेती	उद्योगधंदा वा व्यवसाय	नोकरी	मजुरी
कला	४७.०५	६.९३	१९.६०	२४.८८
विज्ञान	३८.०४	१०.३२	१८.४७	१७.९३
वाणिज्य	४१.४४	५.३२	२८.५१	२२.०५
एकूण	४२.१८	७.५२	२२.१९	२१.६२

रकाना क्र. ७

या रकान्यावरून हे स्पष्ट होते की मजुरी करून चरितार्थ चालविणाऱ्या कुटुंबातून महाविद्यालयात शिक्षणासाठी आलेल्या विद्यार्थ्यांचे प्रमाण तीनही शाखात व महाविद्यालयाच्या एकूण विद्यार्थ्यांत लक्षात घेण्याइतके मोठे आहे. शिक्षणाला गरीब थरातही किती महत्त्व देण्यात येऊ लागले आहे याची ही गोष्ट निदर्शक ठरते किंवा शासकीय सवलतीमुळे या गरीब वर्गासही मोठ्या प्रमाणात शिक्षणाचा स्पर्श झाला आहे व त्यांनीही तो करून घेतला आहे हे स्पष्ट होते. उद्योगधंदा वा व्यवसाय करणाऱ्या कुटुंबातील विद्यार्थ्यांचे प्रमाण इतर शाखांच्या तुलनेत विज्ञान शाखेत अधिक आढळते तर नोकरीवर आधारित कुटुंबातील विद्यार्थ्यांचे प्रमाण वाणिज्य शाखेत विशेष आढळते.

आर्थिक परिस्थितीचे इतर निदर्शक

कुटुंबाचा आर्थिक दर्जा अधिक स्पष्ट व्हावा म्हणून काही विशेष प्रश्नही विद्यार्थ्यांना विचारण्यात आले होते. घरी असणाऱ्या जहरीच्या व वैभवाच्या वस्तू, स्वतःस ते कोणत्या आर्थिक वर्गातील मानतात, एकादे वर्तमानपत्र नियमितपणे घरी घेतले जाते का, इत्यादी प्रश्नांना मिळालेली उत्तरेही आर्थिक परिस्थिती अधिक स्पष्ट होण्याच्या दृष्टीने अर्थवाही आढळली.

रेडिओ, टेलिव्हिजन, मोटार, मोटार सायकल, स्कूटर, सायकल, फ्रीज, कॅमेरा व ट्रॅक्टर या वस्तूंची कमीतकमी सायकल वा रेडिओ (वा दोनही) घरी असणाऱ्या विद्यार्थ्यांचे प्रमाण खूपच आढळले. परंतु सर्वांत लक्षात घेण्यासारखी गोष्ट म्हणजे रेडिओ, टेलिव्हिजन, मोटार सायकल स्कूटर, सायकल, फ्रीज, कॅमेरा व ट्रॅक्टर या सर्वच वस्तूंचे प्रमाण विज्ञान शाखेतील विद्यार्थ्यांतच अधिक दिसले. पुढील रकान्यावरून ते स्पष्ट होईल.

वस्तू	कला	विज्ञान	वाणिज्य	एकूण
रेडिओ	३३.१८	४६.१९	४०.३०	३९.८९
टेलिव्हिजन	१.६५	५.४३	१.४०	२.८३
मोटार	१.०६	७.६०	१.५२	५७.८६
मोटार-सायकल	५.४२	९.२३	५.७०	२.५३
स्कूटर	१.५०	३.८०	६९.२०	६८.६९
सायकल	६२.४४	७४.४५	१.९०	२.९९
फ्रीज	१.९६	४.८९	४.५६	१.०२
कॅमेरा	७.८४	१४.६७	२.२०	२.४२
ट्रॅक्टर	१.८०	३.२६	२३.५७	२१.९२
काहीही नाही	२८.०५	१४.१३		

रकाना क्र. ८

नियतकालिक १९७४-७५

तुळजाराम चतुरचंद महाविद्यालय, वारामती

विज्ञान शाखेतील विद्यार्थ्यांत श्रीमंत कुटुंबातील विद्यार्थ्यांचे प्रमाण इतर शाखांहून अधिक दिसून येते हे रकाना क्र. ५ मधील माहितीवरून आधी केलेले विधान या रकान्यातील माहितीशी सुसंगत आढळते.

वरील रकान्यातील आकडेवारी आणखीन एका दृष्टीने उद्बोधक वाटते. सर्व वस्तुपैकी कोणतीच वस्तू घरात नसलेल्या विद्यार्थ्यांचे प्रमाण तीनही शाखांत व एकूण सर्व विद्यार्थ्यांतही बरेच आहे. रकाना क्र. ७ नुसार आढळून आलेल्या मजुरी करणाऱ्या कुटुंबातील विद्यार्थ्यांच्या प्रमाणाशी या रकान्यातील काहीच वस्तू नसलेल्या विद्यार्थ्यांचे प्रमाण सुसंगत आढळते.

स्वतःच्या कुटुंबाच्या आर्थिक दर्जाविषयी विद्यार्थ्यांना स्वतःस काय वाटते या विषयीची माहितीही वरील बोलकी आहे ती पुढील रकान्यात दर्शविली आहे

शाखा	श्रीमंत	मध्यमवर्ग	गरीब	अनुत्तरित
कला	१६५	४६००	५१-५८	०७७
विज्ञान	६४८	५८२०	३५-३२	०००
वाणिज्य	१५२	५३-२३	४३-३४	१९१
एकूण	३२१	५२४८	४३-४२	०८९

रकाना क्र. ९

उत्पन्न विषयक रकान्यावरून (रकाना क्र. ६) १२०० रु. च्या आत उत्पन्न असणाऱ्या विद्यार्थ्यांचे प्रमाण एकूण विद्यार्थ्यांत ५९.१९ टक्के इतके आहे. पण स्वतःस गरीब कुटुंबातील मानणाऱ्या विद्यार्थ्यांचे प्रमाण या रकान्यावरून फक्त ४३.४२ टक्के म्हणजे कमीच दिसून येते. याचे दोन संभाव्य अर्थ निघतात. एक म्हणजे "मध्यमवर्गीय" म्हणून स्वतःस समजण्याची प्रवृत्ति (जरी ते त्या वर्गातील नसले तरी) या विद्यार्थ्यांत कांही प्रमाणात दिसून येते व दुसरा अर्थ म्हणजे शासकीय सवलतीसाठी त्यांचा दर्जा 'गरीब' असतो परंतु वास्तवात ते मध्यमवर्गीयांतीलच असतात श्रीमंत कुटुंबातील विद्यार्थ्यांचे रकाना क्र. ६ मधील व या रकान्यातील प्रमाण सुसंगत वाटते.

सर्वसाधारणतः आर्थिक परिस्थिती वन्यापैकी असणारी वा श्रीमंतापैकी सुशिक्षित कुटुंबाचे रोज एकादे वर्तमानपत्र घरी घेऊ शकतात. यासंबंधी मिळालेली माहिती पुढील रकान्यात दिली आहे.

शाखा	घरी वर्तमानपत्र		अनुत्तरित
	घेतले जाते	घेतले जात नाही	
कला	२९.७१	६७.९१	३१८
विज्ञान	४१.८४	५५.४३	२७२
वाणिज्य	३१.५५	६५.३९	३०६
एकूण	३४.३७	६२.६४	२९९

रकाना क्र. १०

तुळजाराम चतुरचंद महाविद्यालय, बारामती

या रकान्यावरून विज्ञानशाखेतील विद्यार्थ्यांत आर्थिक परिस्थिती चांगली असणाऱ्या व साक्षर कौटुंबिक पार्श्वभूमी असणाऱ्या विद्यार्थ्यांचे प्रमाण इतर शाखांच्या तुलनेने अधिक आहे हे पुन्हा एकदा स्पष्ट होते. तसेच वर्तमानपत्रे घरी घेऊ न शकणाऱ्या विद्यार्थ्यांचे या महाविद्यालयातील एकूण प्रमाण बरेच मोठे आढळते. महाविद्यालयात असणारी विद्यार्थ्यांसाठी वर्तमानपत्रे वाचण्याची खास सोय विद्यार्थ्यांना सचितच लाभदायक ठरत असावी असे समजण्यास त्यामुळे बराच वाव मिळतो.

स्वतः नोकरी वा व्यवसाय करून शिकत असलेल्या विद्यार्थ्यांचे प्रमाण एकूण गरीब कुटुंबाचे प्रमाण पाहता कमी वाटते. कला शाखेत ४.५१, विज्ञान शाखेत ०.५४ व वाणिज्य शाखेत ६.४६ टक्के इतके विद्यार्थी अर्थप्राप्ती करताना शिकतात असे आढळले. म्हणजेच हे प्रमाण विज्ञानशाखेत कमी व वाणिज्य शाखेत अधिक आढळले. महाविद्यालयातील एकूण विद्यार्थ्यांत अशा विद्यार्थ्यांचे प्रमाण ३.८४ टक्के इतकेच आहे

आर्थिक परिस्थिती विषयक या सर्व विवेचनावरून असे दिसून येते की (अ) विशेषतः अधिक दृष्ट्या कमकुवत वा वेताच्याच घटकास हे महाविद्यालय शैक्षणिक लाभ देते (ब) चांगली आर्थिक व साक्षर पार्श्वभूमी असणाऱ्या कुटुंबातील विद्यार्थ्यांचे प्रमाण विशेषतः विज्ञान शाखेत अधिक आढळते. म्हणजेच या शाखेतील विद्यार्थ्यांना कला व वाणिज्य शाखेतील विद्यार्थ्यांच्या तुलनेने अधिक अनुकूल अशी शैक्षणिक परिस्थिती आढळून येते, (क) मजुरी करणाऱ्या व निरक्षर पार्श्वभूमी असणाऱ्या कुटुंबातील विद्यार्थी महाविद्यालयातील एकूण विद्यार्थ्यांत वन्याच प्रमाणात दिसतात, विद्यार्थ्यांचा हा वर्ग शैक्षणिक परिस्थिती विशेष अनुकूल नसलेला मानल्यास अभ्यास वा गुणवत्ता सुधारण्याविषयक महाविद्यालयीन मर्यादा पुन्हा स्पष्ट होतात, व (ड) वर्तमानपत्र वाचन विषयक सोय अधिक प्रमाणात करण्यास महाविद्यालयास अजूनही खूप वाव आहे हे दिसून येते.

३. इतर महत्वाच्या बाबी

विद्यार्थ्यांच्या सामाजिक व आर्थिक परिस्थिती प्रमाणेच त्यांची राहण्यावेळणाची व्यवस्था जाणून घेण्याचा प्रयत्नही करण्यात आला. या महाविद्यालयात भोवतालच्या खूप मोठ्या परिसरांतून विद्यार्थी येत असतात. स्थानिक विद्यार्थ्यांचे प्रमाण व बाहेरगांवहून रोज येणाऱ्या वा बारामतीत राहण्याची सोय केलेल्या विद्यार्थ्यांचे प्रमाण समजून घेण्यास या अभ्यासामुळे मदत झाली. पुढील रकाना त्या दृष्टीने बोलका वाटतो.

शाखा	स्वतःचे घर	वसतीगृह	नातलगाकडे	भाड्याचे घर	जवळच्या वस्तीवर	बाहेरगावाहून	रोज	अनुत्तरित
कला	१३.४२	५.२७	४.५२	४५.३९	१.५०	२८.९५	०.९५	१.६५
विज्ञान	१६.३०	१७.३९	७.०६	३९.१३	०.५४	१७.९३	०.६३	१.०७
वाणिज्य	१४.९८	१२.१६	५.७०	४२.५८	४.१८	१९.७७	२२.२२	१.०७
एकूण	१४.९०	११.६१	५.७६	४२.३७	२.०७	२२.२२	१.०७	

रकाना क्र. ११

यांतील वसतीगृहात, नातलगाकडे व भाड्याच्या घरी राहणाऱ्या विद्यार्थ्यांचे एकत्रित प्रमाण विचारात घेतल्यास विद्यार्थ्यांना राहण्याच्या सोयी बारामतीत अधिक प्रमाणात व स्वस्तात उपलब्ध करून देण्यात किती वाव आहे हे स्पष्ट होते.

नियतकालिक १९७४-७५

हा रकाना दुसऱ्याही एका दृष्टीने महत्वाचा वाटतो. रोज बाहेरगावहून येणाऱ्या विद्यार्थ्यांचे प्रमाण तीनही शाखांत व महाविद्यालयातील एकूण सर्व विद्यार्थ्यांत वरेच दिमून येते. बाहेरगावहून येणाऱ्या विद्यार्थ्यांचे प्रमाण कला शाखेत अधिक दिसते तर विज्ञान शाखेत कमी दिसते.

बाहेरगावहून रोज येणारे हे २२.२२ टक्के विद्यार्थी किती दूरवरच्या परिसरांतून येतात व कोणत्या वाहनांचा उपयोग करतात हे देखिल जाणून घेण्यात आले.

शाखा	५ मैलाच्या आतून येणारे	५ ते १० मैल परिसरांतून येणारे	१० मैलापलीकडून येणारे	अनुत्तरित
कला	१०-४०	१५-६८	२-७१	०-१६
विज्ञान	९-२३	५-९७	२-७१	०-०२
वाणिज्य	८-३६	६-४६	४-९४	०-०१
एकूण	९-३३	९-३७	३-४६	०-०६

रकाना क्र. १२

या रकान्यावरून हे स्पष्ट होते की विशेषतः दहा मैलाच्या परिसरांतील वरेच विद्यार्थी महाविद्यालयांस रोज येत असतात. दहा मैलाच्या पलीकडून रोज येणाऱ्या विद्यार्थ्यांचे प्रमाण वाणिज्य शाखेत विशेष आढळते. बाहेरगावहून रोज येणारे हे विद्यार्थी कोणत्या वाहनांचा उपयोग करतात हे पुढील रकान्यावरून स्पष्ट होते.

शाखा	मोटर सायकल	बस	सायकल	पायी	रेल्वे	अनुत्तरित
कला	०-००	११-६१	१४-७८	२-११	०-३०	०-१५
विज्ञान	०-००	३-८०	१३-५८	०-५५	०-००	०-००
वाणिज्य	०-३९	६-८४	९-५०	२-६६	०-३८	०-००
एकूण	०-१३	६-७५	१२-६२	१-७७	०-२३	०-०५

रकाना क्र. १३

हा रकाना सायकलचा उपयोग करणाऱ्या विद्यार्थ्यांचे प्रमाण अधिक आहे असे दर्शवितो वसने येणाऱ्या विद्यार्थ्यांचे प्रमाण कला शाखेत इतर शाखांच्या तुलनेने खूपच मोठे वाटते. कला शाखेत अगुणाऱ्या मुलींची मोठी संख्या व त्यांपैकी बाहेरगावहून रोज येणाऱ्या मुलींचे वरेच प्रमाण यामुळे वसने येणाऱ्यांचे प्रमाण कला शाखेत अधिक झाले असावे असे म्हणण्यास वाव रहातो.

विद्यार्थ्यांच्या जेवणाच्या सोयीविषयीची माहिती पुढील रकान्यात दर्शविली आहे.

शाखा	स्वतःच्या घरी	डवा येतो	खाणावळ	स्वतः बनवतो	नातलगाकडे	पैसे देऊन (पेईंग गेस्ट)	अनुत्तरित
कला	५२-१८	१६-७४	०-१४	२०-३६	६-३३	०-५४	३-३१
विज्ञान	४५-१०	२४-४५	३-२६	१५-७६	६-५२	०-५४	६-३७
वाणिज्य	५२-८५	२६-९९	०-७६	१०-६४	४-२५	०-५२	२-३०
एकूण	५०-०४	२२-०३	३-१६	४५-७६	१७-१०	१-५०	११-९८

या रकान्यातील स्वतःच्या घरी जेवणाऱ्या विद्यार्थ्यांचे प्रमाण खूपच मोठे वाटते कारण रोज बाहेरगावहून येणाऱ्या विद्यार्थ्यांचा हि यात समावेश आहे. खाणावळीत जेवण घेणाऱ्या विद्यार्थ्यांचे प्रमाण विज्ञान शाखेत इतर शाखांहून अधिक आढळते हे देखिल त्यांच्या अधिक दर्जाचे निदर्शकच ठरते. या रकान्यावरून हे हि स्पष्ट होते की या महाविद्यालयात स्थानिक कुटुंबातील विद्यार्थ्यांचे प्रमाण बारामती नगरबाहेरील - म्हणजे ग्रामीण परिसरात राहणाऱ्या - कुटुंबातील विद्यार्थ्यांपेक्षा कमी आहे. कारण रोज डवा येणाऱ्या, नातलगा - कडे जेवणाऱ्या व स्वतः जेवण बनविणाऱ्या विद्यार्थ्यांचे एकत्रित प्रमाणही वरेच मोठे आहे. व स्वतःच्या घरी जेवणाऱ्या विद्यार्थ्यांतही रोज बाहेरगावहून येणाऱ्या विद्यार्थ्यांचे प्रमाणही मोठे आहे. म्हणजेच हे महाविद्यालय स्थानिक विद्यार्थ्यांपेक्षा ग्रामीण भागातील विद्यार्थ्यांनाच अधिक लाभ देते असे म्हणता येईल.

अभ्यास विषयक वा शैक्षणिक दृष्टीने हि हा रकाना महत्वाचा वाटतो. बाहेरगावहून रोज येणारा डवा आणण्यासाठी या विद्यार्थ्यांना एस्. टी. स्थानकावर रोज वेळेत जावे लागते व एस्. टी. येईपर्यंत स्वातःकावर प्रतीक्षा करत बसावे लागते. यात अभ्यास वा इतर वाचनास आवश्यक असणारा वेळ तर फुकट जातोच पण महाविद्यालयातील कांही तासांना देखिल बऱ्याच वेळा गैरहजर रहावे लागते. तसेच जेवण स्वतः बनविणाऱ्या विद्यार्थ्यांचा हि रोज बराच वेळ अभ्यासाव्यतिरिक्त इतर कामात खर्च होतो. विशेषतः परोक्षा जवळ आल्यानंतर या दोनही प्रकारच्या विद्यार्थ्यांचा अमूल्य वेळ फुकट जातो. बाहेरगावहून येणाऱ्या विद्यार्थ्यांचे प्रमाण वरेच असल्याने महाविद्यालयात दुपार नंतर होणारे शैक्षणिक कार्यक्रम (व्याख्यान, वादविवाद स्पर्धा व इतर कार्यक्रम), परिक्षेच्या दिवसात उपयुक्त ठरणारी अभ्यासिका किंवा सुट्टीच्या दिवशी कांही अवघड विषयांचे घेण्यात येणारे जादा तास इत्यादि सर्व उपयुक्त गोष्टींच्या लाभास वरेच विद्यार्थी मुक्तात असे दिसते. ही देखिल शैक्षणिक बाबतीत दर्जात्मक सुधारणा घडवून आणण्याच्या दृष्टीने महाविद्यालयाला येणारी महत्वाची अडचण आहे.

शेवटी, विद्यार्थ्यांना खेळ, अभ्यास, वाचन, संगीत अभिनय, वाद-विवाद इत्यादीपैकी कोणत्या गोष्टीत आवड आहे हे जाणून घेण्याचाही प्रयत्न करण्यात आला. त्यासंबंधी उपलब्ध झालेल्या माहितीत विशेषतः खेळ वा अभ्यास यांची आवड नसणाऱ्या विद्यार्थ्यांचे प्रमाण बरेच आढळले. खेळाची आवड नसणाऱ्या विद्यार्थ्यांचे प्रमाण महाविद्यालयांतील एकूण प्रमाण ३०.२८ टक्के सापडले तर अभ्यासाची आवड नसणाऱ्या विद्यार्थ्यांचे प्रमाण २१.६६ टक्के आढळले. विद्यार्थ्यांतील शैक्षणिक गुणवत्ता वाढविण्याच्या दृष्टीने ही माहिती निश्चितच बोलकी आहे. वावतीतील महाविद्यालयीन प्रयत्नांच्या मर्यादा स्पष्ट होण्याच्या दृष्टीने ही माहिती निश्चितच बोलकी आहे.

या इतर सर्व बाबींचा एकत्रितपणे विचार केल्यास असे दिसते की (अ) बारामती शहरा भोवतीच्या बऱ्याच मोठ्या ग्रामीण परिसरास या महाविद्यालयाचा विशेष लाभ मिळतो, (ब) बाहेर गावहून येणाऱ्या व केवळ शिक्षणासाठी येथेच राहू इच्छिणाऱ्या विद्यार्थ्यांसाठी राहण्या-जेवणाची योग्य व स्वस्त सोय बारामतीतच मोठ्या प्रमाणात उपलब्ध झाली पाहिजे व (क) विद्यार्थ्यांची शैक्षणिक गुणवत्ता वा परिक्षांतील निकालांचे प्रमाण सुधारण्याच्या बाबतीत महाविद्यालयीन प्रयत्न एका विशिष्ट मर्यादेबाहेर जाऊ शकणार नाहीत.

(क) प्रमुख निष्कर्ष व समारोप

या बाबीविषयीचे वरील सर्व विवेचन अनेक विवेचन थोडक्यात पुढील

१. हे महाविद्यालय विशेषतः बहुजन समाजाच्या शिक्षणाचे कार्य करत आहे व पारंपारिक दृष्ट्या शिक्षणापासून वंचित राहिलेल्या वन्याच मोठ्या समाजाला शिक्षणाचा लाभ या महाविद्यालयाने करून दिला आहे.

२. आर्थिक दृष्ट्या कमकुवत वा वेताचीच परिस्थिती असलेल्या घटकांना सर्वसाधारणतः व मजुरी करणाऱ्या आणि निरक्षर पार्श्वभूमी असणाऱ्या कुटुंबातील विद्यार्थ्यांना विशेषतः या महाविद्यालयाचा लाभ मिळत आहे.

३. स्थानिक लोकांपेक्षा वारामती शहराबाहेरील ग्रामीण परिसरांतील लोकांना या महाविद्यालयाचा विशेष लाभ होत आहे.

४. विज्ञान शाखेतील विद्यार्थ्यांना आर्थिक व शैक्षणिक कौटुंबिक पार्श्वभूमी विशेष अनुकूल आहे व त्या मानाने कला व वाणिज्य शाखांतील विद्यार्थ्यांना कमी अनुकूल आहे.

५. विद्यार्थ्यांची शैक्षणिक गुणवत्ता वाढविण्याच्या किंवा परिक्षेतील निकाल सुधारण्याच्या बाबतीत महाविद्यालयाच्या प्रयत्नांना पुढील कांही कारणामुळे आपोआपच मर्यादा पडल्या आहेत.

अ) प्रमाणित वयाच्या विद्यार्थ्यांचे फारच कमी प्रमाण व प्रमाणित वयाहून जास्त वयाच्या विद्यार्थ्यांचे मोठे प्रमाण.

ब) बाहेर गावहून येणाऱ्या स्वतः जेवण वनविणाऱ्या व डब्यासाठी रोज एस. टी. वर विसंबून राहणाऱ्या विद्यार्थ्यांचे मोठे प्रमाण,

क) शैक्षणिक व आर्थिक दृष्ट्या कौटुंबिक पार्श्वभूमी विशेष अनुकूल नसलेल्या विद्यार्थ्यांचे बरेच मोठे प्रमाण व

ड) अभ्यासाची आवडच नसणाऱ्या विद्यार्थ्यांचेहि लक्षात घेण्याइतके मोठे प्रमाण इत्यादि

या प्रमुख निष्कर्षा वरोबरच पुढील गोष्टीहि प्रामुख्याने लक्षात आल्या.

य) वर्तमानपत्र वाचन विषयक सोय अधिक प्रमाणात करण्यास महाविद्यालयाम अजून खूपच वाव आहे,

र) बाहेरगांवहून येणाऱ्या व शिक्षणासाठी येथेच रोज राहू इच्छिणाऱ्या विद्यार्थ्यांसाठी राहण्या जेवणाची योग्य व स्वस्त सोय वारामतीतच मोठ्या प्रमाणात उपलब्ध झाली पाहिजे, व

ल) महाविद्यालयीन शिक्षण पध्दतीत सामाजिक विविधतेमुळे व तफावतीमुळे नवीन विचारसरणीची आवश्यकता आहे.

(प्राचार्यांनी वेळोवेळी दिलेल्या उत्तेजनामुळे व उपप्राचार्य आणि इतर सर्व सहकारी प्राध्यापक यांनी केलेल्या सहकार्यामुळे हा अभ्यास पूर्ण होऊ शकला)

✽ आमचे विद्यार्थी नेतृत्व ✽

श्री. सुरेश खोमणे (गॅनरल सेक्रेटरी)

श्री. सुमान जमदाडे (I.C.S.R.)
नगर विभाग - कुस्ती व अथलेटिक्ससाठी निवड

श्री. अनिल गलांडे (गॅनरल सेक्रेटरी)

श्री. रमेश देशपांडे (I.C.S.R.)
नगर विभाग - कबड्डीसाठी निवड

एप्रिल १९७४ च्या विद्यापीठ परीक्षेतील उज्वल यशाचे मानकरी
(बी. एस्सी. मध्ये प्रथमश्रेणी)

ही. एम. अजोतीकर

ए. पी. काळकुटे

डी. ए. निवाळकर

जी. बी. गदादे

जी. एस. बोराटे

एस. एन. काटे

डी. एम. यादव

जे. व्ही. खंडाणळे

व्ही. वाय. चाळुंके

कु. मीरा कापारे

एस. जे. गुगळे
(प्री-प्रोफेशनलमध्ये प्रथम श्रेणी)

एल. के. कदम

एप्रिल १९७४ च्या विद्यापीठ परीक्षेतील उज्वल यशाचे मानकरी
(प्री-प्रोफेशनलमध्ये प्रथम श्रेणी)

एस. आर. राठी

डी. डी. कळवे

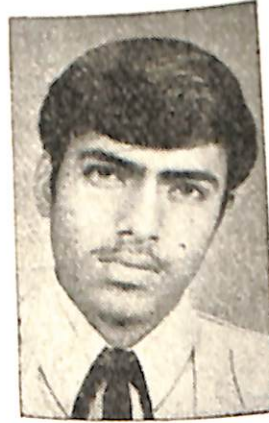
बी. व्ही. लकडे

कु. जयश्री दोशी

के. बी. शेंडे

पी. बी. दुरुगकर

एम् एन्. गणपुले

कु. नंदा बणजवाडे

सु. पी. नानीवडेकर

एम्. वाय. टकले

पी. जी. बडवे

ए. व्ही. जाधव

प्रथम श्रेणी मिळविणारे आमचे विद्यार्थी

श्री. डी. सी. बोकील
टी.वाय.बी.कॉम्.

श्री. एस्. टी. अंबर्डेकर
पी.डी.सायन्स

श्री. लोदादे ए. डी.
पी.डी.आर्ट्स

मा. प्राचार्यांच्या समवेत पदवीपूर्व परीक्षेत प्रथमश्रेणी मिळविणारे
आमचे विद्यार्थी

★ जिमश्वाना ★

अहमदनगर विभागातर्फे आंतरविभागीय (पुणे विद्यापीठ) विविध खेळांच्या स्पर्धेत निवड झालेले खेळाडू

शिंदे बी. आर.
अॅथलेटिक्स

गवळी बी. डी.
अॅथलेटिक्स

नाहटा व्ही. अंस्.
कबड्डी

पवार अंस्. अंस्.
खो-खो

पवळ अंस्. अंस्.
कबड्डी

घाडगे जे. अंस्.
कुस्ती

गुंदेचा व्ही. अंस्.
व्हॉलीबॉल

कुलकर्णी आर्. जी.
क्रिकेट

कु. मोहिनी जोशी
कबड्डी

कु. रंजना लावगरे
खो-खो

कु. पी. व्ही. कुलकर्णी
व्हॉलीबॉल

- जिमखाना -

अहमदनगर विभागातर्फे आंतरविभागीय (पुणे विद्यापीठ) विविध खेळांच्या स्पर्धात निवड झालेले

कु. रेखा लोढे
खो खो, अथलेटिक्स, कबड्डी,
हॉलीबॉल, (कप्तान) (वैयक्तीक नैपुण्य)

कु. रोहिणी जोशी
कबड्डी, हॉलीबॉल

कु. संध्या उपाध्ये
खो खो (कप्तान)

कु. पेठे एस्. ए. (हॉलीबॉल)

कु. उज्ज्वला हिरेमठ (खो-खो)

आंतरमहाविद्यालयीन
हॉलीबॉल (मुली)
विजयी संघ

* जिमखाना *

← आंतरमहाविद्यालयीन
खो-खो (मुली) विजयी संघ

आंतरमहाविद्यालयीन कबड्डी
(मुली) विजयी संघ →

← आंतरमहाविद्यालयीन
मैदानी स्पर्धा
४ × ४०० रिले
(मुले) विजयी संघ

✽ जिमखाना ✽

जिमखाना मॅनेजिंग कमिटी ⇒

⇐ आंतरमहाविद्यालयीन
कबड्डी (मुले) उपविजयी संघ

मुख्याध्यापक मेळावा : २३ जुलै १९७४

⇐ संस्थेचे सेक्रेटरी
डॉ. व. मा. कोठारी
मुख्याध्यापकांचे स्वागत करतांना

: मराठी विभाग :

पसायदान

आतां विश्वात्मकें देवें । येणे वाग्यज्ञें तोषावें ।
तोषोनि मज द्यावें । पसायदान हें ॥
जे खळाची व्यंकटी सांडो । तया सत्कर्मा रती वाढो ।
भूतां परस्परें पडो । मैत्र जीवाचे ॥
दुरिताचे तिमिर जावो । विश्व स्वधर्म सूर्य पाहो ।
जो जे वांछील तो ते लाहो । प्राणिजात ॥
वर्षत सकळ मंगळी । ईश्वरनिष्ठांची मांदियाळी ।
अनवरत भूमंडळी । भेटतु भूतां ॥
चलां कल्पतरूंचे आरव । चेतना चिंतामणींचे गांव ।
बोलते जे अर्णव । पीयूषाचे ॥
चंद्रमे जे अलांछन । मार्तंड जे तापहीन ।
ते सर्वाही सदा सज्जन । सोयरे होतु ॥

- ज्ञानेश्वरी

१८ वा अध्याय, १७९३ ते १७९८

भारतीय लोकजीवन आणि महावीर

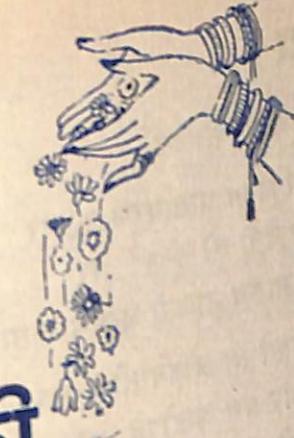
महात्मा गांधींनी सर्वोदय हा शब्द जगापुढे ठेवला तो शब्द नवा नाही. हा शब्द प्राचीन जैन शास्त्रातून आला आहे. 'सर्वापदामन्तकरं निरन्तं सर्वोदयं तीर्थमिदं तवैव।' असा समंतभद्रांनी उल्लेख केला आहे. अहिंसा अपरिग्रह आणि अनेकान्त (स्याद्वाद) हे जैनांचे तीन मुख्य सिद्धान्त आहेत. अनेकान्त किंवा स्याद्वाद म्हणजे सर्वत्र सत्याग्रही दृष्टी राखणे. त्यात विचार असा की सर्वांत सत्याचा अंश आहे.

जैनदर्शनाला मी सांख्ययोग म्हणतो; कारण त्यात सत्य-अहिंसेची इतकी संख्या आहे, इतका वारकाईने विचार केला आहे की इतर कुठल्याही धर्मात तसा केल्याचे आढळून येत नाही. जैनांनी कोणावरही आक्रमण केले नाही ही त्यांची कुशलता अद्वितीय म्हटली जाईल. ही कुशलता ना ख्रिश्चन धर्मात आपल्याला सापडेल, ना इस्लाममध्ये आढळेल, इस्लामने तर आक्रमण केले पण ख्रिश्चनांनीही केले. जैनधर्मात मात्र कोणावरच आक्रमण केले नाही. एक आक्षेप जैनांवर घेतला जातो तो असा की, बुद्ध जसे परदेशात गेले, हिंदू पुरातन काळी बाहेर गेले तसे जैन काही गेले नाहीत! जैनांचे हे कौशल्य आहे. असे मला तरी वाटते. त्यांनी विचार केला, भारतातच इतके कोट्यवधी लोक आहेत, त्यांच्यातच आपण एकरूप झालो तर इथे बसल्या - बसल्याही जगावर प्रभाव पडेल, त्यासाठी जगभर फिरायची काहीच गरज नाही.

- विनोबा

- साधना : महावीर निर्वाण स्मृति विशेषांक
यातून उद्धृत

गीतांजली

स्वप्न अन् सत्य

स्वप्न अन् सत्य दोन्ही पाहिले
स्वप्नच माझ्या सत्यात आले
सत्यातील स्वप्नाने
अंतःकरण भरून आले
सत्याच्या या जगी सुखी झालो
चार दिन सुख सुखवून गेले
हेच सुख हृदया बोचले
ते बोचणेहि सुखद वाटले
सुखी वाटून मनी आले
सारे मज सोडून गेले!

- दत्ता महाडिक
एम्. वाय्. बी. ए.

✱

१२

तुझा गोड प्रफुल्लित चेहरा
सुगंधित जणू बटमोगरा
पाकळी पाकळीत उमलून येणारा
पिपळ्याचा चाफ्याच्या नाजूक फुलासारखा
सुगंधी मंदमंद दरवळणारा

- प्रवीणचंद्र वा. शहा
एम्. कॉम्. (प्रथमवर्ष)

विषमता

पहा त्या उंच हवेल्या
पहा त्या झोपड्या कुजलेल्या
काय दिसते त्यातून आपल्याला?
पसरल्या आहेत विषमतेच्या ज्वाला ॥ १ ॥
श्रीमंत, गरीब पडले दोन वर्ग
श्रीमंत सदोदित करिती तर्क
गरिबांचे रक्त शोषण्यात ते गर्क
असा नरभक्षकांचा तो वर्ग ॥ २ ॥
गरीब होतसे आणखी हीन-दीन
रस्त्यारस्त्यातून मागतात ते दान
उरला नाही त्यांच्यात प्राण
हवेलीवाले घेतात त्यांचा प्राण ॥ ३ ॥
हीन-दीनांनी करावी त्यांची सेवा
मग त्यांना वाटतो हेवा
त्यांच्या मनातील हा गुपीत कावा
कोण मांडणार हा दावा? ॥ ४ ॥

एक उपाय घ्या हाती;
वर्ग भेदास घ्या माती
जोडली जातील नाती
तेथे विषमतेची ..
कसली भीती? ॥ ५ ॥

- हनुमंत खाडे
टी. वाय्. बी. ए.

निर्माल्य

येते दुपारच्या वेळी वावटळ

धूसर वनतं वातावरण पळभर
पुन्हा येतो तो धुंदसा वारा
अन् सारून टाकतो धुळीचा पसारा

अजब असते ती जीवनातील वावटळ
येते पळभर पण आटोपते सारा खेळ
मनी राहते त्याची व्यथा

अन् वनते जीवनाची एक कथा
कल्पनेतलं केवळ असतं ते साफल्य
पण प्रत्यक्षात मात्र झालेलं असतं निर्माल्य.

- रवि इनामदार
टी.वाय्.बी.ए.

✱

नैराश्य

भावनांचा चंद्र राणी अस्पष्ट आता होतसे
उपाय नसे ग कुठलाच आता गोते फक्त खातसे
जसजसे मात्र उघडत गेले डोळे
हसतसे फक्त अश्रू आता गळे
होता नशेत तेंव्हा ओतीलसे किरण सगळे
नको, नको म्हणत असता गुलाबी कमळे
गदगदीत आसवांच्या छेडीत तारा
अडथळा करिती टपटपणाच्या गान्या
घट्ट मिटून घेतला आहे त्याने प्रकाश सारा
गातो आहे फक्त अमावस्येचा अभद्र वारा ॥

- किरण नानिवडेकर
पी.डी.कॉमर्स

श्रावणातील सांज

श्रावणातली सांज रेशमी
माळावरती रंग सडे
रिमझिमणाच्या जलवेलींवर
इंद्रधनुचे फुल खुले ॥ १ ॥

शिंपीत शीतल गुलावपाणी
लहरत येई मंथर वारा
थेंव विलोरी पानोपानी
देती ओला तुरट इशारा ॥ २ ॥

फुलाफुलातून रत्ने वेचित
अलगद उतरे हे हळदी ऊन
दरिदरीतून हिरवे पाचू
झरा वाजवी पायल झुनझुन ॥ ३ ॥

कुठे दरीतून ताना मारीत
कोकिळ पक्षी गाई गाणी
स्वप्नतुल्य ते दृष्य पाहता
किंचित लवूनी झुके पापणी ॥ ४ ॥

- कु. संजीवनी साठे
एफ्.वाय्.बी.एस्सी.

तुळजाराम चतुरचंद महाविद्यालय, बारामती

श्रमिक

हे माणूस किती भोळं असतं ।
काळाला सुद्धा भीत नसतं ।
याच्या या पिचलेल्या मनात,
परिस्थितीचं काहूर सदा असतं ।
कोपऱ्यात कुणीतरी एकटंच कण्हतं,
मिणमिणतं दिवाटणं एकटक बघतं,
मन पाखरूं याचं तरीही झुंजतं ।
कुडकुडत्या, हुडहुडत्या गार थंडीत,
लाख छिद्रांचं एक कुडतं
ते पाण्यात नित भिजतं,
तेच उन्हात नित तापतं,
ते घामानं रोज माखतं,
ठिक्ठ्या अश्रूंना तेच टिपतं,
हाल अपेष्टांनी तेच फाटतं,
तरीही जिद्दीनं तेच जुळतं,
कधीच नियतीला हार नसतं,
वळचणीला कधी एकटंच रडतं,
पुन्हा एकदा अस्मानी बघतं,
दूर शून्य विचारात बुडत.
नाही कुणा दारी जात,
मीठ भाकर हाच साखर भात
स्वकष्टाच सांनं असे ज्यात,
जीवन साफल्य तेच मानतं,
पडतं, झडतं मरतंय म्हणतं,
उसतं न घेता परत उठत,
पुन्हा पुन्हा कंबर कसतं,
कारण ते श्रमिक असतं !!

- अनिल गलांडे
टी.वाय्.बी.ए.

भास

जेव्हा मी पाहतो टवटवीत गुलाब
तेव्हा तूच दिसते मला त्या फुलात
जेव्हा मी असतो ...
तेव्हा तूच दिसते मला त्या वातावरणात !
जेव्हा मी पाहतो शर्मिलेचा खेळ
तेव्हा तुझ्याच गालावरील खळी दिसते मला!
जेव्हा मी जातो मंदिरात
तेव्हा तुझीच मूर्ती असते मन-मंदिरात
जेव्हा मी जातो फिरावयास
तेव्हा वाटते उशीर होईल तुला भेटावयास
असाच क्षणभंगूर भास होतो क्षणाक्षणास
न भूतो न भविष्यति असा प्रेम भास होतो
मन्मनास!

- दिलीप गलांडे
पी.डी.आर्ट्स

✱

सार्थक

तुझ्या हृदयां मम स्थान देशील का?
तुझ्या मनी मी भरेल कां?
तुझ्या अंतरंगी मी वसेन कां?
भावना माझ्या जाणून घेशील का?
या जीवनाच्या वाटचालीत
तू मला सहभागी होऊ देशील कां?
शाश्वत सुखाचा, मानवी सौख्याचा,
गोड गुलाबी प्रेमाचा तू हवा तसा
आनंद मिळवून देशील कां?
म्हणजे या जन्मी नरदेहाचं होईल सार्थक !
- मधु मोकाशी
एस्.वाय्.बी.ए.

००

००

निधतकालिक १९७४-७५

संदेश

वाटेतल्या मुसाफिरा थांबू नकोस केव्हा
भेटेल तुला किनारा, होईल हर्ष तेव्हा
नको विसावू पथावरी, असते कठोर नियती
होईल भवितव्य भारी, कर्मही आपुल्याच हाती
वाटेत नको विसावू, आहे उदयकाल पुढे
पाऊल नकोस थांबवू, घे पाठीमागील धडे
नाती असतात रिती, भवितव्य आहे तुझ्याच हाती
चाल ठेव अशीच पुढती, तोडून टाक सर्व नाती
प्रयत्ने उमललेल संगीत, आम्ही असू तुझ्याच पाठी
गाशील तू यशाचे गीत, चाल तू ध्येयाला मिठी

— तानाजी जरे
टी.बाय.वी.ए.

हाक

रुपेरी पहाटे स्वप्नाच्या गालीच्यावरून,
हळवार पाऊले टाकत तू जात होतीस,
आपल्याच नादात जगाचा विसर पडून
अन् साद घातली मी तुला,

खरंच अगदी मनापासून.
पण वारेच उलटे वाहत होते,
त्यात तुझा काही दोष नाही,
कां मी जीव जडवावा न ?
माहीत असून सारं काही.

अन् अजून मी आशावादी,
वाट पाहीन तुझी जन्मोजन्मी.
स्वप्न-धुंदी तुझी उतरे पर्यंत,
हाक देईन तू मागे पाही पर्यंत.

— कु. गौरी धारपुरे
टी.बाय.वी.एस्.सी.

सांग सखे . .

बोल सखे तू एकदा
पाण्यातले कमळ कां झालीस ?
प्रेमसागरात येऊनही
का नाही पोहलीस ?
जलात राहूनही . . . . .
कां धरले माशांशी वैर ?
नव्हता करायचा विहार तर . .
आलीस कां माझ्या जीवनतीकेत ?
नव्हती करायची पूजा
तर बांधलेस कां मंदिर ?
डाव मांडायच्या आधीच मोडलास
तर . . . कां मागितलास भिडू ?
तू आलीस . . . वर्षाऋतुसारखी
मी आनंदलो, बहरलो, फुललो !
खरंच ! ऋतुसारखीच तू . . .
मी बहरत असतांना
शिशिराला पाठवून निघून गेलीस
कां सखे ? सांग ना
एकदाच !

— कु. कुंदा डोंगरे
पी. डी. आर्टस् (अ)

कुळजाराम चतुरचंद महाविद्यालय, बारामती

मोगरा फुलला

अनिल गलांडे
टी. बाय. वी. ए.

“जयाचिपे द्वारी सोन्याचा पिपळ !
अंगी ऐसे बळ रेडा बोले ॥

रसिकहो जे महामंगल, दिव्य, सात्त्विक आहे त्याच वर्णन काय आणि कसं करावं? केवळ वाटलं म्हणून वेड्या बुद्धीनं वेड्या वाकड्या शब्दरूपात रेखाटलं आहे. कुठं न्यून आढळलं तर निःसंकोच, निरपवाद मांडूच आहे. त्यास आपण उदार अंतःकरणाने क्षमा करावी. कुठं सौष्ठव आढळलं तर ते मात्र त्या माऊलीचे आणि श्रीचेच होय. प्रस्तुत लेखात घटनांचा कालानुक्रम साधला नसावा. या अपराधाला क्षमाशीलतेने आपण जाणून घ्यालच परंतु मला साध्य करावयाचे होते ते त्या निष्पाप, भोळ्या इंद्रेच्या अघोरा जलाशयासारख्या वास्तव्य सिंधू मुक्तेंचं शब्दरूप रेखाटणं. केवळ हेच उद्दिष्ट मनासमोर ठेवून प्रस्तुत कथा लिहिली आहे. ओघानं त्या जानमाऊलीला डावलून पुढे जाण्यास मन धजेना, हे ही ध्यानी आलं नाही तरी सूर्याला तेजाशिवाय अन् मूर्तीला मंदिराशिवाय भव्यता, दिव्यता ती कोठून येणार ?

म्हणूनच कथेचे शीर्षक “मोगरा फुलला” असे देऊन, मुक्ती विषयीचे शीर्षक घ्यावे ही मनीषा अपूर्ण राहून गेली मात्र ते या मोगऱ्यात कुठंतरी शाश्वत मूल्य घेऊन दिव्यत्वात अनिर्वंध दडलेलं अ हे,

— ० — ० —

मुक्ताई ही निवृत्ती, ज्ञानदेव, सोपान या तीन मायेचा वारसा पुढे चालविण्यामाठीच विधात्यानं ताई या नात्याची नियुक्ती केली आहे. जगात जिव्हाण म्हणून जे काही असतं त्याशिवाय माणूस म्हणजे मूर्ति-शिवाय मंदिर !

समाज ! समाज कधी बदलत नाही, बदलवू

म्हणाल तर बदलणार नाही. याच समाजानं प्रभु राम-चंद्रालासुद्धा पवित्र सीतेचा त्याग करायला भाग पाडलं याच समाजापुढं एकदा दिव्य अमिर्दिव्य करून दाखवावी आहुती देऊन सीतेला पुन्हा अमिर्दिव्य करून दाखवावी लागलं तेव्हा कुठं निदकांच्या माना खाली झुकल्या अन् याच समाजानं चार निष्पाप जीवांना अन्नपाण्याशिवाय काट्याकुट्यातून रानोमाळ दीनवाणी भटक्याला लावले

नियतकालिक १९७४-७५

निवृत्ती, ज्ञानदेव, सोपान, मुक्ताई! पहाटेच्या साखर झोपेत नियतीला चार बदलत्या रंगात पडलेले ते एक अविस्मरणीय दिव्य स्वप्नच! पण समाजानं त्यांना मुद्धा कसोटीला लावले, मरणासन्न यातना दिल्या, तर तुम्ही आम्ही कुठं?

एका क्षणाला फुलांचा वर्षाव करणारं जग दुसऱ्याच क्षणाला विनाकारण दगडांचा वर्षाव करण्यास मार्ग-पुढं पाहणार नाही. समाजाची ही रीतच अशी. या समाजाला बदलवू पाहणारे महापुरुष काळाच्या ओघात कुठे दिसेनासे झाले. या समाजाला त्यांनी अनेकदा ठोकरा मारल्या परंतु समाजानं हुं का चू केले नाही. अखेर त्यांच्याच मस्तकातून रक्ताचे पाट वाहिले पण समाजानं हसत हसत मूक मनानं पाहिलं पण समाज काही बदलला नाही. तो जसा होता तसाच राहिला आणि पुढेही तसाच राहणार आहे, मात्र बदलणार नाही.

समाजाच्या जाचाला कंटाळून निवृत्ती, ज्ञानदेव, सोपान, मुक्ताई या चार निष्पाप कोवळ्या बालकांना सोडून त्यांचे आईवडील या जगातून निघून गेले. जाताना त्यांना काहीच का वाटलं नसावं? निद्रिस्त असलेल्या पोटाच्या गोळ्यांच्या कुरळ्या कुरळ्या कुंठलावरून त्या मातापित्यांनी अनेकदा अखेरचा हात फिरविला असेल. काळजावर लाख लाख मणाचे दगड ठेऊनही चालत पाऊल उंचरठा ओलांडताना हजारदा अडखळले असेल पण त्यांच्या नयनातून अविरत ओघळणाऱ्या अश्रूंना या समाजानं थोडीमुद्धा दाद दिली नाही. वाच्यानं क्षणभर फुंकर घालण्याचा प्रयत्न केला असावा परंतु जिथं आभाळच फाटलं होतं, कोपलं होतं तिथं वारा तरी कुठवर आवर घालू शकणार? पाच-सहा वर्षांची ही पोरकी पोर जगाच्या अथांग पण कटु सागरात जीवन कंटू लागली. आई गेल्यानंतर मुक्ता सकाळी लवकर उठे, अंगणात सडा रांगोळी करून पिंपळा सभोवतीच्या जाई, जुई, शेवंती, मोगरा या सान्या फुलझाडांना पाणी घालीत असे. सारं कसं आटोपल्यावर त्या निष्पाप बाल मुखातून मधुर स्वरात निवृत्ती, ज्ञाना, सोपाना यांना 'दादा, दादा!' म्हणून हाका मारल्या जात अन् याच कर्णमधूर हाकेच्या भूपाळीनं या भावंडांनी फाटक्या वाकळीत कुडकुडत उठावं, दारासमोरच्या लिबाच्या

डहाळ्या तोडव्यात अन् त्या पडक्या भीतीवर लिबाच्या काड्यांनी दात साफ करावेत, तोवर मुक्तीनं अंधरुणं काढावीत, घरातलं सारं आवरावं, आदल्या दिवशी आलेल्या एक - दोन ओंजळी माधुकरीच्या दाण्यांनी जात्यात घास भरावेत, मंजुळ स्वरात म्हणू लागावं...

"सुंदर माझे जाते गे फिरे बहुतेके।

ओव्या गाऊ कौतुकें तूं ये रे बा विठ्ठला॥

तूं ये रे बा विठ्ठला॥"

वाच्यानंही साथ द्यावी, मुक्तीची भुरभुर उडणारी कुंठलं मधुनच तिनं डाव्या हातान कपाळावरून वर सारावीत. वाच्य्याच्या येणाऱ्या झुळकीनं दारातल्या फुलांचा सुगंध दरवट्या, जात्याची घरघरही थांबावी, ओवीही थांबावी. आपल्या भावंडाना मुखमार्जनाकरिता लोटीत पाणी भरून द्यावं. त्या भावंडांनी मुखमार्जन करावं, पंचा-उपरणं काखेत माहन नदीवर स्नानासाठी चलावं. सकाळचा गार वारा अंगाला झोंबत असे. इंद्रायणीचं थंडगार पाणी मनात उत्साह ओतत असे. स्नान उरकून त्यांनी घराकडं पावलं वळवावीत, तोवर इकडं मुक्तीनं वेणीफणी करावी, स्नान उरकावं, देवपूजा आटोपावी. एवढं सारं होईपर्यंत झुंजुंजुं होई. दूरवरून कोंबड्याची बांग कानी येई आणि सूर्यनारायणाची कोंवळी किरणं या निष्पाप जीवांच्या पर्णकुटीच्या उंबऱ्याशी येऊन हळुवार विसावत असत. निवृत्तीने वेदमंत्र म्हणावेत ज्ञानानं अन् सोपानानं पाठोपाठ आपल्या वोंबड्या वोलित पुनरुच्चार करावा. कुठं चुकलं तर वडिलकीच्या नात्यानं निवृत्तीनं त्या दोघांच्या पाठीवरून हात फिरवून समजावून द्यावं. कधी कधी मातेची थोरवी गावी, गहिवरलेल्या कंठातून हुंदक्याला आवर घालावा. पण ज्ञाना मोठा चिकित्सक! लहानपणापासून त्याची बुद्धी कुशाग्र! सोपान तसा अजाण व अबोल! परंतु आई म्हटलं की कावरं बावरं व्हावं याचं कुणाला शिक्षण थोडंच द्यावं लागतं? घटकान् घटका रडावं, ज्ञानानं निवृत्तीदादाशी समाजाविषयी नम्रतेनं प्रश्नावली छेडावी अन् मग दूर शून्यात कुठंतरी नजर लावून निवृत्तीनं त्या दोन्ही भावंडांना उराशी घट्ट कवटाळावं, समाजावणीच्या स्वरात बोलत व्हावं,

"ज्ञाना, तुला ज्ञानी व्हायचं ना रे? सत्य शोधायचं ना?" या प्रश्नांना ज्ञानानं पाणावलेल्या नयनांनी जड

जालेल्या मानेनं नुसता द्रोकार दर्शवावा,

"मग या यातनातून आपण जाऊया! दुसऱ्यांनी आपल्या मार्गात काटे पसरले तर आपण त्यांच्या मार्गात फुले पसरावीत. ज्ञाना, हा समाज आहे. इयं समज फार भवचितच आढळतो. अशा या समाजाला आपण सावरलं पाहिजे आणि त्यासाठी आपण सामर्थ्यशाली बनलं पाहिजे. ज्ञाना, तू ज्ञानियाचा राजा हो! दोन दुबळ्या पिचलेल्या मनांचा समर्थ नेता हो! तसा तू व्हावास ही भीची इच्छा आहे."

तोवर मुक्तीनं आपल्या लहानग्या हातांनी परकराचा सोगा सावरत गूळपाणी पुढं करावं आणि निवृत्तीदादाच्या पुढ्यात येऊन दोन पायांच्या गुडघ्यावर हाताची मिठी घालून त्यावर ती चिमुकली रक्तवर्णीय हनुवटी टेंकवून बसावं.

या मुक्तेला कुठं सवड होती निवांत अश्रू ढाळायची? आई वावांचं दुःख करत बसायची? ओघळलेले उठून घरकामात दंग व्हावं.

आईपणाचा साराच भार या कोवळ्या मनावर पडला होता आणि तो त्या निष्पाप जीवानं धीटाईनं झेललाही होता. "दादा दादा, असं काय वरं करावं?" असं म्हणून स्वतःच्या अश्रूंनी ओलावलेल्या त्याच परकरानं सान्यांचे अश्रू टिपावेत.

मग निवृत्ती, ज्ञानानं माधुकरी मागायला जावं, नियमाप्रमाणं पाचच घरं मागावीत. संन्याशाची म्हणून सारोदार झिडकारलं जावं निवृत्तीनं मूक मनानं तेथून काढता पाय घ्यावा. पण ज्ञानानं बोलकं व्हावं,

"दादा, संन्याशाची म्हणून कुठवर असं लाचारीचं जीणं जगायचं? याचा वीट आलाय रे!" त्यावर निवृत्तीनं उत्तर द्यावं,

"ज्ञाना, संन्यास सोडून पुन्हा गृहस्थाश्रम स्वीकारला या पातकातून मुक्त होण्यासाठी धर्मशास्त्रानुसार आई-साचा जाव विचारणार कोण?"

"मी विचारीन दादा प्रायश्चित घेतल्यावरही क्षमा

न करणारा धर्म धर्मच राहू शकत नाही. हे पंडीत देव तर नाहीत ना? व्रतबंध झाल्याशिवाय ज्ञानग्रहण करता येत नाही असं कोणत्या शास्त्रात लिखित आहे?"

"नाही ज्ञाना, परवाच मुक्ती म्हणाली ना, 'योगी पावन मनाचा। साहे अपराध जनाचा। विश्व रागे झाले बन्ही। सती मुखे व्हावे पाणी।... शुद्ध ज्याचा भाव झाला। दुरी नाही देव त्याला।... चल ज्ञाना, अजून खूप चालायचं आपल्याला!"

अशी वाट चालता चालता दिवस कधी अस्तालाही जाई. मात्र समाजाच्या घासाचं काहूर ज्ञानाच्या मनात धोंधावत असे.

आपल्या गावांवाहेरच्या पर्णकुटीशी यावं, दोहोकरांनी उंबऱ्याला स्पर्श करावा व आत पाऊल टाकावं. मिणमिणत्या समईच्या मंदमंद प्रकाशात ती माधुकरीची हलकीफुलकी झोळी मुक्तीनं आपल्या त्या लहानग्या करांनी स्वीकारावी. त्यातही जडतेचा आभास दर्शवावा तेवढ्यावरच होईल ते आनंदानं खावं परस्परांनी परस्परांना भरवावं. साराच खेळ आनुकलीमातुकलीसारखा. सोपान लहान होता. त्याला अजून याचं पुरतं ज्ञान झालं नव्हतं. मुक्ती लहान असूनही कमालीची शहाणी होती.

असाच एक दिवस उजाडला. मुक्ती नित्याप्रमाणे सर्वांगोदर उठली. प्रभातकाळी एकेक तारा हळुहळू निखळू लागला होता. निवृत्ती, ज्ञाना, सोपानही याच वेळी 'आई, आई' म्हणत झोपेतून चावळून उठले. चौघांच्याही स्वप्नात आई येऊन म्हणाली,

"अष्टमी जवळ आली आहे. आनंदाने मांडे खा. मुक्ती घालील करून... सोपाना सांभाळा!"

स्नानसंध्या उरकून तिघे माधुकरी मागायला गेले. मुक्तीनं सडा रांगोळी घातली. चुलीला पोतेरं दिले, त्यावर मुक्तीची लहानगी वोटं हळद कुंकवानं उमटली. पण मांडे करायला साध फुटनं खापरही घरात नव्हतं. मुक्तीच्या मनात आलं. परकराचा सोगा वर खोवून ती बाहेर पडली. तिनं आपल्या मैत्रिणीचं घर गाठलं.

बाहेरूनच अदबीनं मनुला हाक मारली. मनु घाबतच घराबाहेर आली. थोड्याच वेळानं मनुचं बाबा सोबत गुंडाळून, वेदमंत्र पुटपुटत तुळशीवृंदावनापाशी आले.

जळपूर्ण कमंडलू तुळशीत रिता झाला. त्यांनी रागाने मनुला हाक मारली. बाबांच्या भाळावरील आठघातून मनुला सारं काही उमजलं.

“बाबा, बाबा, मुक्तीला खेळातले मांडे करायचे खापर देऊ का?” मनुनं भीत भीत विचारलं.

“कोण? संन्याशाची पोरं? मनातच मांडे खा म्हणावं या जन्मी तरी तुम्हाला मुक्ती नाही. जा! सकाळीच लागलीय दार धुंडाळायला. म्हणं मांडे करून खायचेत! मनुचे बाबा म्हणाले.

दाटलेल्या हुंदक्यांना आवर घालीत मुक्तीनं तेथून काढता पाय घेतला. मनुनंही रडवेल्या मुखानं घरात पाय टाकला. मुक्ती आपल्या खोपीत येऊन ओकसाओकसी रडू लागली. बऱ्याच वेळानं निवृत्ती, ज्ञाना सोपाना आले. ते सारे आनंदले होते. ज्ञानाने मुक्तीला हाक मारली,

“मुक्ता, मुक्ता! हे बघ. आज माधुकरी भरपूर मिळाली. आता मांडे कर पाहू! अरे, मुक्ती तर रडतेय.”

क्षणापूर्वी आनंदलेल्या ज्ञानाच्या मुखावर गंभीर भाव प्रकटले. निवृत्तीदादान विचारलं,

“मुक्ता, असं काय झालं एकाएकी रडायला?”

मुक्तीनं घडलेले सार काही सांगितलं. ज्ञाना एकदम बोलता झाला, “मुक्ते, चळ आटप तुझे मांडे.” असं म्हणून त्याने आपले हात आणि गुडघे भुईवर टेकले. त्याची पाठ तप्त निखाऱ्यासारखी लालवुंद झाली होती मुक्ती आणि निवृत्ती ज्ञानाकडे क्षणभर तसेच पाहत राहिले. ज्ञानाने मुक्तीला मांडे करण्याविषयी पुन्हा सुचविलं.

ज्ञानाच्या पाठीवर मांडे भाजू लागले, वाफा वर येवू लागल्या. सर्व मांडे भाजून झाल्यावर ज्ञाना उठून उभा राहिला. डोळे मिटून भगवंताचे नामस्मरण केले आणि चटकन तो खाली वसून म्हणाला— “चला मांडे खाऊया.” निवृत्तीदादा साशंक नजरेने ज्ञानाकडे पाहतच राहिला. त्यानं ज्ञानाला विचारलं,

“ज्ञाना हे काय? असं कसं अवचित घडलं? हा अथर्ववेदाचा चमत्कार म्हणावा की काय?”

“नाही दादा. ही सारी भगवंताची कृपा आहे.”

सारे आनंदून गेले. बाहेरून येणाऱ्या वाऱ्याच्या झुळकीवरोवर शेवती, मोगऱ्याचा सुगंध सर्वत्र दरवळला. ज्ञानाच्या सामर्थ्यानं मुक्ती भारावून गेली होती. क्षणापूर्वी नयनात उभे राहिलेले अश्रू दुःखाचे, जगाने हुंदकाशी केलेल्या झोंबाझोंबीचे होते, तर आताचे अश्रू आनंदाचे, भाऊरायाच्या कौतुकाचे होते. किती जमीनअस्मादाचे, भाऊरायाच्या कौतुकाचे होते. किती जमीनअस्मादाचे फरक असतो या अश्रूमध्ये सुद्धा! नयनात उभे राहणारे अश्रुसुद्धा किती बोलके असतात! हुंदकाची सार ते बोलून जातात विश्वकर्माने मानवी नयनांची रचनाच मोठ्या कल्पकतेने साधली आहे.

× × ×

आज मंदिरात श्रोते मोठ्या अधिरतेने जमले होते. मंदिरातलं वातावरण गंध-धूपानं आल्हाददायी बनलं होतं. सगळीकडे प्रसन्नता ओसंडत होती. ज्ञानेश्वरांच्या बुद्धीला दिवसेदिवस पैलू चढत होते. आज ज्ञानग्रंथाच्या शेवटच्या अध्यायाचं शेवटचं पर्व पूर्ण होत होतं ज्ञानाच्या मुखातून अमृतवाणी स्त्रवत होती. सार श्रोतृवृंद वेभान होऊन एका दिव्यानन्दात गुगून गेला होता साऱ्यांची ज्ञानेन्द्रिये तृप्त होत होती. अखेर ज्ञानदेव रसिकांना उद्देशून बोलते झाले. रसिकहो;

“न्यून तें पुरते। अधिक ते सरते।
करुनि हे च्यावे तुमते। विनवित असे।”

या ओवीद्वारा ज्ञानेश्वरांनी रसिकांना लीनतेने विनंती केली. भगवंताच्या चरणी वंदन करून साऱ्या विश्वासाठी पसायदान मागीतले. वयाच्या सोळाव्या वर्षी ज्ञानानं अगाध ज्ञानाचं हे अमृततुल्य सत्र ज्ञानेश्वरांनी रूपानं रसिक चरणी अर्पण केले. साऱ्यांनी त्या ज्ञानमाऊलीला आदरानं वंदन करून त्रिवार जयघोष केला.

सूर्यनारायणांनी परतीचं पाऊल थोडं मार्ग घेतलं होतं. तांबूस पिवळे किरण पांढुरक्या ढगावर सोनेरी झालर चढवित होते. सायंकाळच्या सौम्य तिरंगा सावल्या हळू-हळू दुरावू लागल्या. पक्षांचे थवे घरट्यांकडे ओढीने चालले होते. गायवासरे गायरानातून परत येत होती. सारी आर्यभूमी आज कृतार्थ झाली होती.

ज्ञानियांचा राजा मात्र कोणत्यातरी परतीच्या

तुळजाराम चतुरचंद महाविद्यालय, बारामती

गूढ कल्पनेत भरून आलेल्या हृदयानं अंबरुणावरीत आपल्या भोळ्या भावड्या मुक्तीला मुखानं ओव्या गात निरीस्त करीत होता. एव्हाना सोपान निवृत्तीच्या कुशीत झोपलाही होता. दिवस संपवून निशादेवीने आपल्या साम्राज्यात पदार्पण केलं होतं.

सर्व तारामंडळ या पणकुटीवर मोगऱ्याच्या फुलांची वृष्टी करीत होते. मध्यंतरी असाच काळ पुढे सरकत राहिला. रात्र वाढत गेली आणि तसतशी कमी कमी होऊही लागली.

झुंजु मुंजु होऊ लागलं. नित्याप्रमाणे मुक्ता उटली आणि अंगणात आली. वातावरणातील गारवा अंगाला भोंवत होता पण वेगळंच चैतन्य अंगी उमटवत होता. प्रभातकाळच्या शीतल वायूने अंगणातल्या अजानवृक्षाचे एखाद दुसरे पान गरगर करून खाली पडत होते. इंद्रेच्या जलाशयावरील तरंग अद्याप कोणीही हलविले नव्हते. दिवसा माणसांनी गजबजलेल्या वाटा अगदी निर्विकार दिसत होत्या. चंद्र पश्चिमेकडे वळून निजलेल्या जगावर पहारा करीतच होता. मुक्तीनं अंगण लोटलं, मोगरा, जाई, जुई आदि फुलझाडांना पाणी शिंपलं. निवृत्ती, ज्ञानदेव झोपेतून उठून बाहेर आले. मुक्तीनं अंगणात सडा घातला होता. तिच्या कांमल करातून सुंदर रांगोळी रेखित जात होती. जणू विश्वकर्माच नभपटलां वर रंग भरित आहे. वायुच्या झुळकीसरशी भुरू भुरू उडणारे केस मधून मधून डाव्या हाताने ती वर सारीत होती. पक्षांची किलविल वाहू लागली. पूर्वेला गुलाल उघडल्याप्रमाणे लालीच लाली पसरली. त्या लालीतून सूर्यनारायणांचे मुखकमल हळूहळू दिसू लागले. मोगरा, चाफा, जाई, जुई. शेवंती सारी फुले फुलू लागली. मुक्तीच्या उमललेल्या त्या फुलांच्या सुवासाने माखलेल्या वायुच्या गार झुळकी, निळसर वातावरणात फाकणारी

अरुणाची लाली साऱ्यांची मनं प्रसन्न करीत होती. निवृत्ती, ज्ञानदेव, सोपान मुक्तीच्या रांगोळीभोवती जमले. ज्ञाना मोठ्या औत्सुक्याने मुक्तीच्या त्या सुरेल रांगोळीकडे एकटक पहात होता. एवढ्याशा वयात मुक्तीनं सांभाळलेला आईपणाचा सारा भार पाहून त्याचं मन भरून आलं.

इतक्यात मोगऱ्याच्या सुगंधान माखलेली वायुची मंदगार झुळक आली. मोगरा फुलला होता. त्याच्या पांढऱ्या शुभ्र पाकळ्या मुक्तीच्या भोळ्या भावड्या निष्पाप, वात्सल्यसिंधू मनाचं प्रतिक बनून खुलल्या होत्या. गंगेचं महासंगल पावित्र्य घेऊन मुक्तीन त्या फुलझाडांची मोठ्या जपवणूकीन जोपासना केली होती. आणि तितक्याच कृतज्ञतेने त्या मोगऱ्यानंही आनंद देण्यात कुचराई केली नव्हती. दोन्हीही सेवेत कमालीची निभेळता होती. दोन्हीही प्रेमात कमालीची सात्त्विकता होती. हे सारं ज्ञानदेव मोठ्या कौतुकानं पहात होते. त्यांच्या नयनातील अश्रू सुगंधित वायुच्या झुळकीन केव्हाच सुकविले होते.

अचानक ज्ञानदेवांच्या ओठांची मधुस्मित हालचाल झाली. त्यांच्या मुखातून अमृत लेऊन ओव्या बाहेर पडू लागल्या,

“इवलेसे रोप लावियेले द्वारीं।
त्याचा वेलू गेला गगनावरीं ॥ १ ॥
मोगरा फुलला, मोगरा फुलला।
फुले वेंचिता अति भारू कळियासी भाला ॥ २ ॥
मनाचिये गुंती गुंफियेला शेला।
बाप रखुमा देविवर विठुलीं अर्पिला ॥ ३ ॥

निमित्तकालिक १९७४-७५

आला बहर प्रीतीचा !

कॉलेज नुकतेच सुरु होऊन आठ दिवस झाले होते. प्रा. जोशीचा तास सुरु होऊन पंधरा-बरील मुलाकडे वोट दाखवून प्रा. जोशी म्हणाले, "पिक शर्ट, गुलाबी शर्ट! Stand up. What is your name?"

बाकावरून उठताना त्याचा चेहरा उतरून गेला. कारण पुढच्या मुलाच्या शर्टच्या कॉलरमध्ये बाण अडकविताना जोशी सरांनी त्याला पाहिले होते. तो विद्यार्थी म्हणाला,

"माझं नाव प्रदीप आर. गोंधळे."

जोशी सरांनी त्याला 'Leave the class just now!' अशी आज्ञा दिली. सर कोणाला बोलले हे पाहण्यासाठी प्रियाने (प्रिया डी. देशपांडे) मागे वळून पाहिले आणि -- तिला क्षणभर आपल्या भावाचा, प्रदीपचा, चिडविणाऱ्या प्रदीपचा भास झाला आणि तिचे डोळे अश्रूंनी भरून आले. ती उभी राहिली व म्हणाली,

"सर, प्लीज तुम्ही यांना शिक्षा करू नका. फक्त एवढाच वेळ तुम्ही यांना क्षमा करा."

"ठीक आहे. तुमची विनंती आहे म्हणून मी यावेळी यांना क्षमा करतो. मि. प्रदीप तुमच्या वगभगिनीच्या

कु. शुभदा चाहुरे
पी. डी. कॉमर्स

विनंतीला मान देऊन मी यावेळी तुमची शिक्षा कमी करतो."

अरेच्या! याचेही नाव प्रदीपच आहे की! तिचे डोळे पुन्हा अश्रूंनी भरून आले अन् मन भूतकाळात शिरू लागले.

× × ×

तिचा भाऊ प्रदीप तिच्यापेक्षा एक वर्षांनी मोठा होता. गणपतीचे दिवस होते. आई कामात होती. दादा ऑफिसला गेले होते. प्रिया दुसरीत व प्रदीप तिसरीत होता. आईला विचारून जवळ असलेल्या गणपतीची ते आरास पाहण्यासाठी घेऊन निघाले. एक गणपती पाहिले लेंवर लोक दुसरा गणपती पाहण्यासाठी पुढे जाऊ लागले. तसेच हे दोघे गणपती पाहण्यासाठी दोन फर्लांग गेले. रस्त्यावर लोकांची खूपच गर्दी होती. असणारा गणपती पहात असतानाच तिच्या हातात घेऊन गेले प्रदीपचा हात कोणीतरी ओढला व त्याला रडण्यास सुरुवात प्रदीप दिसना म्हणून तिने मोठ्याने एकटीला पाहिले केली व ती एकटीच घरी आली. तिला एकटीला पाहिले ताच आई, दादा घाबरले. तिने जे घडले ते सांगितले. दादांचा चेहरा उतरून गेला, आई तर रडायला लागली. दादांनी पोलिसात वर्दी दिली. खूप शोधशोध झाली पण त्याचा काहीही उपयोग झाला नाही.

तास संपण्याची घंटा झाली तशी तिची तंद्री भंग पावली. पंधरा मिनिटांची भुट्टी झाली. वर्गातील सर्व मुली बाहेर निघून गेल्या. परंतु ती खिन्न मनाने बसली होती. तेवढ्यात प्रदीपकडे तिचे लक्ष गेले. ती त्याच्या-जवळ गेली व म्हणाली - 'प्रदीप तुम्ही आज कॉलेज सुटल्यावर आमच्या घरी चला, मला तुमच्याशी कांही बोलावयाचे आहे.' तिचे अनपेक्षित बोलणे ऐकून तो भांबावला व बरं म्हणाला. रस्त्याने जाताना दोघेही शांत होते. घर आल्यावर घराची बेल वाजविली तेव्हा रामा गडद्याने दार उघडले 'धाकटे घनी तुम्ही आला' असे म्हणून त्याने त्याचा हात हातात घेतला. आपल्या-प्रमाणे यालाही भास झाला असे प्रियाला वाटले. पण तो काहीही बोलली नाही. चहा, पोहे खावून ती, प्रदीप आई व दादा दिवाणखान्यात गप्पा मारत बसले.

गप्पा मारत असताना प्रदीपने सांगितले - 'मी लहान होतो. तिसरीत असताना मला साधारण आठ-बते. मी व माझी लहान असणारी बहीण असे गणपती पाहण्यासाठी गेलो होतो. मला डाकूंनी पळविले. खूप लांब नेले. माझ्या गळ्यातील चैन काढून बांधून ठेवले. त्याचवेळी रस्त्याने एक म्हातारे सद्गृहस्थ म्हणजेच परमपूज्य गोंधळे तेथून चालले होते. त्यांनी त्या डाकूंना नकळत मला सोडविले आणि त्यांच्या घरी नेले. तेबे त्यांनी माझ्या आई-वडिलांविषयी चौकशी केली. पण मी लहान असलेनें मला काहीही सांगता आले नाही. त्यांच्या घरात त्यांच्याशिवाय कोणीही नव्हते. मी त्यांच्यात राहिलो. त्यांनी मला शिकविले. त्यांचा मुलगा

म्हणून त्यांनी मला वागविले. माझ्यावर चांगले संस्कार केले. मी S. S. C. ला असताना मला एकट्याला सोडून ते देवाघरी गेले. त्यांचा मी अत्यंत आवडता होतो. मला S.S.C. ला ६८% मार्क पडले. तो आनंद बघण्यास आज ते नाहीत. जर त्यांनी मला सोडविले नसते तर डाकूंनी मला मारून टाकले असते. बरील सर्व हकीगत मला माझ्या वडिलांनीच म्हणजे परमपूज्य गोंधळे यांनीच सांगितली. हे ऐकताना आईच्या व त्यांच्या जवळ जाऊन म्हणाले - 'अरे आमचाच मुलगा प्रदीप तू, आम्ही तुझे खरे आईवडील व प्रिया ही तुझी लहान बहीण आहे तू व प्रिया लहान असताना गणपती पाहण्यासाठी गेला असताना तू हरवला गेलास. तू खूप तपास केला पण तू काही सापडला नाहीस. तू मघाशी घरी आल्यावर आम्हाला वाटले आपला प्रदीप असाच होता. पण तू तीच हकीकत सांगितल्याने तूच आमचा हरवलेला खरा मुलगा आहे. हे दृष्टोत्पत्तीस आले. परमेश्वराने आमचेवर खैर केली. परमेश्वराने आज का होईना आमचा मुलगा मिळवून दिला.' हे सर्व म्हणत असतानाच दादा, आई, प्रदीप, प्रिया यांच्या डोळ्यातून आनंदाश्रू वाहू लागले. त्यावेळी रेडिओवर गाणे लागले होते -

'घागा जुळला. जीव जुळला
बेड्या बहिणीला भाऊ मिळाला.'

३१

तयार कपडे • मच्छरदाण्या • होजियरी
♣ मोता स्टोअर्स ♣
बारामती

नियतकालिक १९७४-७५

तुळजाराम चतुरचंद महाविद्यालय, बारामती

२५०० व्या निर्वाण महोत्सवानिमित्त
भगवान महावीरांच्या
पुण्यस्मृतीस अभिवादन

卐

卐

मे. अरहतदास हिराचंद शहा म रा फ

मेनरोड, बारामती

२५६

आमच्याकडे शुद्ध चांदीचे व सोन्याचे सर्व प्रकारचे
दागिने तयार मिळतील. तसेच ऑर्डर दिल्यास
खात्रीशीर तयार करून मिळतील.

गुं ता

गजानन भिडे
टी. वाय्. बी. ए.

आणि त्या दिवशी रेखा पुन्हा माझ्याकडे आली. मी Child Psychology मध्ये डोकें झुपसून बसलो होतो. नुकतंच हे पुस्तक प्रसिद्ध झालं होतं. केव्हाचा दरवाजा धाडकन ढकलून ती आत आली नि आपलं अंग माझ्या टेबलाजवळील कोचात झोकून दिलं. आजच्या तिच्या या अवस्थेकडे पाहिलं व मी असमाधानाचा सुस्कारा टाकला. म्हणजे आत्तापर्यंत रेखा पुन्हा ओरडायला लागली, ' - पहा - तेच - ते - तेच - तेच - दोन हात - - - ' पुढचं नेहमीचंच होतं. रेखा ते दोन हात भितीवरील कॉलेडरमध्ये दाखवीत होती. मला फक्त कॉलेडरवरील हसणारे गोंडस बाळ दिसत होते.

रेखा सुशिक्षित. पदवीधर, वय बावीस, पोलीस इन्स्पेक्टर अच्युतराव साठे यांची मुलगी. एक दिवस लफड्यात पडण्याची मला सवय नसली तरी पोलीस-इन्स्पेक्टर एकदम आल्यावर जरा टरकायलाच होतं. परंतु ते तशा कोणत्याही कामासाठी आले नसावेत हे त्यांच्या चेहऱ्यावरून मी ओळखले.
' बसा. ' मी म्हटले. तसे ते कोचावर बसले.
' काय काम आहे इन्स्पेक्टर आपलं ? ' मी विचारलं.
' डॉक्टर, माझी एक मुलगी आहे. रेखा. ग्रॅज्युएट;

बावीस वर्षांची. ' त्यांनी सांगण्यास मुखवात केली.
' आठ दिवस झाले वेड्यासारखी काहीतरी ओरडते दोन हात, खून असे काहीतरी. झोपेतून दचकून उठते. किकाळी मारते. '

' मुखवात कशी झाली ? ' मी विचारले.
' ती रविवारची दुपार होती. तीन वाजून गेले होते रेखा बेडहममध्ये झोपली होती. माझी झोप झाल्याने मी पेपर चाळत बसलो होतो. सव्वातीनच्या सुमारास एक किकाळी तिच्या बेडहममधून आली. मी व सी. दोघेही तिकडे धावलो. रेखा घाबरेन उठून बसली होती. मी तिला काय झाले म्हणून विचारले, तेव्हा ती नुसतीच खून, खून, दोन काळे हात असे ओरडली. मला उलगडा होईना. स्वप्न पडले का ? मी परत विचारले. पण ती काहीच बोलली नाही. सी. ला रेखाकडे लक्ष ठेवण्यास सांगून मी बाहेर पडलो व बागेतील माळघाला विचारले की पाच - - - इतकी मी म्हणून उतर दिले. अर्धातच का ? तेव्हा त्याने ' मी म्हणून उतर दिले. अर्धातच दिवसा पोलीस इन्स्पेक्टरच्या घरात घुसणे सोपे काम नव्हते.

मी परत रेखाजवळ आलो. बोड्याने रेखा स्वप्न पडल्याचे सांगितलं. स्वप्नात तिला एक जाळ दिसला त्यातून फक्त दोन काळे हात बाहेर येऊन तिचा गळा दाबू लागले. तेव्हा ती ओरडून उठली होती.

त्यानंतर डॉक्टर, अशी स्वप्ने रोज पडू लागली. कधी दिवसा तर कधी रात्री. केव्हा नुसतेच भास व्हायचे आठ दिवस असेच होत राहिले. बंद होण्याची चिन्हे दिसनात. तेव्हा तुमच्याकडे आलो. अलिकडे तिची मनःस्थिती ठीक नसते. उदास दिसते.)) इन्स्पेक्टरांनी बोलणें थांबविले.

‘इन्स्पेक्टर, केस माझ्या लक्षात आली आहे. मी प्रयत्न करतो.’ मी त्यांना धीर दिला.

‘काहीही करून वाचवाच रेखाला.’ ते असहाय्यतेने म्हणाले.

‘डोण्ट वरी मि. साठे मी करतो सर्व काही. पण एवढं करा. उद्या रेखाला माझ्याकडे पाठवून द्या. मला काही प्रश्न विचारून तिची तपासणी करावयाची आहे.’ मी सांगितले.

‘जरूर पाठवून देतो. बरयं येतो.’ असं म्हणून ते निघून गेले.

दुसरे दिवशी सकाळी आठलाच रेखा हजर झाली.

‘बसा अशा समोरच्या खुर्चीवर’ मी सांगितले. ती बसली. मी लिखाणाचे साहित्य घेतले. तिचे नाव अर्थातच माहित होते

‘तुम्ही सायन्सच्या ग्रॅज्युएट की आर्ट्सच्या?’ माझा पहिला प्रश्न.

‘आर्ट्सची ग्रॅज्युएट आहे मी! तिचे उत्तर.

‘विषय?’

‘इंग्रजी’

‘सर्व्हीस करता का?’

‘नाही’ रेखा.

‘रिकामा वेळ कसा घालविता?’

‘वाचन करते. गिवाय मरतेकाम, शिवणकाम व संध्याकाळचे फिरणे या दिवस जातो. कधी कधी पिकचर पण होतो.’ तिने सांगितले.

‘फिरायण एकट्या जाता की मैत्रिणींबरोबर?’

‘कधी एकटी तर कधी मैत्रिणींबरोबर.’

‘काही काळ खेळता का?’ मी विचारले.

‘हो, बॅडमिंटन खेळते.’

‘रोज?’

‘नाही कधीतरी.’

‘आता मला हे सांगा मिस साठे, स्वप्न रोज पडतात का?’

‘हो’

‘जागे असताना काही वाटते का?’

‘हो काही वेळेस थकवा येतो व डोळे मिटतात, नि समोर तेच दोन हात येतात. काही वेळेस नुसते भास होतात.’ तिने सांगितलं.

मी थोडा विचार केला व म्हणालो -

‘रोज तुम्ही काहीतरी खेळत चला. बॅडमिंटनपेक्षा लॉंग टॅनिस खेळा. यात जास्त व्यायाम होतो व झोप शांत लागते. शक्यतो दुपारची झोप टाळा म्हणजे रात्री झोप नीट लागेल. झोप व्यवस्थित लागली की असे होणार नाही.’

शिवाय रात्री न जागणे, वाचन न करणे, बेंड-रूममध्ये शक्य झाल्यास मोठा दिवा ठेवणे वगैरे गोष्टी सांगितल्या. अशा साध्या उपायांनी तिला बरे वाटेल असे वाटले होते, पण -

आज पुन्हा रेखा माझ्याकडे आली होती. ती या गुंत्यातून बाहेर पडली नव्हती. यावेळेस मी तिच्या खाजगी जीवनात हात घालण्याचा विचार केला.

‘मी काही प्रश्न विचारतोय ते जरा खाजगी आहेत त्याची उत्तरे तुम्ही द्याल? मी स्पष्ट विचारले.

‘हो’ तिने होकार दर्शविला.

‘तुम्ही मैत्रिणींबरोबर फिरायला जाता म्हणजे कुणाबरोबर जाता?’

‘प्रश्न माझ्या लक्षात आला नाही डॉक्टर?’

‘म्हणजे I mean, have you any boy friend?’

‘No, no डॉक्टर. तेवढ्या बाबतीत कटाक्ष आहे माझा. बाबा तर फार कडक या बाबतीत.

‘Ok. दुसरा प्रश्न - मागे तुम्ही म्हणाला होतात वाचन करते म्हणून. तर वाचनासाठी पुस्तके कोणती निवडता?’

‘अशीच सामाजिक पुस्तके, कथा, कादंबऱ्या, नाटक’

‘रहस्यमय साहित्य आवडते का?’ माझा प्रश्न. परंतु का कोणास ठाऊक, हा प्रश्न विचारल्यावर ती बरा थांबली. नंतर तिने उत्तर दिले -

‘नाही.’

‘अगदी खरं का?’

‘होय’

‘अर्थात रहस्यमय चित्रपटही पहात नसाल.’

‘नाहीच.’

‘बरं, आज एवढेच पुरे. पण अशा प्रकारच्या कादंबऱ्या वाचण्याचा किंवा चित्रपट पाहण्याचा प्रसंग आला तर जरूर टाळा.

‘येते मी’ म्हणून ती निघून गेली.

मी विचार केला याच्यामागे नक्कीच काहीतरी आहे. यातून दुसरी काही विकृती निर्माण होणार नाही ना?

× × ×

पुढे मला एक कल्पना सुचली. रेखाच्या अनुपस्थितीत तिच्या बेंडरूमची तपासणी करण्याचे ठरविले. त्याप्रमाणे इन्स्पेक्टरांना फोन करून वेळ निश्चित केली

ठरल्याप्रमाणे संध्याकाळी मी इन्स्पेक्टरांच्या बंगल्यावर पोहोचलो अर्थात रेखा घरी नव्हतीच.

मी बेंडरूममध्ये गेलो. रूम तपासली. पलंगावरील गादी उचलली नि एकदम मला एक पुस्तक दिसले. ते पुस्तक म्हणजे एक कादंबरी होती, ‘गुंता’ नावाची. एका प्रसिद्ध रहस्यकथा लेखकाची ती कादंबरी होती. मी तेथून निघालो. गुंता कादंबरी मी वाचली होती.

‘गुंता’ कादंबरी रहस्यमय होती. यात आपल्या प्रियकरास फसवून दुसऱ्या तऱ्हाबरोबर लग्न केलेल्या एका प्रेयसीची कथा होती. फसविल्या गेलेल्या तरुणाचा प्रेमभंग होतो. त्याचे जीवन उध्वस्त होते. तो निराश होतो. पुढे पुढे त्याच्या मनात स्त्रियांबद्दल तिरस्कार उत्पन्न होतो यातून सुडाची भावना जन्म घेते. तेव्हा तो एकापाठोपाठ एक असे चार तरुणींचे खून करतो. पोलिस तपास सुरू होतो. तरी त्यांना खुनी सापडत नाही. काही केल्या पोलिसांना या रहस्याचा गुंता सुटत नाही. नंतर तो तरुण, जिने त्याला फसविलेले असते, त्या तरुणीचा खून करण्याचा प्रयत्न करतो. परंतु तो

प्रयत्न फसतो. त्या तरुणीच्या मनावर जबरदस्त आघात होतो व रात्री ती खून, खून म्हणत ओरडत उठते. पुढे पोलिस खुनीला पकडतात.

नक्कीच याचा परिणाम रेखावर झालेला असला पाहिजे. असा मी मनात विचार केला. सर्वसाधारणपणे ज्या व्यक्ति मनात हळब्या भिऱ्या व कमकुवत अशा असतात त्यांच्यावर विशिष्ट कथांचा, प्रसंगाचा अथवा चित्रपटांचा परिणाम होतो आणि यातून अशा मनोविकृती निर्माण होतात. स्त्रियांच्या मनावर असा परिणाम चटकन होतो.

× × ×

‘या’ दुसरे दिवशी सकाळी मी तिचे स्वागत केले. ती समोरच बसली. कादंबरी तिच्या समोर ठेवली. तिने कादंबरी पाहिली. मात्र एकदम तिला धक्का बसला. तिच्या चेहऱ्यावर भीतिचे भाव उमटले.

‘हे पहा तुमच्या दोन हाताचे रहस्य’ मी म्हणालो. तिने कादंबरी घेण्यासाठी हात पुढे आणला तेव-

डघात मी कादंबरी परत घेतली.

‘त्या दिवशी रहस्यमय साहित्य वाचत नाही म्हणून तुम्ही मला थाप मारलीत ना?’

‘होय’

‘का?’

‘कारण डॉक्टर, बाबांना ते आवडत नाही. लहानपणापासून अशा कथा, सिनेमा यापासून मला भीती वाटायची. म्हणून बाबा अशा गोष्टी टाळत. पण अलि-कड मैत्रिणींच्यामुळे अशा साहित्याची आवड निर्माण झाली व बाबांच्या नकळत वाचू लागले.’ तिने सांगितले

‘त्यामुळे असे झाले. आता तरी असे वाचन बंद करा. नाहीतर परत तीच भीती, तेच भास, तीच स्वप्ने मी सल्ला दिला.

‘नाही डॉक्टर, येथून पुढे मी खबरदारी घेईन. येते मी!’ म्हणून ती निघून गेली. मी तिच्या पाठमाग्या आकृतिकडे पाहतच राहिलो

आणि परत दुसऱ्या केससाठी समोरचे कागद जवळ ओढले.

: With best compliments from :

★ Shri D. B. Taware ★

Development Officer
Life Insurance Corporation of India
BARAMATI (Poona)

हार्दिक शुभेच्छा . . . .

मे. निरगुडे
ब्रदर्स

निवडक

किराणा

मालाचे

व्यापारी

गांधी चौक, मारवाड पेठ,

बारामती

फोन : ५३९

सर्व प्रकारच्या फॅशनेबल कापडासाठी

✱ | ✱

मेसर्स

मुरलीधर रमणलाल

सोमाणी

मेनरोड, बारामती (पुणे)

० ट्रॅक्टर्स, ट्रक्स, आणि कार्स यांचे ओरिजिनल स्पेअर पार्ट्स
तसेच

० ट्रॅक्टरच्या 'ट्रॅस्प स्पेशल बॅटरी (AMCO)' साठी ०

प्रवीण ऑटोमोबाईल्स
सिनेमा रोड, बारामती

☎ २५९

तुळजाराम चतुरचंद महाविद्यालय, बारामती

फॅशन . . फॅशन . . आणि . . फॅशन !

विठ्ठल रायरीकर
एफ. वाय. बी. कॉम्.

धुराच्या बलमात तो आपण असे एकदम कसे बदललो
ते सांगू लागला.

दिवाळीची मूट्टी नुकतीच संपली होती. आम्ही
आज प्रथमच कॉलेजला आलो होतो. प्रदीप
रवि आणि मी कॉलेजच्या गेटजवळच उभे होतो
आम्हाला जाणाऱ्यांची चेष्टा टिगल करीत. तेवढ्यात
राजा कॉलेजकडे येताना दिसला. सुरवातीला
तर ओळखलाच नाही. कारण तो आमच्याच कंपनी-
तील असूनही आज काही वेगळाच दिसत होता. लांब-
सडक हिप्पी केसांची जागा तुरळक पहिलवान कटने
घेतली होती. स्ट्रेचलॉन बेलबॉटम व नेटेड बुश - शर्ट
एवजी खाडीचा पांढरा पायजमा व नेहरू शर्ट त्याने
परिधान केला होता. पण तरीही राजा विनोदीच दिसत
होता.

'क्यू बे राजा क्या हाल है ?' प्रदीपने पहिला
सवाल फेकला. 'हे रे काय केलेस, माझ्या राजुड्या!
लाडिकपणे रविने स्टूडले व राजाच्या गळ्याभोवती
हाताचा विळखा घातला.

'अरे साला त्याला कॅन्टीन मध्ये तरी घेऊन
मी स्टूडल व आम्ही सर्वजण थोड्याच वेळात
कॅन्टीनमध्ये स्थानापन्न झालो.

रविने पाच कोका कोलाची ऑर्डर दिली. स्टूटने
हळू हळू फुर - फुर आवाज करीत सर्वांनी कोका-कोला
रिचविला. नंतर राजाने धीमेपणाने विल्स पेटविली व

'फर्स्ट टर्म सपली व सुट्टी सुरू झाली. नेहमी-
नेहमी शहरात दिवाळी साजरी करण्याऐवजी आपण
आपल्या गावी जावे म्हणून मी माझे काही कपडे व
हॅडबॅग आणि गळ्यात अडकवियाची आपली नेहमीची
कापडी पिशवी घेऊन गेलो. पण माझी वाढलेली दाढी
मिथ्या व केस तसेच बेल बॉटम वगैरे तंग व भडक
कपडे पाहून प्रथम मला कोणीच ओळखलं नाही. मग
मीच सर्वांना मी 'राजा' आहे म्हणून सांगितले. खुद्द
माझ्या चुलत्यांनाही.' 'XXX गेट जोक!' पद्या मध्येच
बकला. 'अरे हे तर काहीच नाही. पुढे ऐक!' असे
म्हणत राजा पुढे सांगू लागला.

'तर मी घरच्यांना फॅशनबद्दल महत्त्व पटवून
सांगितले. पण त्यांना थोडंच पटतय! आर्थोडाक्स साले
सगळे त्याच दिवशी दुपारी जेवण करून बैठकीच्या
खोलीत पुस्तक वाचीत बसलो होतो. तेवढ्यात माझ्या
मागून कोणीतरी गेल्याचा मला भास झाला. पण
लोचच माझ्या कानावर शब्द आले 'काय ग सुमा ?
तुझी चुलत बहीण मोठी स्मार्ट दिसते हे!' तिचे लांब-
सडक पिगट केस काय सुरेख दिसतात नाही!' आणि
यावर माझी चुलत बहीण सुमा जोरजोराने हसू लागली.

तिच्या मंत्रिणीला सांगू लागली ' अग ! ती काही माझी बहीण नाही. तो माझा भाऊ आहे पुण्याचा राजा ! ' आणि मग त्या दोघीही मोठ-मोठ्याने हसू लागल्या. मला मात्र माझ्या केसांचा राग आला. मला वाटतं तिने मला पाठमोरे पाहिले असावे. म्हणूनच ती सुमाजवळ असे म्हणत असावी.

"दोन तीन दिवस वडगावात राहिल्यावर मी तेथेच जवळ असलेल्या पासलगावाला जाण्याचे ठरविले पासलगाव तसे वडगावापासून दोन ते तीन मैलावर; म्हटलं जाऊ चालत. संध्याकाळी परत यायचं म्हणून फक्त आपली गळ्यात अडकावयाची पिशवी घेऊन निघालो. तेव्हा हेस मात्र साधाच घातला. नारंगी गुरु-शर्ट व पांढरी नेरो बॉटम फुल पॅट. कारण उगाच मळायला नको. तिथं माझ्या ओळखीचे साने मास्तर रहात होते. त्यांना भेटण्याचा विचार होता, तसेच त्यांची थोरली मुलगी लता, तिलाही भेटण्याचा.

' ओह, लता साने मिन्म युवर पंटर, अॅम आय राईट ? ' रविने न राहून मध्ये तोंड खुपसलेच. सज्य ने रविला गप्प बसण्याविषयी खुणवले व राजाने आपली टेंप पुन्हा सुरू केली ' होय तिच ती लता ! जाऊ दे ! पण घडलं सारं सगळंच उलटं ! '

' अरे पण झालं काय? ते तर सांग ? '

' व्हायचयकाय? मी बँलगाडीच्या रस्त्याने चालत गेल्याने माझ्या अंगाकपड्यावर बरीच धूळ उडाली होती. तशातच मला लता दिसली ती आडावर पाणी भरताना. एकदा दोनदा खात्री केली तीच ती ! मग काय? तिचे पाणी संपताच मीही तिच्या मागोमाग तिच्या घराकडे जाऊ लागलो. मधून मधून ती मागे वळून पाही आणि मी मंदस्मित करी. मला वाटले तिने मला ओळखले असावे. या विचाराने माझ्या मनात एक गोड संवेदना उमटून गेली. तिचे घर जवळ आले ती घरात गेली. मी मात्र घरात जावे का न जावे या विचारात क्षणभर दारापाशीच थांबलो व तिच्यासाठी आणलेले प्रेझेंट मी माझ्या गळ्यात अडकविलेल्या कापडी पिशवीत शोधू लागलो. तेवढ्यात लता माझ्या पुढ्यात येऊन उभी राहिली. ' हे वे रे गोसावड्या !

१८

कर तुझी झोळी पुढं ' असे म्हणत तिने हातातील पोट माझ्या पिशवीत टाकलं व ती घरात चटकन निघून गेली व तिने दरवाजाही बंद केला. तिला घायचं प्रेझेंट मात्र पिठातून देखील माझ्याकडे कुत्सीत नजरेने बघून हसत असल्याचा मला भाम झाला. निराश होऊन मी मात्र तिच्या घरात कसा प्रवेश मिळवावा, याचा विचार करीत होतो. कारण साने काकूनी तरी मला निश्चित ओळखलं असतं. मी लतेसाठी पंधरा-वीस मिनिटे झाली साने मास्तरांच्या घराला चकरा मारतोय हे समजताच पारावर पत्ते खेळणारे सर्व टोळ भैरव माझ्या पुढ्यात अस्तन्या सावरीत आले, एकाने मला असा ठोसा मारला की मी तीन कोलांट्या खाल्या. ' कारं गोसावड्या लतेवर लाईनवाजी करतोस व्हयं, दम दावतो तुला पासलगावचं पाणी ! ' ' नको, नको . . अहो मी . . मी . . वडगावचा राजा आहे, राजा . . ' असे बिनबू लागलो. ' आहारे फकीरा ! म्हणें मी वडगावचा राजा. दुसऱ्याने असे म्हणत माझ्या पेकाटात लथ घातली. त्या टोळ भैरवांनी मला वेदम मार दिला. लहान लहान पोरांनीही मजवर आपले हात मोकळे केले, पण लतेचा दरवाजा बंद तो बंदच ! एके काळी जाण्याची देईन म्हणणारी ती लता आज माझा प्राण जाण्याची वेळ आली तरी दरवाजा बंद करून आत निवांत झोप काढीत होती. तसाच कण्हत कुंथत मी वडगावात येऊन दाखल झालो. लागलेलं कुणाला सांगायचीही सोय नाही दिवाळी मोठ्या आनंदाने पार पडली. पण मी मात्र निराश होतो, खुद्द माझ्यावरच !

मुट्टी संपत आली म्हणून मी पुण्याला यायला निघालो. तेवढ्यात गावातल्या खुशालशेटचं मला बोलावणं आलं. खुशालशेट हा कपड्याचा मोठा व्यापारी मी त्याच्या दुकानात गेलो. आपल्या दुकानात शिल्लक होते तेवढे स्टॅचलॉनचे पॅटपीस व डबल नेटॅड शर्टचे काही पिसेस माझ्या हवाली केले व म्हणाला ' हे घ्या पैशाची कांही घाई नाही, सावकाश दिले तरी चालेल. ' मी मनात म्हटलं चला उधारीवर मिळतायत. एवढे भारी पिसेस सोडा कशाला ! आपल्या पुण्याला सत्तर-सत्तर ऐंशी-ऐंशी रुपयाला एकेक जाईल बिरपूर नफा मिळेल. शिवाय पैसे घावयाची घाई नाही. बिगर भांडवली नफा, चला ! तेवढेच 'पॉकेट-मनी' म्हणून मी

बुळजाराम चतुरचंद महाविद्यालय, बारामती

ते पिसेस माझ्या बॅगेत ठेवले. एस. टी. ने भिगवण गाठलं व तेथून सिकंदराबाद एक्सप्रेसच्या फस्टं क्लासने पुणं गाठलं.

गाडीतून उतरतोय ना उतरतोय तोच दोन पोलीस कॉन्स्टेबल व एक हवालदार माझ्यासमोर हजर ' राजा पारसनीस आपणच कां ? ' ' होय तोचमी. ' ' चला तुम्हाला साहेबांनी बोलावलय. ' ' अहो पण कशासाठी ? ' मी म्हटलं ' तिथं गेल्यावर समजलं चला ' मी त्या तिघांबरोबर त्यांच्या साहेबाकडे गेलो. पण मला बघताच त्याने फायरिंग चालू केली. ' काय हो मिस्टर ? एवढ्या सभ्य-पणें वागता व स्मगलिंगचा धंदा करता होय ? '

' अहो पण मी केलं तरी काय ? ' मी कळवळून विचारले. ' पुन्हा शिरजोरपणांत विचारता, मी केलं काय म्हणून. थांबा दाखवतोच तुम्हाला ' इति इन्स्पेक्टर नंबर फोर टू झिरो, त्यांची बॅग उघडा ? ' हे ऐकताच माझी ट्यूब लखून पेटली, आपल्याला खुशालशेटने गोत्यात आणल्याची मला जाणीव झाली. इन्स्पेक्टरांना मी घडलेला थोडक्यात वृत्तांत सांगितला व म्हटलं - ' अहो, मी पारसनीस जज्जांचा चिरंजीव आहे. ' पण ते म्हणाले - ' कांही सांगू नका, सगळे स्मगलर हल्ली असेच कोणाच ना कोणाचं नांव सांगतात. कोणी जज्जाचं कोणी कमिशनराचं तर कोणी कोणी मंत्र्याचं देखील ते काही नाही. याबाबत आम्हाला कडक आदेश आले आहेत वरनं. तेव्हा काहीएक सांगू नका, गप्प बसा बरे तिथं, मला माझ्या कामात व्यत्यय नकोय, समजलं ? ' थोड्या वेळाने तो शांत झाला तेव्हा मी त्याला नम्रपणे सांगितले ' आपण माझ्या वडिलांना फोन लावून पहा. खोटं ठरलं तर वाटेल ती शिक्षा भोगण्यास मी तयार आहे. फक्त एकदाच, एकदाच ! ' अक्षरशः मी त्याचे पाय धरले. त्यावर त्याने एकदा मजकडे पाहिले व तीर्थरूपच फोनवर बोलत होते, ' हो . . हो . . काय . . नाही, इकडेच या तुम्ही, सर्व खुलासा होईल, लवकर या ! ' असे म्हणत इन्स्पेक्टरांनी फोन खाली ठेवला.

थोड्यात वेळाने बाहेर आमची अॅम्बेसडर आल्याचा आवाज आला. मला पाहाताच वडिलांचा चेहरा उतरला, कारण त्यांची खात्री होती की मी असे

नियतकालिक १९७४-७५

काही करणार नाही. पण वस्तुस्थिती तशी नव्हती. पण माझं नशीब बलवत्तर म्हणून ते इन्स्पेक्टरही माझ्या वडिलांचे क्लासमेट असल्याने माझ्यावर पुढचा प्रसंग न येताच पॉलिस चौकीतून माझी ' बा इज्जत, वा मुला-हिजा ' सुटका झाली. घरी येताच आधी उभयतांनी जेवण करण्याचं ठरविले. कारण मी सकाळपासून उपाशी होतो हे वडिलांनी ओळखले असावे. जेवण करताना वडील मला म्हणाले - ' काय रे दादा, अरे ही कसली तुमची फॅशन ? किती उपव्याप करावे लागतत आम्हाला व तुम्हालाही. ' यापेक्षा मित्रांचे ' गबाळ्या ' म्हणणे आणि कॉलेजातील मुलींचे ते ' बाळू ' म्हणणे परवडेल की नाही ? ' तेव्हा मात्र मला माझ्या वडिलांची उपदेशांनी खात्री पटली. मी मनात म्हटलं. वडिलांना पुण्याचा प्रताप समजला. वडगाव व पासलगावचा समजला असता तर त्यांनी ह्या फॅशनवर तब्बल दोन तास लेक्चर दिलं असते म्हणून तशातही मला समाधान वाटले व दुसऱ्याच दिवशीपासून म्हणजे परवापासून मी हा अस्ता झालो - ' साधी राहणी उच्च विचार सरणी. '

' x x x पण राजा, अरे ते पॅट पिसेस कुठं आहेत? मला देना एखादं, आता देऊ का अॅडव्हॉन्स ? ' पद्या बडबडला.

' अरे ते सर्व सरकार जमा झालेत. येतील, रेशनवर तेव्हा घे. नंबर लाव रेशनला, रहा रांगत उभा राजा म्हणाला व आम्ही हसत-हसत कॅण्टीनच्या बाहेर आलो.

' चला बाबा पुढ्याच्यास ठेस मागचे शहाणे ' आपणही आता बापू नव्हे. ' बाळू बनाव . . ' इति मी. ' राज सारखं ' सज्याने माझे अर्धवट वाक्य पूर्ण केलं. तेवढ्यात कॅण्टीनचा वेटर बाहेर आला आणि त्याने रविला हाक मारली आम्ही सर्वजण पुन्हा हसू लागलो. कारण बोलण्याच्या नादात रवि कोका कोकाचं बिल देण्याचा विसरला. खरे की खोटं देव जाणें !

१९

दुकान २५१
घरी २५२

मे. फकरुद्दीन सैफुद्दीन अँण्ड कंपनी

पो. बाँ. नं. ३१, बारामती (पुणे)

दि असोसिएटेड सिमेंट कंपनी लि.

दि अलकली अँण्ड केमिकल कार्पोरेशन ऑफ इंडिया लि.

इमके मेक्स इंडिया लि., मुंबई

असवेस्टास सिमेंट लि. मुंबई

दि ब्रिटानिया विस्कीट कंपनी लि., मुंबई

पॅरी कन्फेक्शनरी लि., मद्रास

राकेट अँड कोलमन ऑफ इंडिया लि. मुंबई

पॅको इंजिनियरिंग प्रायव्हेट लि., कोल्हापूर

Estd. 1939

Phone - 260

With best

Compliments from :-

SHRI KRISHNA RESTAURANT

Lodging & Restaurant

BARAMATI

मी उभी राहते !

कु. सुषमा देशपांडे
टी. वाय्. बी. ए.

‘ए, खरं का गं! Election ला म्हणें खूप प्रश्न. ‘क्या पूछती है?’ एका नव कॉलेज कन्येचा अंग, याच काळात मुलांना भलतं नमवून घेता येते. साले, हिरोमुद्दा आपण सांगू तसे वागतात.’ मुरलेली कॉलेज कन्येका उद्गारली.

एकंदर काय! तर कॉलेजवर Election चे वारे फिरू लागले होते. अजून वादळ नाही पण झुळुक वहायला सुरुवात झाली होती. यदा आता पुन्हा कोण कशासाठी उभे राहणार, कुणी उभे रहावे, यावर मुलांच्यात चर्चा सुरू झाली होती. एकेक नावे कानावर येत होती. जात होती. पण प्रचार मोहीमेला सुरुवात होण्यास अजून तसा अवकाश होता.

‘Excuse me’ एक पुरुषी आवाज आला आणि मी पटकन मागे पाहीले. ‘तुम्ही आमच्या पॅनेलतर्फे आहे. . . .’ हा तांडा माझ्यासमोर उभा होता आणि पण त्या मुलाला पाहिलं नी माझं डोकं भडकलं. त्याने मी P. D. त असताना मला खूप त्रास दिला होता, (अर्थात मी त्याला दाद लागू दिली नव्हती.) मी अगदी गंभीरपणे आणि शांतपणे म्हणाले. ‘Sorry!’ आणि ताडताड निघून गेले.

घरी आल्यावर मात्र माझ्या डोक्यात चक्र फिरू लागले. ते भंक्स कार्ट G.S. साठी उभं राहणार आणि तो निवडून आला तर आपण गप्प बसून पहायचं? आणि ठरवलं, काही नाही, आपणही पॅनेल तयार करायचं. नाही निवडून आलो तर नाही, पण मतं तर फुटतील.

दुसऱ्या दिवशी कॉलेजात मी हा मुद्दा आमच्यात मांडला आणि हो ना करता करता निवडणुका लढवायच्या हे नक्की ठरवून G. S. साठी एकमुखाने माझी निवड करण्यात आली, व आमचा तांडा इतर जागांसाठी योग्य मुली शोधण्यास फिरू लागला. नियतकालिकासाठी लेखिका किंवा कवियित्री, टिपसाठी भटकूबाई वगैरे. वगैरे.

प्रत्येक वैशिष्ट्यपूर्ण मुलगी विशिष्ट जागेसाठी निवडताना त्या मुलीच्या वैशिष्ट्याबद्दल, तिला विचारवं किंवा नाही याबद्दल आमच्यात भांडणे सुरू झाली आणि ती पॅनेल तयार होईपर्यंत चालूच होती.

कधीकाळी काहीतरी लिहीलेल्या एकीला नियतकालिकेसाठी विचारावं असं एकीचं मत, तर ‘शी, ती होय? काय मुलगी आहे, पण . . . सदा खाली मुंडी पातळ घुंडी!’ (तिला खाली बघून चालण्याची सवय होती) ‘अगं, पण लिहिते ना ती. तिचं लेखन वाचले आहेस कां?’

नियतकालिक १९७४-७५

तुळजाराम चतुरचंद महाविद्यालय, बारामती

हे वध, नियतकालिकासाठी म्हणजे लेखिकाच पाहिजे असे नाही.'

'अगं, ती कवयित्रीसुद्धा आहे.'

वायकी भांडणे व मधूनच वायकी जोक्स सुरू झाले. शेवटी मध्ये पडून मी ती भांडणे थांबविली व त्या मुलींना पटवून दिले की, (याने की मंत्री टाईप भाषण सुरू केले.) 'आपण सर्वजणी एक आहांत एकीशिवाय कोणतीच गोष्ट साध्य होऊ शकत नाही. तरी कृपया एकी ठेवा आपले पॅनेल सुयोग्य होण्यासाठी ज्या त्या पोस्टसाठी, ज्या त्या क्षेत्रातील वैशिष्ट्यपूर्ण मुलगी निवडली जाणार आहे. तरी त्यासाठी चर्चा करा. चर्चेला भांडणाचे स्वरूप आणू नका...!'

आणि शेवटी वैशिष्ट्यपूर्ण असे आमचे पॅनेल तयार झाले. नियतकालिकासाठी तीच, म्हणजे कधी काळी लिहिलेली; इंडियन गेम्ससाठी पक्की इंडियन खेळाडू तर क्रिकेट बॉलगेमसाठी एक फॉरेन टाईप खेळाडूचा चेहरा (हिला सध्या क्रिकेट किंवा बॉलचा तसा कांहीच गंध नव्हता पण निवडून आल्यावर ती खेळायला सुरुवात करणार होती. हे तिचे वैशिष्ट्य!) तसेच वादविवादासाठी एक भांडकुदळ, तर लायब्ररीसाठी सदान् कदा लायब्ररीत पडून राहणारी, पुस्तकात डोकं खुपसून बसणारी आणि L.R. साठी सतत विद्यार्थिनी-तच राहणारी, स्त्रीत्वाचा अभिमान सांगणारी आणि अशाच इतर...

पॅनेल पूर्णपणे मुलींचे असल्याने घरची परवानगी हा प्रकार फारसा उद्भवला नाही. जे काही उद्भवले ते आमच्या आमच्यातच. पण मुलींच्या घरोघर जाऊन त्यांच्या सुकन्येची काळजी असणाऱ्या धीरगंभीर आई-वडिलांची पायधरणी अथवा मनधरणी करावी लागली नाही.

तर मग असे हे आमचे मंत्रिमंडळ एकदाचे आमच्यात तयार झाले व आम्ही निवडणुका लढवीत होतो म्हणून 'कृष्णभुवन' मध्ये शिरलो. सर्व उमेदवार आपले आसन असे म्हणून (समजून) आपली आसने एका टेबलाभोवती घेतली व बाकी कार्यकर्ते स्थानापन्न होताच निवडणूकपूर्व मिटिंगला नारळ न फोडताच

(स्त्रियांनी नारळ फोडायचा नसतो म्हणे.) सुरुवात झाली.

'पॅम्पलेट कसे काढायचे?' मी चेहऱ्यावर निवडणूक-पूर्व गांभीर्य आणून मुद्दा मांडला.

'आपण असं करू या. एक झाड छापू आणि खाली खोडावर G.S. चे नाव व इतर फांद्यावर बाकी आपण कंपनी.' स्वतःच्या मुद्द्यावर स्वतःच खुष होऊन मॅनेज्मंट म्हणाली

'अहं, तसं नको, आपण एक एस.टी. छापून ड्रायव्हर म्हणजे G.S. व आपण मागे एस.टी. मध्ये. ड्रायव्हर म्हणजे मुख्य चालक, वाट दाखविणारा?' इति. 'ट्रिप म्हणजे आपण सतत भटकत रहायचं? पण ड्रायव्हरला रस्ता माहीतच आहे असं कस म्हणता येईल?'

'उगीच कांहीतरी बोलू नकोस गं, एस.टी. ड्रायव्हरला रस्ता हा माहीतच असतो आणि माहीत नसला तर तो चौकशी करून काढू शकतो.' - ट्रिप.

'पण तो कसा मुख्य! कंडक्टरनी बेल दिल्याशिवाय तो कसा एस.टी. सुरू करेल?' - वादविवाद.

'मग कंडक्टरच्या जागी G. S. घेऊ.' वादविवादच तो, तिच्याशी कितो वाद घालणार?

'अहा SS गं, जरी कंडक्टरनी बेल वाजविली तरी ड्रायव्हरने गाडी नाही चालू केली तर?'

काय मुद्दा आहे? या अविर्भावात - वादविवाद - 'तू तर दोन्ही बाजूने बोलतेस. एक काही तरी मुद्दा मांड ना.' वंतागलेली रडवेली ट्रिप.

'मी काही वादविवादाला लायब्ररीत येऊ देणार नाही, उगाच वाद घालून लायब्ररीची शांतता घालवा-वयाच्या वाईसाहेब,' - लायब्ररीला आपल्या कार्याची पूर्ण जाणीव आली होती.

एकंदर असा वाद मात्र खूप रंगात आला होता आणि नेहमीप्रमाणे मुद्दा सोडून तुझ्या-माझ्यावर येऊन ठेपला होता.

'ऑर्डर.. ऑर्डर..!' माझ्या नुसत्या शब्दांनी शांतता पसरली आणि त्यांचा वाद थांबवून G. S. या नात्याने अधिकारात सांगितले. 'आपण पॅम्पलेटवर कॉलेजचाच फोटो छापून मी म्हणजेच G. S. दाखवून

माझ्या डाव्या हाताला काही व उजव्या हाताला काही मंत्री दाखविण्यात येतील व खाली जमिनीवर आपल्या सर्वांच्या हाताच्या (आशीर्वादात्मक) खाली विद्यार्थी वर्ग असेल.' हा मुद्दा आगामी G. S. ने मांडलेला असल्याने आधीचा वाद दूर राहून तो पास झाला.

मग असे बरेच मुद्दे चर्चेला घेऊन प्रत्येकाचे वैशिष्ट्य काव्यात गुंफून आणण्यास मॅनेज्मंटला सांगून आमची मिटिंग बरखास्त झाली. फक्त चहाच घ्यायचा असे ठरवून चहाची ऑर्डर दिली. कारण अंधार पडू लागला होता. त्यामुळे सर्वांची चुळवुळ सुरू झाली होती आणि उगीर झाल्यावर कोण कोणाला पोहोचवायला जाणार? कारण शेवटी सगळा वायकांचाच राडा! मग चहा घेऊन विलं मांडायला सांगितले (तसं आपलं वजन म्हणजे...) आणि दुसऱ्या दिवशी सकाळी ८ वाजतां तिथेच जमायचे ठरवून (अंधार वगैरे भानगड नको) आपल्या घरच्या रस्त्याला लागलो.

दुसऱ्या दिवशी सकाळी सर्वजणी इंडियन टाईम चुकवून बरोबर ८ वाजतां कृष्णभुवनात हजर झाल्या. मॅनेज्मंटने तत्परता दाखवून सुंदरशी काव्यसुमने गुंफून आणलीच होती.

पॅम्पलेटच्या वरच्या बाजूस आमच्या सर्वांच्या एकतापूर्ण वैशिष्ट्यासाठी -

'या निवडून फक्त आमच्याच पॅनेलला, बाकी पॅनेल म्हणजे पाचोळा आणि पाला!'

तर तिच्या स्वतःसाठी - 'मी ठेवते शब्द शब्द जपून, मग असो थंडी, वारा, पाऊस अथवा ऊन!'

तसेच वादविवादासाठी - 'वाद घालणे हा जन्मसिद्ध हक्क माझा तुझा मुद्दा (बरोबर असला तरी) खोडून काढायचा.'

तर ट्रिपसाठी - 'होस मला भारी हिडण्याची, दूर दूर जाण्याची, दाखवीन तुम्हाला काश्मीर किंवा ती कराची!'

अशी फर्स्टक्लास काव्यसुमने सगळ्यांनाच पसंत पडली आणि मग गांभीर्यपूर्ण अशा फालतू विषयावर गांभीरपणे चर्चा करून सोमवार महादेवाचा वार म्हणून त्या दिवशीच फॉर्म भरावयाचे ठरविले.

सोमवारी सकाळी सकाळीच अचानक पाऊस सुरू झाला. पण ती फॉर्म भरण्याची शेवटची तारीख असल्याने चिकचिकाटातसुद्धा कधी नव्हे ते छत्र्या घेऊन,

(भिजलो तर मग प्रचाराचे काम? म्हणून) त्या सांभाळत "शी, शी... काय मेला पाऊस, चार वर्षे नाही सुचलं, आज नेमका आलाय!" असा किलविलाट अन् गोंगाट करीत त्या पावसाच्या रिपरिपीतच कॉलेजवर आम्ही पोहोचलो. फॉर्म वगैरे घेतले पण कोणाकडेच पेन नाही. शेवटी क्लार्ककडून पेन घेतले व एकेकीचे फॉर्मस भरण्यास सुरुवात केली. एव्हाना पावसाचा जोर कमी झाला होता. पाऊस जवळजवळ थांबलाच होता, म्हणून भराभर फॉर्मस भरले. हो, राड्यात कॉलेजमध्ये कोण थांबणार? म्हणून पाऊस पुन्हा वाढण्याच्या आत घाईने घरी गेलो.

मंगळवारी सकाळी कॉलेजमध्ये आम्ही आलो ते निवडून आलोय याच अविर्भावात (एटीत)! आम्हीच कॉलेजचे मंत्री या घाटात मिरवत होतो. आमच्या पॅनेलमूळं मुल जरा टरकलीच होती. "एकत नाहीत यंदाच्या मुली, काय पण डेअरर आहे!"

"मान लिया बाबा!" अशा एकेक कौमेंट्स आम्ही झेलत टेचात फिरत होतो. (प्रचाराचा मुद्दत नारळ न फोडता दुपारी होणार होता.) एवढ्यात एक प्यून माझ्यापाशी आला आणि तुम्हाला प्राचार्यांनी बोलवलय एवढं सांगून गेला. मंत्री टाईप पावले टाकत आम्ही प्राचार्यांच्या केबिन-मध्ये गेलो.

"आमची इच्छा असूनही आम्हाला तुमचे फॉर्मस् स्वीकारता येणार नाहीत." सर शांतपणे म्हणाले.

"का?" चड्या आवाजात जणू मंत्र्याचा प्रश्न. "कारण तुमच्या फॉर्मस्वर सह्या नाहीत." सर शांतपणे म्हणाले.

मी यावर काहीच बोलू शकले नाही. आमचे मंत्रिमंडळ (?) सुतकी चेहरा करून उभे होते. साऱ्या राजिनामे दिले. आणि -

"अपनी तकदीरमें पहिले ही से कुछ तो गम है, और भीतरमें वफा भी कुछ कम है, वरना जीती हुई बाजी तो ना हारे होते।"

अशी मनाची समजूत घालीत शांतपणे ऑफिसमधून बाहेर पडलो.....!

आधुनिक पद्धतीने
लाकडी घाण्यातून काढलेले
शुद्ध व स्वच्छ
कर डईचे तेल
मिळण्याचे एकमेव ठिकाण

**हरिभाऊ
तुळजाराम
पोटे**

सुनील बिल्डिंग
डॉ. एम्. आर्. शहा यांच्या दवाखान्यासमोर
बारामती

:- हार्दिक शुभेच्छा :-

घरी ५५३ ⇐ ⇨ दुकान ३७९

**मेसर्स ए. के. फरवरुद्दीन
बारामती**

शाळा एके शाळा !

दिलीप लोणकर
टी. वाय्. बी. कॉम्.

गाईचं चिन्ह घेऊन लोकसभेच्या निवडणुकीला उभे राहणाऱ्या एखाद्या खासदाराला निवडून आल्यानंतर बाईच्या कुपेने एखादी खुर्ची मिळाली तर बरे होईल असे कदाचित वाटलं असेल. पण शाळेत पाऊल ठेवल्या ठेवल्या आपणही कोणीतरी मोठं व्हावे असे मला कधीही वाटले नाही.

तसं वघायला गेलं तर लहानाणी माझे एकेक विचार असायचे. एखाद्या कारमधून एणआरामात जाणारा डॉक्टर दिसला की मला कधीही वाटलं नाही आपणही डॉक्टर व्हावं! उलट त्याच्याकडे व त्याच्या मोटारीकडे वघून वाटायचं आपणही एखाद्याच्या मोटारीचा ड्रायव्हरच व्हावं. तेवढीच मोटार हाणायला मजजा! शळेत जाताना मला कधी सिगरेट ओढत जाणारा माणूस दिसला की, मी त्याच्याबरोबरच चालायचो, तेवढंच वासानं समाधान व्हायचं! त्या धुराचा वास घेत-घेत मी मनाशीच ठरवायचो आपणही मोठ्यापणी सिग्रेटच ओढायची. शाळेत जाताना मला वाटेत एक लोहाराचं दुकान लागायचं, मी त्याच्या-जवळच हातातील पाटी टंकवून, दोन पायावर व दोन्ही हातांच्या मुठी गालावर टंकवून एकटक माकडासारखा बघत बसायचो. अगदी दररोज! तो आपला पुढं बघून भाता हालवायचा, त्याच्याकडे बघून माझी जातपात विसरून मी मनाशीच ठरवायचो आपणही मोठेपणी

लोहाराच व्हायचं! तर असे हे माझे त्यावेळचे विचार. माझ्या घरच्यांना देखील माझ्याबद्दल ह्याच अपेक्षा असायच्या. शेजारच्या मिनीला मी कधी उचलून घेतलं की, घरचे लोक म्हणायचे - हा पुढं पुढं नक्कीच उचल्या होणार! (अर्थात त्यावेळी मिनी लहान होती आणि मीही.) शेजारच्या दामूकाकांनी दुकानातून गांजाची पुडी आणायला सांगितली की, पळत पळत जाऊन मी ती आणून घ्यायचो. तर आमचे घरचे लोक म्हणायचे कसे, 'हा मोठेपणी नक्कीच गंजडी होणार!' आता तुम्हीच विचार करा, दामूकाकांना थोडी फार इभ्रत असायची म्हणून त्यांना दुकानातून गांजाची पुडी आणायला लाज वाटायची, त्यात माझा काय दोष? मी आपली समाजसेवा म्हणून तेवढं काम करायचो, पण घरच्यांना तेवढं कळायला नको कां? हा पुढं समाजसेवक होणार म्हणण्याऐवजी ते म्हणायचे हा 'गंजडीच' होणार! तर सांगायचं काय की, असे हे लहान मुलाचे पाय पाळण्यात दिसतात या त्यायावरून घरच्या मंडळींचे माझ्याबद्दल हे असे तर्क-वितर्क.

भारताचे भावी आधारस्तंभ तयार करणारी आमची शाळा म्हणजे एखादी मोठी बिल्डिंग वगैरे नसायची. खेड्यातील शाळा ती काय? सरपंचाने गुरांचा गांठा रिकामा करून आमच्या शाळेला देणगी म्हणून दिला होता. त्यातच शाळा भरायची. भोवताली

कुड व वर छप्पर असायचं. त्यामुळे, 'छोटे कुटुंब मुखी कुटुंब, कुटुंब लहान तर सुख महान, दो या तीन बस' असले सुविचार लिहिण्यास सरकारला भिती कुडाच्या असल्यामुळे वाव नसायचा!

एल्फंडी ते मॅट्रोकपर्यंत मी कोणत्याच विषयाचा धसका घेतला नाही. पण एका विषयाला मात्र मी टरकून असायचो! तो विषय म्हणजे 'मास्तर'!! भारताने अणुस्फोट केल्यानंतर भुट्टो जेवढा टरकला नसेल तेवढा मी मास्तर बघितले की टरकायचो. कारणही तसंच असायचं. शाळेत मास्तर मला उगीचच मारायचे. माझ्या दृष्टीने तरी माझा काहीच दोष नसायचा, पण कां मारत होते तेच मला कळत नव्हतं. त्याचं काय व्हायचं, मास्तर निबंध लिहायला सांगायचे आणि तो काही आपल्याला लिहिता येत नसायचा. मी आपली तशीच कोरी वही देऊन टाकायचो. मग मास्तरांचे टॅपरेचर चढायचे.

एकदा मास्तरांनी आम्हाला निबंध लिहायला सांगितला. 'मी कोण होणार?' आपण न्हावी व्हावं की लोहार, इयपासून ते डॉक्टर व्हावं की इंजिनियर? इथपर्यंत मी डॉक खजवून खजवून विचार केला. पण मला त्यातला कुठलाच ध्यवसाय योग्य वाटेना म्हणून मी तशीच कोरी वही देऊन टाकली. हय्यं, मारलं म्हंता मास्तरनी त्यावेळेला. खरं सांगायचं तर देवाशपथ मला आईचं दूधच आठवलं!

मास्तरनी मारल्यानंतर मला समजलं की, निबंध म्हणजे दुसरे तिसरे काही नसून निव्वळ एकप्रकारची छपरी असते. कारण सतत मारामान्या करून आणि वर्गातल्या पोरगांची व्ह्यापुस्तक, पेन, कंपास, पट्ट्या चोरून नेणाऱ्या व लहानपणीच भविष्यकालीन गुंडाची लक्षणं दाखवणाऱ्या सद्यानं लिहिलं होतं, 'मी न्यायाधीश होणार.' नाकातून गेंबडाच्या लांबलचक दोन दोन भल्या मोठ्या धारा वाहत असताना आणि सतत सर्दीपडशाने गांजलेल्या व तरीही नदीच्या डोहात डेली पोहायला जाणाऱ्या गुलब्यानं लिहिलं होतं, 'मी डॉक्टर होणार' एवढंच काय पण, पायानं अंधू होता म्हणून शारीरिक शिक्षणाच्या तासाला बाहेर बसणाऱ्या लंगड्या पांड्याने लिहिलं होतं, 'मी मोठेपणी फौजदार होणार!' तर

अशा या 'मी कोण होणार?' या निबंधात अनेकांनी मारलेल्या एकेक बचांड्या! तेव्हापासून मी ठरवलं की आपणही इयून पुढं निबंध म्हटलं की, थापा ठोकून घायच्या निव्वळ थपा!

मास्तर दुसरा निबंध सांगतील कधी याची मी वाह्या सावरून वाटच पहात बसलो. शेवटी एकदाचा एकदोन आठवड्यांनंतर मास्तरांनी निबंध सांगितला. 'एस्.टी. स्टॅण्डवरील अर्धा तास!' मी कोरी वही उघडून लिहायला बसलो. कोऱ्या वहीत लिहायला नको वाटायचं, व्ह्याही माझ्या सारख्याच शेवटपर्यंत कोऱ्या रहाव्यात असं मला नेहमी वाटायचं. पण आपल्या काळ्याभोर तळव्यांची लांबसडक बोटे जुळवून चापट हाणण्यासाठी अंगावर धावत येणारे मास्तर मला पुढं दिसायचे, त्यामुळे लिहिणं भाग होतं. . पण डोक्यावरची टोगी काढून डोकं खरा-खरा खाजवलं तरी मला काही मुचेना. शेवटी एक आयडिया भुचली. एस्. टी. स्टॅण्डवरील अर्धा तास निबंध लिहिण्यासाठी मी एस्.टी. स्टॅण्डवरच जाऊन बसलो. तीन तीन तास बसलो तरी माझ्या हातात पेन तसाच उघडा! काय लिहावं ते काही आठवेचना! . वही घेऊन उठून जावं वाटायचं. पण मास्तरची छडी पुढं दिसायची. शेवटी एकदाची स्टॅण्डवर दोन गावरान वायांची भांडण लागली. निबंध लिहायला विषय सापडला, म्हणून मी ती त्या दोन वायाची भांडण त्यांच्या ठेवणीतल्या शिव्यासह जशीच्या तशी उतरून काढली व वही मास्तरला तपासायला दिली. त्यावेळेला मास्तरनी मला किती मारलं हे सांगायला नकोच पण शाळेच्या धाकानं आजारीपणाच सांग घेऊन मला अंधरुणात पडण्याशिवाय काहीच सुचलं नाही.

अंधरुणात पडून मला कसंतरी वाटायला लागलं म्हणून मी एक दिवस उठून बसलो. तर आमच्या बापाचा बाप म्हणजे आमचा आज्ञा मला म्हणाला - 'बरा झालाय आता, जा की साळत, का उगीच साळा बुडिवतुयास?' असा राग आला म्हन्ता, मला त्या थेरड्याचा. पण काही इलाज नव्हता. मी पाटीदपतर घेऊन शाळेच्या दिशेने निघालो. वाटेतच साप-गारुडी वारूळ उभारीत बसला होता. मी तिथंच टाईमपास केला. (नव्हे झाला.) गारुड्याला साप कांही सापडला

तुळजाराम चतुरचंद महाविद्यालय, वारामती

नाही. अन् मला पण शाळेचा टाईम घावला नाही. मी दवकत दवकतच वर्गामोड आलो. मास्तरच्या भितीने अगोदरच डोळ्यात पाणी सांडलं होतं. दारात गेलो तर मास्तर म्हणाले, 'कां रे, उगीर कां? आन चार दिवस कुठं गेला होता?' आधीच डोळ्यात योगायोगाने आलेले पाणी पुसत पुसत मी म्हणालो- 'मास्तर, आज्ञा मला होता, त्याच्यामुळे . . . .' त्यावर मास्तरमुढा म्हणाला, 'आरं, आरं, मग एवढ्या लवकर कशाला आला शाळेत? जा, दहावा झाल्यावर ये म्हान्याचा.' मीही रस्त्यावर येऊन घराकडं धूम ठोकली. पण घरी जाऊन आज्ञाला काय छपरी मारायची? मला मोठाच प्रस्न पडला, पण तेवढ्यातूनही ग्रेट आयडिया सापडली. मास्तरचा बाप मला म्हणून सांगायचं, अन् त्यामुळे मुट्टी दिली म्हणून ठोकून घायचं! . . . मी झपाझपा पावलं उचलीत घरासमोर आलो. दारातूनच आत तंबाखू चोळत बसल्याला! मी तसाच माघारी फिरलो आपल्याच एखादी थोबाडीत मारून घ्यावी. नाहीतर त्या म्हातान्यांच्या काठ्या घेऊन त्यांच्याच टाळक्यात घालाव्यात असं वाटायला लागलं!

शाळेत असताना मला गणित, इंग्रजीचं तर सोडूनच घ्या, पण साधं इतिहास-भूगोलाचे देखील ज्ञान नसायचं. नागरिक शास्त्राचं तर नव्हतंच नव्हतं. तेवढं जर मला नागरिकशास्त्राचं ज्ञान असत तर मी तंबाखू खाऊन वर्गात थुकलोच नसतो, त्यामुळे असल्या विषयांना मी बिचकून असायचो. ड्राईंग तेवढं मात्र मला उघडली की मळमळ यला व्हायचं. इतिहासाचे पुस्तके उघडलं की मी त्याच्यातली अक्षरं कधीच वाचली नाहीत; उलट लॉर्ड डलहौसीला दाढी काढून, औरंगजेबाला पुणेरी दुबोटी गध लावून एवढंच काय पण राणी लक्ष्मीबाईला मिशा काढून, अहिल्यादेवीला गोंगल लावण्याखेरीज दुसरं तिसरं काहीही केल नाही.

तुम्ही म्हणाल 'च्या आयला काय सर्किट आहे. एवढं इतिहास भूगोलाचं ज्ञान नसायचं?' होय! पण वाचकहो, आमच्या वेळचा इतिहास-भूगोल सध्यापेक्षा फार वेगळा असायचा! त्यावेळी लोखंडाच्या खाणी रेशनाच्या गव्हात नसायच्या, त्या भिलाईला असायच्या.

तांदळात काचेचे कारखाने कधीही उभारले गेले नाहीत. आमच्या भूगोलात काचेचा कारखाना तळेगावला असायचा इतिहासाचं म्हणाल तर आमच्या इतिहासात पानिपतचे युद्ध असायचे.

एकदा तर शाळेत असताना माझ्यावर मोठाच प्रसंग उद्भवला. स्मगलर्सच्या धरपकडीत आपल्यावरही कधीतरी नंबर येईल, म्हणून रतन खत्री जेवढा बोअर झाला नसेल. तेवढा मी लोकमान्य टिळकाच्या पुण्यतिथीच्या आदल्या दिवशी झालो. त्याचं काय झालं, मास्तर लोकमान्य टिळकांच्या पुण्यतिथीला भाषण करण्यासाठी पोरां हुडकायला लागले. मास्तरनी चारपाच नावे घेतली. त्यात माझही ओवलं. भाषण करायचं म्हटलं की मला कसंतरी वाटायला लागलं. पण मास्तरनी अगोदरच भाषण लिहून देऊन तोंडपाठ करायला सांगितली होती. माझ्याच्यानं ते एका रात्रीत शक्य नव्हतं, तरीही मी थोडफार पाठंतर केलं. पाहुणे म्हणून गांबचे सरपंच येणार होते. सरपंचाची अन् आपली तशी जिगर असायची.

एकदाची एक ऑगस्ट तारीख उजाडली. भल्या-सकाळीच पाठ केलेलं भाषण वाटेने म्हणत म्हणत मी शाळेत आलो. सर्व मूले जमली होती. सभेला मुक्कत झाली होती. बकत्याचा एक-एक नंबर येत होता. मास्तर पाठीमागेच बसले होते. बकत्याला एखादं पाठ केलेलं वाक्य आठवलं नाही की, मास्तर हळूच पाठीमागून तो पॉइन्ट सांगायचा. नंतर मग बकता त्या पॉइन्टला अनुसरून फडाफडा बोलायचा.

माझही तसंच झालं! लोकमान्य टिळकांचं नाव गांव, जन्म, शिक्षण सार काही मी बरोबर सांगितलं. पण मध्येच मी अडखळलो. तेवढ्यात मास्तर पाठीमागून हळूच म्हणाले - 'शेंगा, शेंगा! . . . लगेच मी मोठ्याने म्हणालो, 'हा, तर एकदा लोकमान्य टिळकांनी शेंगा खाल्या व त्यांची लोकमान्य टिळकांना टाकली. मास्तर आल्यानंतर त्यांनी लोकमान्य टिळकांना फडा एस फडा एस छड्या मारल्या व वर्गातील टरफले बाहेर टाकण्यास सांगितली. बाळने छड्या खाल्या पण टरफले बाहेर टाकली नाहीत.' मी बोलतो ना बोलतो तोच माझ्या पाठीत 'बुक' करून आवाज

नियतकालिक १९७४-७५

झाला. मास्तरने पाठीमागून जोरात धपाटा घातला होता. मी मोठ्याने आयोव, आयोव करून ओरडलो. त्याबरोबर सरपंचसाहेब चटदिसी उठले व त्यांनी मास्तरना, पोरानला उगीच का मारता म्हणून इतकं झ्यापलं की, मास्तर कान कापल्यागत गप्पच बसले. मग मी माझं भाषण पुढे चालू केलं. 'लोकमान्य टिळक रात्री म्युनिसिपालिटीच्या दिव्याखाली बसून अभ्यास करायचे. कारण रॉकेलच्या पैशाची बचत करून तेवढ्या पैशाच्या ते शेंगा खायचे.' आणखी मी कांहीतरी बोललो. एकदाचं शाळेतलं माझं पहिलं भाषण अशा तऱ्हेने संपलं भाषण संपल्यावर सरपंचानी मला शाबासकी तर दिलीच, पण पोरानंही कडकडून टाळ्या वाजवून माझं स्वागत केलं. मी कॉलर ताठं करून मास्तरकडे बघत बघतच खाली उतरलो. मास्तर मात्र दात-ओठच खात होते.

इन्स्पेक्शनच्या दिवशी मात्र माझ्या अगावर काटाच यायचा. वातावरण महा टेन्स असायचे. कारण साहेब कधीही आले की इतिहास-भूगोल-शिवाय काहीच विचारत नसायचे. आणि त्या विषयांना तर मी टरकून असायचो. साहेब आलेत अन् त्यांनी मला उठवलं नाही असं कधीच झालं नाही. साहेब यायच्या दिवशी मी मोठा पोरगा बघून त्याच्या मागं सशासारखा व साहेबाला न दिसेल अशा वेतानं वसायचो, तरी कोपऱ्यातला म्हणून ते मला उडवायचेच! मीही आपला खाली आलेली अर्धी चड्डी वर ओढत ओढत उभा राहयचो. साहेब मला विच रायचे, "शिवाजीच्या बापाचे नाव काय होतं?" अर्थात इतकी वर्षे मला शिकविणाऱ्या मास्तरच्या बापाचे देखील नाव माहीत नसायचं. थ्यामुळं मी ठोकून घायचो, "शिवाजीच्या बापाचे नाव तानाजी होत." साहेबासह सगळा वर्ग हसायचा. मीही गालातल्या गालात हसायचो. मास्तर डोळे वटारून बघायचे. तर हे असं माझं त्यावेळंच ज्ञान. पुढं पुढं पार मॅट्रीकला आल्या वर मला कळायला लागलं की शिवाजीच्या बापाचे नाव शहाजी होते, भारताची राजधानी दिल्ली आहे, आणि लो. टिळकांनी वर्गात शेंगा खाल्ल्या नव्हत्या.

परीक्षा जवळ आली की शाळेत अभ्यासाला जाण्यात मोठी मौज असायची! संध्याकाळी बरीच मुले

वर्गातच अभ्यासाला जमायची. मीही दोन-तीन पुस्तके काखोटीला मारून व थंडी वाजू नथे म्हणून दोन-तीन चादरी घेऊन शाळेत जायचो. बाकीची मुलं अभ्यास करायला लागली की मला कसंतरीच वाटायचे. मी टकाटका इकडं तिकडं बघायचो. माझ्याशी गप्पा मारायला एकदेखील टोणगा रिकामा नसायचा. मग मी पण पुस्तकात बघत खाली मान घालून डुलक्या हाणायचो. बाकीच्या मुलांना हे पाहवत नव्हते म्हणा किंवा मला सुधारायचा प्रयत्न हवा तर म्हणा, मी डुलक्या मारतो म्हणून ते एक दोरीचे टोक खुंटीला बांधायचे व तिचे दुसरे टोक माझ्या केसाला बांधू पाहायचे. पण त्यावेळी सतत आमचा म. गांधी टाईप गोटा असल्याने ते माझ्या शर्टाच्या थोड्याला त्या दोरीचे दुसरे टोक बांधायचे! मी डुलक्या मारायला लागलो की माझ्या शर्टाला व नरड्याला जोरात ओढ बसायची. दोन चार शिव्या पोराना हास-डत हासडत मी खडबडून जागा व्हायचो. पण पोरं तेव्हा तोंडावर चादरी घेऊन झोपलेली असायची. शेवटी पोरं जास्तच चावटासारखी करायला लागली म्हणून मी घरी जाऊन माझ्या सर्वच शर्टांचे घोडे तोडून टाकले. आणि आपल्याला परत कधी घोडा लावायचा नाही अस शिष्यालाही सांगून टाकलं. तेव्हापासून शिष्यांनंही कधी माझ्या शर्टाला घोडा लावला नाही.

परीक्षेला मात्र मी कधीच टेन्शन घेतलं नाही. भारतातील काश्मिरपासून कन्याकुमारीपर्यंतची शाळा-कॉलेजातील पोरं परीक्षेला का भितात तेच मला कळत नाही. आपण मात्र कधी परीक्षेची धास्ती घेतली नाही. परीक्षाच उलट मला भिऊन असायची. कारण परीक्षेच्या वेळी सगळा अभ्यास इतरांच्या डोक्यात असला तरी ती माझ्या खिशात असायचा. मास्तरचा डोळा चुकवून मी तेवढं मटेरिअल पेपरात उतरून काढायचो. वर्षभर मटा-गळ्या मारणाऱ्या आम्हासारख्या कलंदर काट्यांच्या कल्याणासाठी कोंपीची कृपा नको का? बस्स! तेवढ्या वरच आपण वर्षानुवर्षे पास व्हायचो. मास्तर मात्र आश्चर्य करायचे.

तर असे हे माझे शाळेतले विविध प्रताप! तुमच्या आमच्या भाषेत सांगायचे झाले तर 'शाळेतील शाळा!' - - - पण आता काळ बदलला आहे माझ्या शाळेत बराच फरक झाला आहे. छत छपराचे नाही की

तुळजाराम चतुरचंद महाविद्यालय, बारामती

भितीही कुडाच्या नाहीत. त्या ठिकाणी दगडांची इमारत उभारली गेली आहे. एस्. टी.तून उतरल्यावर मला शाळेची पाठीमागची भित दिसते. त्यावर भल्या मोठ्या पांढऱ्या अक्षरांत सरकारी सुविचार लिहिला आहे. 'मुले थोडी तरच संसारात गोडी.' गावात गेल्या गेल्या मी ती भितीवरची अक्षर वाचत वाचत शाळेत डोकावतो, अन् माझे बोट तोंडातच जाते! शाळेत इतकी पोरं असतात की, कांही दिवसांनी तिथं 'हाऊसफुल्ल'

बोर्डही शोभेल... मला तितकस वाईट वाटत नाही; आठवणींचा काळ सुखाचा वाटू लागतो... मी तो सुविचार पुन्हा एकदा वाचतो... कदाचित हा आम्हा माजी विद्यार्थ्यांच्या भवितव्यांसाठी तर लिहिला नसेल ना? ... विचार करीत करीत मी घराच्या दिशेने हसतच पावलं टाकीत असतो!

***

: मे. धरमचंद खुवाजी अँड सन्स :

सोन्या, चांदीच्या मालाचे व्यापारी
मेनरोड, बारामती.

M/s. Oswal Fertiliser Corporation
FERTILISER MERCHANT & COMMISSION AGENT
Post Box No. 80, BARAMATI (Poona)

345

OSWAL
A L

मिश्रवर्तें
वापरा

389

मे. ओसवाल फर्टिलायझर कॉर्पोरेशन
ओसवाल ब्रॅण्ड मिश्रखताचे उत्पादक व कमिशन एजंट
पो. बाँ. नं. ८०, बारामती (पुणे)

नियतकालिक १९७४-७५

हादिक शुभेच्छा !

फोन ५५५
४००

ऑफिस ३५० { फोन } घरी ५५०

दत्तात्रय

शिवराम

सावंत

शुगर-केन ट्रान्स्पोर्ट कांट्रॅक्टर

बारामती (पुणे)

प्रकाश गुडस् ट्रान्स्पोर्ट कंपनी

(गोल्ड मेडल विनर)

बारामती जि. पुणे

आमच्या येथे भारतात कोठेही लाईट व

हेवी मशिनरी यांची वाहतूक

केली जाते.

: प्रोप्रायटर :
ढवळीकर बंधू

पुरुषोत्तम रामचंद्र जाधव

चिवडेवाले (सोलापूरकर)

बारामती (पुणे)

सुप्रसिद्ध पेढे. बर्फी, फरसाण, गुलाबजाम

मलई चक्का, श्रीखंड, लोणी नेहमी

ताजे मिळण्याचे अेकमेव

दुकान

हादिक शुभेच्छा ! हादिक शुभेच्छा !

शुद्ध करडईचे तेल आणि निर्भळ दूध

यासाठी

श्री. रामचंद्र काशिनाथ किर्वे

स्टेशन रोड,

बारामती (पुणे)

विकास ट्रान्स्पोर्ट

सिनेमा रोड, बारामती

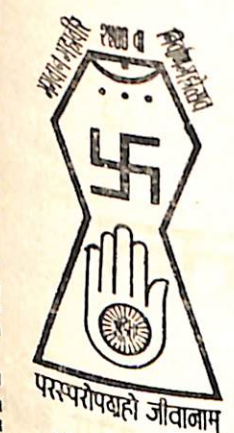
ऑफिस ५१४, रेसिडन्स ३१६

बारामती ते मुंबई डेली सर्व्हीस

व्हा रा य टी स्टोअर्स

किराणा • स्टेशनरी • कटलरी • शालोपयोगी साहित्य
राममंदिराजवळ, बारामती

२५०० व्या निर्वाण महोत्सवानिमित्त
भगवान महावीरांच्या पुण्यस्मृतीस अभिवादन

S. T. No. N 25/A-126

S. T. L. No. N 25/A(L)40

PHONES

218

331

520

मे. ज्योतीचंद भाईचंद सराफ, बारामती
M/s. Jyotichand Bhaichand Shroff
Gold and Silver Merchant, BARAMATI
Post Box No. 62

महसवडकर गुड्स ट्रान्स्पोर्ट कंपनी

: ट्रक ओनर्स अँड ट्रान्स्पोर्ट कॉन्ट्रॉक्टर :

बारामती [पुणे]

प्रोग्रा. मे. शहा हिरालाल गुलाबचंद महसवडकर, निरा

☎ ३६२

शारवा- ५० अ, भवानी पेठ, पुणे-२

तार- गोळवाला

फोन- २२४५३

भारतातील सर्व ठिकाणी मालाच्या जलद व व्यवस्थित
वाहतुकीचे विश्वसनीय केंद्र

छाजेड

वस्त्र निकेतन

बाँम्बे डाईंग मिल कापड दुकान

मारवाड पेठ, बारामती

फोन ३४०

बाँम्बे डाईंग मिलसची आकर्षक डिझाईन्सची आणि रंगाची पातळे, सुती आणि
टेरिकॉटन शर्टिंग, सुटींग, पॅण्ट पिसेस, टॉवेलस, बेडशीट्स, लेडिज ड्रेस
मटेरियल्स, पॉपलिनस, कॅसमेंट्स, ब्लाऊज पिसेस, टेपेस्ट्री वगैरे
सर्व प्रकारचे उत्तम कापड मिलच्या भावातच मिळेल.

तुळजाराम चतुरचंद महाविद्यालय, बारामती

वेणाबाई

कु. संध्या कुलकर्णी
पी. डी. आर्ट्स. (अ)

महाराष्ट्राच्या ऐतिहासिक वाङ्मयात नामदेव, तुकाराम, ज्ञानेश्वर यांसारखे श्रेष्ठ, विख्यात जनाबाई, बहिणाबाई, वेणाबाई अशा भक्त कवयित्रीही होऊन गेल्या. सतराव्या शतकात, रामदास काळात समर्थ संप्रदायाची दीक्षा घेतलेली विरागिणी स्त्री म्हणजेच वेणाबाई किंवा सुप्रसिद्ध कीर्तनकर्ती वेणुस्वामी या होत.

कोल्हापूर येथे वास्तव्य करणारे विद्वान गृहस्थ लाडकी कन्या-वेणा. वयाच्या आठव्या वर्षी हिचा विवाह झाला; मिरज येथील देशपांडे घराण्यातील गृहलक्ष्मी म्हणून आपल्या सोनपावलांनी तिने ऊंबरठ्या-तिच्या पदरात टाकणार होती. आयुष्यातील अत्यंत महत्वाचा, बहाराचा नाविन्याचा, आशा-आकांक्षांनी-सुख-सुख-हौस यांनी भरलेला काळ तिच्या वाटी आला आणि हळदकुंकवानी सुशोभित कपाळ, हिरव्यागार रेशमी चुड्यांनी भरलेले हात, जरतारी वस्त्र परिधान करून वेणूने सालंकृत गृहप्रवेश केला. . . पण . . .

नियतीचा क्रूर आघात झाला आणि आयुष्यातील वसंताची जागा शिशिराने घेतली; सुंदर स्वप्नमालिका तुटली, तिचा जीवनसाथी तिला सोडून गेला. संसार-

पटावरील डाव एकही सोंगटी सरकण्या आधीच नियतीने उधळून दिला. घरातील सन्मानाचे स्थान जाऊन तिच्या पदरी दारामागले उपेक्षित जीवन आले. वैधव्याच्या महाभयंकर सकटाने विव्हाळ पण किकर्तव्य-मूढ व अगतिक असे व्यक्तीमत्त्व उरले. माजघरात पाऊल टाकताक्षणीच उरली ती फक्त छायाच! विधवा म्हणजे अमंगलाचे माहेरघर, चालते-बोलते पाप! उभा जन्म अंधारात एकटीने काढायचा असतो. समाजनिंदे-पासून स्वतःला सावरायचे असते, वाचवायचे असते. वैधव्याने तिला कोपन्यात ढकलले. तिच्या आशा-आकांक्षांना माती मिळाली. आपले पांढरे फटफटीत कपाळ व शून्य विचारहीन मन घेऊन निर्विकारपणे सारे सोहळे दुःखनच पहायचे, ऋतुशांती, बारसे असो येते. जवळपास कुठे लग्न असो, त्याचे तिला काही नाही; किंवा महालक्ष्मी पूजा असो त्याचे तिला काही नाही; दुःखनच सारे पाहून समाधान मानायचे. समाजातील जनरीत तिच्या भोवती अंधार निर्माण करते. अनेक निर्वंध व कडक जाचामुळे तिचे मुकाम आयुष्य करकचून बांधले जाते. समाजातील सन्माननीय व्यवहारतून तिला सर्वार्थाने मोकळे केले जाते. निष्कर सामाजातील निर्दय प्रहार, उपेक्षित जीवन, जाचक बंधने यामुळे व्याकुळ व गतीशून्य केविलवाणी दियती प्राप्त होते पण नशिवाला दोष देऊन तरी काय उपयोग? या दुर्दैवी प्रहारातून कुणीही तिला मुक्त करीत नसे.

नियतकालिक १९७४-७५

कितीही लाडकी लेक असली तरी अकर्मव्य व दुवळा समाज तिला आपल्या हाताने दूर लोटत होता. विधवा स्त्री म्हणजे एखादी टाकाऊ वस्तू, जणू तिनेच आपल्या पतिचा बळी घेतला. अशा संकुचित विचारांनी तो समाज भारावला होता. वैधव्याच्या संकटानी बावरलेली सहानुभूतिच्या अपेक्षेने जगणारी ती विधवा समाजाच्या दृष्टी नियम व रूढीच्या चाकोरीत अडकलेली होती. समाजाकडून सहानुभूति ऐवजी उपेक्षा व अधमानच तिच्या पदरी पडत असे. पण या महाभयंकर संकटाचा वर्षाव जरी वेणाबाईवर झाला असला तरी ती सहन-शक्तीवर आयुष्यात पुन्हा समर्थपणे उभी राहिली. परिस्थितीशी मिळते जुळते घेऊन अवाधारण धैर्य बलाचा जोरावर ती ज्ञान मिळवू शकली. कदाचित 'सुविचार हे सुखाचे मुळ तर अविचार हे दुखाचे उगमस्थान आहे.' असा एखादा विचार तिच्या मनात चमकून गेला असेल.

वेणुबाईच्या वडिलांनी तिला अक्षर ओळख करून दिली. आपल्या जवळील ग्रंथ संपत्ती तिला बहाल केली. अल्पावधीतच ज्ञानेश्वरी, एकनाथ भागवत या सारख्या महान ग्रंथांचे वेणुबाईकडून वाचन, मनन, चिंतन झाले. त्यामुळे तिच्या जीवनप्रवाहाला वेपळीच दिशा मिळाली.

सासरी असताना एकदा ती तुळशीवृंदावनाजवळ 'भागवत' वाचत बसली होती तेव्हा अघटित घटना घडली. या घटनेमुळे वेणाच्या आयुष्याला कलाटणी मिळाली तिला गुरुकृपा प्राप्त झाली. अपूर्व आनंदाचा ठेवा प्राप्त झाला. ती अलौकिक घटना वेणाच्या जीवनात भाग्यवंत ठरली. वेणा पोथी वाचनात मग्न होती. त्या प्रसन्न, पवित्र वातावरणात 'जय जय रघुवीर समर्थ' असा धीर गंभीर शांत स्वर घुमला. वेणाने मान वर करून पाहिले तर...

'पायी पादुका. हातात तुंबा, भर्जेरी भगवी फाकली प्रभा। कटबंध कौपीन माळ सुत्रशोभा नवानवे मूर्ती साजरी ॥'

अशी सद्गुरु समर्थ रामदासांची तेजःपुंज, दिव्य मूर्ती दारात उभी असलेली तिला दिसली. डोळसपणे भिक्षाटण करणाऱ्या, ज्ञानवृद्ध, तपोवृद्ध, पतितोद्धारक समर्थांच्या नजरेतून अल्पवयीन वैधव्याचे संकटकाळी भागवतापर्यन्त आलेली मजल सुटली नाही. त्यांनी

तिला प्रेमळपणे विचारले 'काय वाचते आहेस बाळ ?' त्यांच्या या प्रेमळ वागणुकीमुळे व आपुलकीमुळे मोहकन निघालेल्या वेणाने त्यांच्याशी संवाद केला. आजपर्यंत जे वाचले, लिहिले त्याची हकीकत सांगितली. आपल्या अडी-अडचणी कथन केल्या. आलेल्या रास्त शंका विचारल्या.

'नमु बाग्वीश्वरी शारदा सुंदरी

श्रोता प्रश्न करी वक्त्यासी ।

वक्त्यासी पुसे जीव हाकवण !

शिवाचे लक्षण सांगा स्वामी ॥'

सांगा स्वामी, मला सांगा! जीव म्हणजे काय? शिव म्हणजे काय? आत्मा व परमात्मा म्हणजे काय? त्यांचा संघ कुणी केला? विद्या, अविद्या यांचे लक्षण कोणते? या विश्वाचा चालक कोण? या विश्वाचीस त्ता कोणा हाती आहे? या विश्वाचा शास्ता कोण? जन्म मृत्यू, माया, चैतन्य हे सारे विचारले. असे म्हणतात की, या बालिकेला उत्तर देण्यासाठी समर्थांनी २४ अंभंग रचून तिची जिज्ञासा पूर्ण केली. समर्थांच्या भेटीमुळे वेणाच्या आयुष्यात बदल झाला. लोकरितीला न जुमानता एक विधवा कुणाचा अनुग्रह मागते, कुणाच्या कीर्तनाला जाते, हे समाजाला नव्हे तर प्रत्यक्ष आई-वडिलांनाही सहन झाले नाही. समाजाने विधवांना एकही दार खुले ठेवले नाही. बंदिस्त एकांतवासातच तिन जीवन कंठले पाहिजे, हा निर्बंध वेणुबाईने मोडून काढला. सहाजिकच समाजाचा रोप तिच्यावर ओढवला लोंक निदा, टिंगल, टवाळी करू लागले. त्यामुळे तिचे आई-वडिल चिताग्रस्त झाले व लोकरितीला घाबरून एक अघटित कृत्य घडले. एकदा संधी साधून लोलीला कडी-कुलूप लावून एक जहाल विष तिला देण्यात आले तिची तडफड, वेदना बाहेर पडून ये म्हणून वरील योजना होती. या दिव्यातून वेणा वाचली असे इतिहास सांगतो. पण या विलक्षण प्रयोगामुळे तिचा मूळचा गौरवण नाहीसा झाला ती आयुष्याच्या अखेरपर्यंत काळीठिक्कर पडली अनेक व्याधींनी तिचे हाल केले. पुढे तिला समर्थांच्या चाफळ मठात समर्थांचे कृपाछत्र लाभले-सद्गुरुंची कृपा झाली की, मोक्ष प्राप्त होती; गुरुकृपा प्राप्त होण्यासाठी असाह्य, अपरंपार कष्ट घ्यावे लागतात. कुठल्याही क्षेत्रात प्रेरक, मार्गदर्शक गुरु पाहिजे. अशा दुर्मिळ गुरुकृपेचा लाभ वेणाबाईला

झाला. मठात आल्यावर तिच्याकडे आन्या-गेत्याचा परामर्श घेणे, वगैरे कामे सोपविण्यात आली. दिक्षा अनुग्रह घेऊन तिचे गितसर अध्ययन सुरू झाले. तावून मुलाखून निघालेल्या सुवर्णानून मुघट व सुंदर अलंकार घडावा त्याप्रमाणे पांडित्य, प्रभावी प्रचार, अजोड संगीत ज्ञान, दशसहस्रातून मिळणारे वक्तृत्व, असे परिपूर्ण व्यक्तिमत्त्व वेणाचे बनले. समर्थांच्या मठात वेणाबाईच्या अभ्यासाची प्रशंसा होऊ लागली. समर्थांनी तिला विशेष अधिकार व यांग्यता दिली होती.

समर्थांची महती सांगणाऱ्या खऱ्या व काल्पनिक कथा सांगण्यात येतात. त्यात वेणाबाईचा उल्लेख आढळतो. कुणा पंडिताला समर्थांनी उत्तरपक्ष करायला लावून पंडिताला अखेर हार खायला लावली. पंडरपूर येथे चर्चा करताना १४ ब्रम्हांचा समन्वय झाला. तेथे विद्वानांचा गर्वहरण झाला तत्कालिन स्त्रियांना कीर्त-मूणतात - 'वेणाबाई वाचुनी इतरा कन्येसी, सभेसी कीर्तनाजा नाही ॥' यावरून वेणाबाईला कीर्तनाधिकार तिच्या श्रेष्ठत्वामुळे प्राप्त झाला होता. यावरून वेणाबाईची श्रेष्ठता सिद्ध होते.

इ. स. १६७४ मध्ये शिवाजी महाराजांचा रायगडावर मोठ्या उत्साहाने, धामधूमित राज्याभिषेक समारंभ पार पडला. याप्रसंगी एक दिवस समर्थ रामदासांचे, एक दिवस वेणाबाईचे कीर्तन झाले. या-दिवसे अमले तरी वेणाबाईच्या चरित्राला एका गहिऱ्या रंगाने घोषा आणली आहे. वेणाबाईने जे वाचले, म्हणजे वेणाचे काव्य होय. 'अंतरीचे घाव स्वभावे चतुरता ओसंडून वाहताना दिसते. वेणाने कल्पनांचा मनोरा उभा केला. स्वप्नमालिका गुंफली, सारे अष्टभाव कवितेत उतरवले. समर्थ संप्रदायाचे श्रीराम हे आराध्य दैवत वेणा श्रद्धालुपणे भजते. तिने लिहिलेले 'वेणा रामायण' प्रसिद्ध आहे तर 'सीतास्वयंवर हा ग्रंथ रसिक विद्वानांच्यात होते. सीतास्वयंवर हा ग्रंथ सीरस्यपूर्ण आहे. हा ग्रंथ ओवीबद्ध असून यात चौदा श्लोकास आहेत. यात वेणाने मनाने व कल्पनेने रेखाटलेले

पुरुषाचे उत्कट, सुंदर चित्र जाडळते. स्त्रिया स्त्रियांच्या भावना उमजू शकतात. वेणाची सारी कविता भावपूर्ण असून रम्य, रसाळ, सुंदर व नाना विलास करत आहे सीता स्वयंवरासाठी रामाची मिरवणूक निघाली आहे श्रीरामाचे आदर्शत्व मांगताना वेणा चार पुरुषार्थ सांगते. धर्म, अर्थ, काम, मोक्ष हे चार पुरुषार्थ होते. श्रीरामाला भीतेचे पाणिग्रहण करून देव-ब्राह्मण देखत शिवाय शपथ घ्यावी लागली की, 'धर्मच, अर्थच, कामेच नातिचरामी, नातिचरामी, नातिचरामी!' या लज्जात राम हा प्रत्यक्ष परब्रह्म आहे. या परब्रह्माची गाठ पड-ताच धर्म, अर्थ, काम संपते, मग उरतो तो फक्त मोक्ष म्हणून तो वेणाच्या 'वेणीरामायणात' प्रामुख्याने आला आहे. वेणीरामायण हा पाच कांडी ग्रंथ आहे. याची श्लोक संख्या १५३६ आहे. कौल प्रकरण वाच-ताना वेणाचे चातुर्य लक्षात येते. राजकीय घटनाकडे तिचे लक्ष होते हे स्पष्ट होते.

'बनवास संपून रामराज्य सुरू झाले. अयोध्येत आनंदाचे साम्राज्य पसरले. प्रजेचा लाडका राजा घनश्याम दशरथनंदन, श्रीराम यांचे राज्यारोहण झाले. प्रजेची गाऱ्हाणी ऐकून अडी-अडचणी दूर करायचे ठरवले. प्रजेला तो म्हणाला- 'प्रभु बोलिला रे अपेक्षित मागा, नका हेतू ठेऊ समस्तक सांगा.' संशयरहित व मनमोकळेपणाने आपले मागणे सांगा, तुमच्या आवडता राजाजवळ खुल्या मनाने हवी ती मागणी करा! प्रजेने मागणे केले की, 'समर्थां कधी रोगवारे नको रे, समर्थां पापवृद्धी नको रे। मनामारखी मेघवृष्टी व्हावी, ज्याला हवे ते मिळावे, सर्वत्र आबादी आबाद व्हावे; सुख शांती यांचे साम्राज्य पसरवा आणि शेवटी तुझ्या दर्शना आडकाठी नको रे! दुष्टांचा संहारकर्ता, भक्ताचा सन्मानकर्ता तो आनंदकंदाचा ठेवा, जनकदुहिते चित्तहारी श्रीराम राजा भुवर्णसिंहासनावर बसलेला छत्रचामरांनी विराजलेला आम्हाला सतत दृष्टीसमोर बघू दे. लोकांचे अपराध पोटात घालणाऱ्या, आपल्या स्पर्शाने मानवी शरीर पुलकित करणाऱ्या, दृष्टीला सुखावह वाटणाऱ्या, जलाच्या मधुर खळखळटाने कर्णाला सुख देणाऱ्या लोकमाता, दुर्जनांच्या मनात सतत धाक ठेविल असे सुवर्ण गोपुरा शृंगाराचे गोपुर-स्तंभ आणि सूर्याच्या प्रखर तेजःप्रमाणे तटपणाऱ्या

सूर्यवंशाचा ऊंच ध्वज असाच आमच्या दृष्टीसमोर असू दे. वंधुरेवरील कष्ट, त्रास, दुःख, पारतंत्र्य नाहीसे होवो. सर्व लोक बंधुभावाने वागोत.

वेणा हा कौल लिहीत असताना तिच्यापुढे जनता सोब्राह्मण प्रतिपालक क्षत्रियकुलावतंस राजा सिंहासना-रुढ झाला असेल. समर्थ उक्तीप्रमाणे हिंदुस्थान वळा-वला असेल. त्यांनी हिताच्या दृष्टीने रेषाटलेले चित्र प्रत्यक्षात साकारले असेल. स्वप्नात चितारलेले आनंदभुवन निर्माण झाले असेल, पापी औरगजेवाचा विनाश झाला असेल, तुळजाभवानीने वरदहस्त ठेऊन कृपावंत केलेला श्रीमंत योगी, यशवंत, कीर्तिवंत, पुण्यवंत सिंहासनारुढ झाला असेल. पुन्हा भगवा ध्वज आकाशात डोलाने फडफडत असेल. पारतंत्र्यरूपी मेघाने झाकला गेलेला स्वातंत्र्यसूर्य पुन्हा एकदा स्वतेजाने तळपू लागला असेल. स्वधर्माचे स्वेच्छने आचरण करता येऊ लागले असेल. याप्रमाणे बहारदार सुमधुर काव्यरचना वेणावाईच्या ह तून झाल्या. वेणाच्या जीवनात विधायक कार्य केले ते समर्थानीच ! समाजातील लोकांचे जीवन अंधःश्रद्धा, संकुचितपणा, बुरसटलेल्या विचारांनी झाकाळले गेले होते. पाप-पुण्याच्या कलना लोकांच्या हाडामासात खिळल्या होत्या. जातीभेद, स्त्रियांची गुलामगिरी हे दोन हिंदु समाजाला मिळालेले महाभय-कर शाप होते. यामुळे विधवा स्त्रिया व क्षुद्र लोक

पशुप्रमाणे जीवन जगत होते, विधवांच्या आशा, आकांक्षा जणू पतिच्या चितेबरोबरच राख बनल्या होत्या. समाजात रुढीचे पालन काटेकोरपणे केले जाई. समाज नेहमी रुळलेल्या, मान्यता मिळालेल्या प्रतिष्ठित मार्गांनी जात असतो. नव्या मार्गाकडे तो लवकर झुकत नाही. एखाद्या नव्या विचाराची मांडणी करायची असेल तर असामान्य शौर्याची जोड पाहिजे कारण रुढीची बंधने लवचिक नसतात. त्यामुळे ती सहजासहजी मोडता येत नाहीत. समर्थांच्या दूरदृष्टीमुळे समाजातील स्त्री विद-बना मंदावली, हतभगिनींना रामचरणाशी आश्रय देऊन समर्थांनी आपली संप्रदाय दीक्षा दिली. संकुचित-वृत्तीला दूर करून जीवनात विधायक कर्तृत्व समर्थांनी निर्माण केले.

वेणाच्या आयुष्यातील सर्वांत महत्त्वाची गोष्ट म्हणजे इच्छा-मरण ही एक अलौकिक घटना आहे. सद्गुरुचरणाजवळ मुक्ती मिळावी अशी तिची इच्छा होती. इ. स. १६०० चैत्र वद्य चतुर्दशीला मिरजेहून सज्जनगडावर वेणा आली होती. त्यावेळी भोजनोत्तर दोन प्रहार कीर्तन मांडले. 'झाले कीर्तन शंवट गोड करा !' असे म्हणत समर्थांच्या हातात वीणा देऊन वेणा समर्थचरणी विसावली, ती कायमचीच !

युनायटेड होजिअरीचे व 'न्यू लुक' ब्रेसिअर्सचे अधिकृत विक्रेते

वर्धमान रेडिमेड स्टोअर्स
बारामती (पुणे)

फोन ४८३

तुळजाराम चतुरचंद महाविद्यालय, बारामती

इलेक्शन !

विकास पांडकर
पी. डी. सायन्स

'नाना, ज्ञानवा पवागनं बोलावलंय !' बाबू सोप्यातच म्हणाला नानाचं जेवण चालले होते. खरं म्हणजे इलेक्शनचे दिवस असल्यामुळे नानाला गप्पागोष्टी वगैरे महत्त्वाची कामे उरकून घरी यावे लागत असे त्यामुळे आज त्याला जेवायला उगीर झाला होता. पण मेंबर ज्ञानवाचं बोलावणं आलंय जेवणा इतकाच वेळ आचमनात घालविला व शर्ट, टोपी घालून निघाला. निघताना न विमरताना फक्त 'उगीर होईल' एवढीच सूचना त्यानं बायकोला दिली.

भोकरगावातला हा नाना नावाप्रमाणेच प्रसिद्ध होता. भोकरगावात तसे विज्ञेप असे काही नव्हते म्हणा! मोठे व्यापारी गाव, कां ऐतिहासिक गाव, का आणखी काही? छे! छे! यापैकी काहीच नव्हते संबंध गावात लोकांच्या लक्षात राहणारी अशी एकमेव वाजारपेठ होती. आणि ऐतिहासिक बाबतीत म्हणाल तर कधी तरी पूर्वी शिवाजीच्या घोड्याची टाप गावा-वाहेरच्या माळावरच्या दगडावर पडली होती आणि त्याच्यावरचा तो ठसा अजून अस्तित्वात आहे, असे तेथील म्हातारे. कोतारे सांगतात. पण भोकरगाव निराळ्याच कारणासाठी प्रसिद्ध होते. - ते म्हणजे - इलेक्शन - निवडणूक !' इथला एक सफेद टोपीवाला

आमदार. म्हणे पहिल्यांदागला निवडून गेला, तो डायरेक्ट आतच घुसला खर्चीत ! अन् जाम विकटला तो खर्चीला ! अन् म्युनिसिपालिटीच्या निवडणुकीच्या बाबतीत म्हणाल तर एकेका वाडंतून पंधरा-पंधरा उमेदवार उभे राहण्याचे अभूतपूर्व प्रसंग घडलेले आहेत. इथल्या इलेक्शनमधल्या मुरब्बी मंडळीत नानाचा नंबर वर होता इलेक्शनमधल्या इरसाल माणस म्हणून सारे गाव त्याला ओळखीत होते. चाळीशीला आलेल्या नानाला कडक इलीचा पायजमा, कडक शर्ट व तशीच ताडपत्रीमारखी कडक टोपी जोभून दिसत असे. त्यामुळे आज मेंबर ज्ञानवाकडून नानाला बोलावण येणं साह-जिकच होतं. कारण तो नसला तर उमेदवाराचे प्रमुख सल्लागाराचे काम कोण करणार ?

बाहेर अंधार पडला होता. गार वारे झोबत होते. बाबू अन् नाना भराभर रस्ता तुडवीत होते. संबंध रस्त्यावर फक्त दोन दिवे लुक-लुकत होते. दुकून अंधागतून येणाऱ्या माणसाला ते प हून हायसे वाटत असे नानाने व बाबूने पहिला दिवा पार केला व ते उजव्या बाजूच्या गल्लीत फिरले. कुणीतरी दोन माणसेच येत आहेत असे बघून एक कुत्रे केकाटलं आणि मग सारा आसमंत दणाणून गेला कुत्र्याच्या भुंकण्याने! नाना व बाबू बिनघोर चालले होते. बाबूला तशी नेहमीची सवय होती. कधी-मधी मोठ्या सायबाला बाटली पोचती

नियतकालिक १९७४-७५

करायच्या वेळेला वावूला तर कुत्र्यांच्या घोळक्यातूनच भिलाराच्या वस्तीकडे जावे लागत असे. पण 'आपून होतो म्हणूनच तर एकाद्री कुतरड्याची ताकत झाली नाय टच करायची!' असे वावू नेहमीच छाती फुगवून सांगत असे आणि ऐकणारा तोंडात बोट घालीत असे.

इतक्यात ज्ञानोवाचे घर आले. संबंध आळीत तेवढी ज्ञानोवाची लाईट चालू होती. आत बरीच मंडळी चर्चा करीत होती. सर्वांच्यामध्ये ज्ञानवा हातात यादी घेऊन बसला होता. लग्नीसराई नसल्याने सोनाराचा भिमू व शिष्याचा शिवा तेथे हजेरी दावत होता. गावभटक्या रघु पलिकडेच भितीला टंकून बसला होता. आणखी दोन चार म्हातारे वाकून बसले होते, ज्ञानवाची वायको आतल्या घरात सावध झोप घेत पडली होती. रोज आठला झोपणारी बाई ती! पण आता मध्येच केव्हा चहाची ऑर्डर येईल याचा नेम नसल्याने नुसतीच पेंगत होती. तिच्यागेजारी चार पाच पोरं पोरी आडवी तिडवी झोपली होती. इलेक्शनचा कारभार आणि त्यात गुप्तता असणे आवश्यक असल्याने कडी लावून कारभार चालला होता. इतक्यात दारावर टकटक झाली, तशी चार दोन टकुरी हाताने बाजूला सारीत ज्ञानवा दाराजवळ गेला व त्याने कडी काढली.

'या नाना, तुमचीच वाट पहात होती.' असे म्हटल्यावर वावूलाही उगीच वाटले आपण फार मोठे काय केले व त्याचा भात्यापुढे बसून बसून काळा पडलेला चेहरा फुलला. इतका वेळ फुकटच्या गप्पा मारून मारून त्याचा पार चोथा झाला होता. आता नानाच्या आगमनाने सगळ्यांना नवा हरूप चढला. ज्ञानवानेही वरडून ऑर्डर सोडली, 'अग ये, च्या ठेव!' सावध झोपेत असलेली ज्ञानवाची सावध वायको खाडकून सावध झाली आणि दोन चार शिष्या घालून कामाला लागली. इतका वेळच्या वायफळ वडवडीने कोरड्या झालेल्या घशात एक पाण्याचा घोट सोडून भिम्या वोलला, 'नाना, आपलं ही शिट शिवर ईल आसं काय तरी बगा!' भिमू वोलल्यावर शिवाला पण वोलणें भागच होते. त्यामुळे तो पण म्हणाला, 'आता-पुतूर समद्या यादीवर टिका केल्यात, कुणाची मत पडल्याल कुणाची नाय! ही सारं झालय!' मग एक म्हातारवावा म्हणाले, 'आरं, शिट शिवर हाय! आरं,

मी सांगतो ना! काय भ्यायचं कारण नाय!' आणखी चार दोन जणांचं वायफळ वोलणें झाले. नानाने कुणाकडे लक्ष दिले नाही. त्याने मेंबरकडून डबी घेतली व एक वार भरून तो विचारात गुंतला. सगळ्यांना माहीत होते की नाना विचार केल्याशिवाय काही बोलत नाही. त्यामुळे सगळे पुन्हा गप्प बसले.

इतक्यात चहा आला, आणि भिमूने लांबून वाकून नानापुढे कपबशी धरली. शिवा, भिमाला वाटत होते, नानाने आपल्याकडूनच चहा घ्यावा. निदान फुकटचा तरी! म्हणूनच की काय, शिवाने पण नाना-पुढं कपबशी धरली. दोघांचा आगाऊपणा पाहून मेंबरनं एक बारीकशी शिबी हामडली व शिवाच्या हातातील कपबशी घेऊन नानाला दिली. नाना मग जागचा हालला. बाहेर मुखरस टाकला व गुळणी भरली चहा पिऊन झाल्यावर नानाने तोंड पुशीतच तोंड उघडले, 'वाडं किती मतदारांचा आहे, ज्ञानवा?'

'चारशेपन्नास! त्यातील आठ मयत. म्हणजे चारशे-वेचाळीस.' हिशेब कंप्लीट.

'किती उमेदवार इलेक्शन लढवीत आहेत?' नानाचा प्रश्न.

'पाच जण. गणपत शंकर वराडे, अण्णा वापू नवळे, शहा पोपट धरमचंद...' इतिहासाची सनावळी पाठ असल्यासारखी ज्ञानवाने यादी घडा-घडा म्हणून दाखवली.

नाना थोडा विचार करून म्हणाला, 'तुम्हाला नवळे आणि शहाची जादा भिती आहे; पण काय भिऊ नका. मी असल्यावर काय टाप आहे कोणाची?' नानाचे हे धीराचे वोलणें ऐकून ज्ञानवाला हायसे वाटले. आणि तो नानाकडे आदराने पाहू लागला.

'ज्ञानवा तुम्हा अंदाज काय आहे मतांचा?' नानाचा मुद्देसूद प्रश्न.

'काय न्हाय, पण एकनव्वदापुतूर हाय अंदाज! दमा जरा यादीच वाचतो की, हं... पिलोवा घोडके शिब्वर हायत, रत्नाकर दीक्षित याची न्हाय पडणार' हाण हा नवलेचा दोस्त होता पण नाना म्हणाला, 'हाण टिक्.मी बघतो गुडचं!' ज्ञानवाने फक्त आं करून तोंडाचा जबडा हलवला. पण नानावर अपार श्रद्धा असल्याने त्याने टीका हाणायला सुरुवात केली. बराच वेळ

यादीचे काम चालले होते. मग नाना ज्ञानवाला म्हणाला 'गड्या, एक सांगू का?' असं म्हटल्यावर ज्ञानवाने कान टवकारले. नानाने ज्ञानवाला उठवून आतल्या खोलीत नेले तेव्हा मात्र सगळ्यांना ज्ञानवाचा हेवा वाटला. नानासारखा माणूस ज्ञानवाला एका बाजूला नेऊन कानात सांगणार म्हणजे कुठली गोष्ट?

नाना ज्ञानवाच्या खांद्यावर हात ठेवीत हलक्या आवाजात म्हणाला, 'हे बघ मर्दा, माझी पन्नास मते शिवर आहेत. मग काय शिट शिवर... फक्त जरा ह्याच बघावं लागलं, कारण नोट लो बोट दो! हे असं हाय! निदान दहा-पाच तरी एकेकाला!'

ज्ञानवा काय समजायचं ते समजला. 'काय काळजी करू नगा त्येची! पर मताचं तेवढ बघा.' अस म्हणून ज्ञानवाने खुणीने हासतच चहाची ऑर्डर सोडली एव्हाना ज्ञानवाची वायको झोपली होती, पण त्याच्या ऑर्डरने ती ताडकून उठली. नवऱ्यावर अतिशय चिडली पण मघानेक्षा आणखी चार दोन शिष्या जास्त देऊन ती कामाला लागली.

नानाने गुप्त खलबत केल्यावर ज्ञानवा नक्की निवडून घेणार असे समस्त मंडळींना वाटू लागले. त्यातल्या त्यात रिक्कामटेकडा राघू मनात म्हणाला, 'फुडच्या येळेला नानाला हाताशी धरूनच इलेक्शन लढवू! मंग काय शिवर ईल.' पुन्हा एकदा गरम चहा बसून मंडळी घरोघर निघाली. नाना जेव्हा घरी आला तेव्हा एक वाजला होता. नानाचा विछाना सांघ्यातच होता. झोपताना उद्या कोणाकडे जायचे थाचा नीट विचार करून नाना अंधरुणावर कलंडला.

दुसऱ्या दिवशी सकाळी चहापाणी उरकून नाना निघाला तो थेट अण्णा नवलेच्या घरातच शिरला. मघल्या खोलीत अण्णा व आणखी दोन-चार मंडळी बसली होती. इलेक्शन असल्याने दोन-चार मंडळी सतत अण्णाच्यात असणें अपरिहार्य होते. नानाला पाहताच अण्णा लगबगीने बाहेर आला. इलेक्शनच्या दिवसात नाना हा मनुष्यच असा होता की, त्याला पाहताच कुठल्याही उमेदवाराने चहाची ऑर्डर देणें आवश्यक होते, तशी अण्णानेही दिली. यात विशेष

असे काही नव्हते. पण नाना म्हणाला, 'चहा नको अण्णा! आताच घेऊन आलो.'

'बरं, निस्ता चहा नको म्हंताय तर नाष्टावी सांगतो संगट!' अण्णा म्हणाला.

मग नानाने मध्य मुद्याला हात घातला. काही मुद्देसूद नेहमीचेच प्रश्न विचारले. वाडेंत मतदार किती आहेत? प्रतिस्पर्धी किती आहेत? तुमचा अंदाज काय? अण्णानेही त्याला योग्य अशा उत्तरे दिली बाकीची दोन चार रिक्कामटेकडी मंडळी नानाच्या तोंडाकडे पाहण्याशिवाय काहीही करीत नव्हती मग नानाने आपल्या धीरोदात्त बाणाने अण्णाला दिलसा दिला, 'काय भिऊ नको गड्या. मो हाय तुम्या मांग!' इत-

क्यात नाष्टा आला. नानाने नाष्टा घेतला. वर पेशल हाणला. मग तोंड पुगीत त्याने अण्णाकडून डबी घेतली व बार भरला. त्याने अण्णाला जरा बाजूला नेले. नाना नेहमीप्रमाणेच आपला हात अण्णाच्या खांद्यावर ठेवून म्हणाला, 'बघ गड्या, आपून शिवर जिंकणार इलेक्शन, काय काळजी नको!' अर्धं धोरवाणीने बोलून नानाने मुद्याला हात घातला व म्हणाला ते ही हलक्या आवाजात, 'हे बघ मर्दा!' तशी बाकीच्या रिक्कामटेकड्यांनी बैलाप्रमाणे कान टवकारले. पण एक शब्द ऐकू येईना. नाना अण्णाला शिक्वासात घेऊन म्हणाला,

'भियाचं कारण नाय. माझी पन्नास मते शिवर हायती त्येची काळजी नग पण जरा ह्याचं बघावं लागलं, निदान घा पाच तरी एकेकाला!' हे वोलणें ऐकून निदान घा पाच आनंद अण्णाला झाला. 'आता निवडून आल्याचा आनंद म्हणून त्याने नानाला उशीर कशाला मंग!' असं म्हणून त्याने नानाला आतल्या खोलीत नेवून एक पाचशेचे बंडल हातात सरकवून दिलं. नानाही बूष झाला. अण्णाने जे काही केलं त्यात विचाराची कांही चूक नव्हती. कारण नानाचं वोलणंच अस होतं की, कुणीही विश्वास ठेवावा. मग अण्णाचा निरोप घेऊन नाना निघाला.

रात्री ज्ञानवाच्या घरी चर्चेला पुन्हा उत आला. रोजचीच मंडळी बंढकीत होती आणि ज्ञानवाच्या बायकोला रोजचाच हा त्रास होता. भिमा-शिवाची जोडी कोपऱ्यात बसली होती. पलिकडे रिक्कामटेकड्यांचा शिरोमणी 'रघुनाथराव उर्फ रघ्या' भितीला टंकून

करायच्या वेळेला वावूला तर कुत्र्यांच्या घोळक्यातूनच भिलाराच्या वस्तीकडे जावे लागत असे. पण 'आपून होतो म्हणूनच तर एकावी कुतरड्याची ताकत झाली नाय टच करायची!' असे वावू नेहमीच छाती फुगवून सांगत असे आणि ऐकणारा तोंडात वोट घालित असे.

इतक्यात ज्ञानोवाचे घर आले. संबंध आळीत तेवढी ज्ञानोवाची लाईट चालू होती. आत बरीच मंडळी चर्चा करित होती. सर्वांच्यामध्ये ज्ञानवा हातात यादी घेऊन बसला होता. लगीनसराई नसल्याने सोनाराचा भिमू व शिंप्याचा शिवा तेथे हजेरी दावत होता. गावभटक्या रघु पलिकडेच भितीला टंकून बसला होता. आणखी दोन चार म्हातारे वाकून बसले होते, ज्ञानवाची वायको आतल्या घरात सावध झोप घेत पडली होती. रोज आठला झोपणारी बाई ती! पण आता मध्येच केव्हा चहाची ऑर्डर येईल याचा नेम नसल्याने नुसतीच पॅंगत होती. तिच्याजेजारी चार पाच पोरं पोरी आडवी तिडवी झोपली होती. इलेक्शनचा कारभार आणि त्यात गुप्तता असणे आवश्यक असल्याने कडी लावून कारभार चालला होता. इतक्यात दारावर टकटक झाली, तशी चार दोन टकुरी हाताने बाजूला सारीत ज्ञानवा दाराजवळ गेला व त्याने कडी काढली.

'या भाना, तुमचीच वाट पहात होती.' असे म्हटल्यावर वावूलाही उगीच वाटले आपण फार मोठे काय केले व त्याचा भात्यापुढे बसून बसून काळा पडलेला चेहरा फुलला. इतका वेळ फुकटच्या गप्पा मारून मारून त्याचा पार चोथा झाला होता. आता नानाच्या आगमनाने सगळ्यांना नवा हुरूप चढला. ज्ञानवानेही वरडून ऑर्डर सोडली, 'अग ये, च्या ठेव!' सावध झोपेत असलेली ज्ञानवाची सावध वायको साडकून सावध झाली आणि दोन चार शिव्या घालून कामाला लागली. इतका वेळच्या वायफळ वडवडीने कोरड्या झालेल्या घशात एक पाण्याचा घोट सोडून भिम्या वोलला, 'नाना, आपलं ही शिट शिवर ईल आसं काय तरी बगा!' भिमू वोलल्यावर शिवाला पण बोलणें भागच होते. त्यामुळे तो पण म्हणाला, 'आता-पुत्र समझा यादीवर टिका केल्यात, कुणाची मत पडत्याल कुणाची नाय! ही सारं झालय!' मग एक म्हातारवूवा म्हणाले, 'आरं, शिट शिवर हाय! आरं,

मी सांगतो ना! काय भ्यायचं कारण नाय!' आणखी चार दोन जणांचं वायफळ बोलणें झाले. नानाने कुणाकडे लक्ष दिले नाही. त्याने मेंबरकडून डवी घेतली व एक बार भरून तो विचारात गुंतला. सगळ्यांना माहीत होते की नाना विचार केल्याशिवाय काही बोलत नाही. त्यामुळे सगळे पुन्हा गप्प बसले.

इतक्यात चहा आला, आणि भिमूने लांबून वाकून नानापुढे कपबशी धरली. शिवा, भिमाला वाटत होते, नानाने आपल्याकडूनच चहा घ्यावा. निदान फुकटचा तरी! म्हणूनच की काय, शिवाने पण नाना-पुढं कपबशी धरली. दोघांचा आगाऊपणा पाहून मेंबरनं एक बारीकशी शिवी हामडली व शिवाच्या हातातील कपबशी घेऊन नानाला दिली. नाना मग जागचा हालला. बाहेर मुखरस टाकला व गुळणी भरली चहा पिऊन झाल्यावर नानाने तोंड पुशीतच तोंड उघडले, 'वाई किती मतदारांचा आहे, ज्ञानवा?'

'चारशेपन्नास! त्यातील आठ मयत. म्हणजे चारशे-बेचाळीस.' हिशेब कॅप्लिट.

'किती उमेदवार इलेक्शन लढवीत आहेत?' नानाचा प्रश्न.

'पाच जण. गणपत शंकर वराडे, अण्णा वापू नवळे, शहा पोपट धरमचंद...' इतिहासाची सनावळी पाठ असल्यासारखी ज्ञानवाने यादी घडा-घडा म्हणून दाखवली.

नाना थोडा विचार करून म्हणाला, 'तुम्हाला नवळे आणि शहाची जादा भिती आहे; पण काय भिऊ नका. मी असल्यावर काय टाप आहे कोणाची?' नानाचे हे धीराचे बोलणे ऐकून ज्ञानवाला हायसे वाटले. आणि तो नानाकडे आदराने पाहू लागला.

'ज्ञानवा तुझा अंदाज काय आहे मतांचा?' नानाचा मुद्दसूद प्रश्न.

'काय न्हाय, पण एकनवदापुत्र हाय अंदाज! दमा जरा यादीच वाचतो की, हं... पिलोवा घोडके शिवर हायेत, रत्नाकर दीक्षित याची न्हाय पडणार' म्हणून हा नवलेचा दोस्त होता पण नाना म्हणाला, 'हाण टिक. मी बघतो पुढचं!' ज्ञानवाने फक्त आं करून तोंडाचा जबडा हलवला. पण नानावर अपार श्रद्धा असल्याने त्याने टीका हाणायला सुरुवात केली. बराच वेळ

यादीचे काम चालले होते. मग नाना ज्ञानवाला म्हणाला 'गड्या, एक सांगू का?' असं म्हटल्यावर ज्ञानवाने कान टवकारले. नानाने ज्ञानवाला उठवून आतल्या खोलीत नेले तेव्हा मात्र सगळ्यांना ज्ञानवाचा हेवा वाटला. नानासारखा माणूस ज्ञानवाला एका बाजूला नेऊन कानात सांगणार म्हणजे कुठली गोष्ट?

नाना ज्ञानवाच्या खांद्यावर हात ठेवीत हलक्या आवाजात म्हणाला, 'हे बघ मर्दा, माझी पन्नास मते शिवर आहेत. मग काय शिट शिवर... फक्त जरा ह्याच बघावं लागलं, कारण नोट लो वोट दो! हे असं हाय! निदान दहा-पाच तरी एकेकाला!'

ज्ञानवा काय समजायचं ते समजला. 'काय काळजी करू नगा त्येची! पर मताचं तेवढ बघा.' अस म्हणून ज्ञानवाने खुशीने हासतच चहाची ऑर्डर सोडली एव्हाना ज्ञानवाची वायको झोपली होती, पण त्याच्या ऑर्डरने ती ताडकून उठली. नवऱ्यावर अतिशय चिडली पण मघारेखा आणखी चार दोन शिव्या जास्त देऊन ती कामाला लागली.

नानाने गुप्त खलबत केल्यावर ज्ञानवा नक्की निवडून येणार असे समस्त मंडळींना वाटू लागले. त्यातल्या त्यात रिक्कामटेकडा राघू मनात म्हणाला, 'फुडच्या येळेला नानाला हाताशी धरूनच इलेक्शन लडवू! मंग काय शिवर ईल.' पुन्हा एकदा गरम चहा डोसून मंडळी घरोघर निघाली. नाना जेव्हा घरी आला तेव्हा एक वाजला होता. नानाचा विछाना सांप्यातच होता. झोपताना उद्या कोणाकडे जायचे याचा नीट विचार करून नाना अंधरुणावर कलंडला.

दुसऱ्या दिवशी सकाळी चहापाणी उरकून नाना निघाला तो घेट अण्णा नवलेच्या घरातच शिरला. मघल्या खोलीत अण्णा व आणखी दोन-चार मंडळी बसली होती. इलेक्शन असल्याने दोन-चार मंडळी सतत अण्णाच्यात असणं अपरिहार्य होते. नानाला पाहताच अण्णा लगबगीने बाहेर आला. इलेक्शनच्या दिवसात नाना हा मनुष्यच असा होता की, त्याला पाहताच कुठल्याही उमेदवाराने चहाची ऑर्डर देणं आवश्यक होते, तशी अण्णानेही दिली. यात विशेष

असे काही नव्हते. पण नाना म्हणाला, 'चहा नको अण्णा! आताच घेऊन आलो.'

'बरं, निस्ता चहा नको म्हंताय तर नाष्टावी सांगतो संगट!' अण्णा म्हणाला.

मग नानाने मध्य मुद्याला हात घातला. काही मुद्दसूद नेहमीचेच प्रश्न विचारले. वाड्यांत मतदार किती आहेत? प्रतिस्पर्धी किती आहेत? तुमचा अंदाज काय? अण्णानेही त्याचा योग्य अशा उत्तरे दिली बाकीची दोन चार रिक्कामटेकडी मंडळी नानाच्या तोंडाकडे पाहण्याशिवाय काहीही करित नव्हती मग नानाने आपल्या धीरोदात्त बाणाने अण्णाला दिलसा दिला, 'काय भिऊ नको गड्या. मो हाय तुझ्या मागं!' इत-क्यात नाष्टा आला. नानाने नाष्टा घेतला. वर पेशल हाणला. मग तोंड पुगीत त्याने अण्णाकडून डवी घेतली व बार भरला. त्याने अण्णाला जरा बाजूला नेले. नाना नेहमीप्रमाणेच आपला हात अण्णाच्या खांद्यावर ठेवून म्हणाला, 'बघ गड्या, आपून शिवर जिंकणार इलेक्शन, काय काळजी नको!' असं धीरवाणीने बोलून नानाने मुद्याला हात घातला व म्हणाला ते ही हलक्या आवाजात, 'हे बघ मर्दा!' तशी बाकीच्या रिक्काम-टेकड्यांनी बैलाप्रमाणे कान टवकारले. पण एक शब्द ऐकू येईना. नाना अण्णाला विश्वासात घेऊन म्हणाला, 'भियाचं कारण नाय. पण जरा ह्याच बघावं लागलं, त्येची काळजी नगं पण जरा ह्याच बघावं लागलं, निदान घा पाच तरी एकेकाला!' हे बोलणें ऐकून निवडून आल्याचा आनंद अण्णाला झाला. 'आता उशीर कशाला मंग!' असं म्हणून त्याने नानाला आतल्या खोलीत नेवून एक पाचशेचे बंडल हातात सरकवून दिलं. नानाही लूप झाला. अण्णाने जे कांही केलं त्यात बिचाऱ्याची कांही चूक नव्हती. कारण नानाचं बोलणंच अस होतं की, कुणीही विश्वास ठेवावा. मग अण्णाचा निरोप घेऊन नाना निघाला.

रात्री ज्ञानवाच्या घरी चर्चेला पुन्हा ऊत आला. रोजचीच मंडळी बैठकीत होती आणि ज्ञानवाच्या बायकोला रोजचाच हा त्रास होता. भिमा - शिवाची जोडी कोपऱ्यात बसली होती. पलिकडे रिक्कामटेकडाचा शिरोमणी 'रघुनाथराव उर्फ रघ्या' भितीला टंकून

पंगत होता. नाना आल्याबरोबर त्याची पैंग खाडकन उतरली व नानाचे महत्वाचे बोलणे ऐकण्यासाठी तो सावरून बसला.

मेबर ज्ञानवा जरा संशयाने म्हणाला, 'नाना! शिट शिवर हाय ना?' हे ऐकताच लव्हाराचा बाबू म्हणाला, 'च्या बायलीला, लई संशयी माणूस हायेस तू. आरं, नाना असल्यावर काय भ्या!'

पण त्याला दावीत नाना म्हणाला, 'आरं, ज्ञानवा, तू मला अजून वळखलंच न्हायी! पण तुला खोट वाटल, मी इथंच न्हाय तर परगावात वी इलेक्शन लढवलंय. अन् जिंकलय वी!' पण एवढ्याने ज्ञानवाचा संशय मावळला नाही. सकाळी नाना अण्णाकडे गेलता याची कुणकुण त्याला लागली होती. त्यानं नानाला पुन्हा विचारलं, 'नाना, सकाळी तुमी अण्णाकडे गेलतां असं ऐकतोय मी!' आता मात्र नानाचा चेहरा कूड झाला. संतापाते लाल होऊन तो म्हणाला, 'अरं, गेलो असन्! म्हणून काय मी फुटलो, अस तुला वाटलं? अरं, ह्यो नाना कधी फुटणारा माणूस नाय! मागे एकदा इलेक्शनात मी भावुडेंकराला पाठींवा दिलता, तर तेव्हा मला लई फोडायचा प्रयत्न झाला पण मी बघलो नाही. शेठनी तर एक मोठी नोट कोंवली माझ्या हातात...'

'शंभराची कां?' मधनंच शिवानं विचारलं.
'न्हाय हजाराची हुती, तर काय केलं मी माहितय?'
'काय केलं?' असं विचारून बाबूनेही त्याला दुजोरा दिला.

'अशी नोट फाडली आन् दिली शेंगडीत टाकून!'
'शेंगडी पेटली हुती का वो?' मिमाची शंका.
'म्हंजी काय चांगली लाल झाली होती की! तर असा हा हाय आपला कारभार. जाऊ द्या, विश्वास बसणार न्हाय तुमचा!'

हे ऐकून शिवा नोंडात बोट घालण्याच्या वेतात होता पण तोंडात तंवाखू व मुखरस असल्याने त्याला तसे करता आले नाही. मग बाबूनेही तोंड उघडले, 'अवो, ईश्वास कसा बसत न्हाय! मी हुतो तर तिथं, ही काय अशी नोट फाडली अन् दिली शेंगडीत टाकून!

आरं नाना कधी फुटणार नाय! मला ईश्वास वै ना! ही बाबूची भलतीच थाप नानाच्या चांगली पचनी पडली. ज्ञानवाचा सगळा संशय फिरला. तो अपराधी नजरेनं नानाकडे पाहू लागला. मग अपराधी स्वरात नानाला म्हणाला, 'आपला ईश्वास हाय नाना. जाऊ द्या, संशय हा येणारच. पर चुकी झाली माझी!' हे ऐकून नाना मनातल्या मनात फुलला. मुद्याला धरून तो म्हणाला, 'ज्ञानवा, मी कधी फुटणारा नाय! आरं आपली मत शिवर हायेत.' मग आता उशीर करणं योग्य नाही असे जाणून ज्ञानवाने नानाला आतल्या खोलीत नेले. सगळे टकमका बघू लागले, ज्ञानवाने पाचशे रुपये नानाच्या हातात दिले व वर खास नानासाठी शंभराची नोट दिली. पण नानानी ती घेतली नाही. उलट परोपकारी बुद्धीने तो म्हणाला, 'मला नको असल काही. मी तुझा दोस्त हाय!' असं बोलणं ऐकल्यावर ज्ञानवा खजील झाला. एवढ्या मोठ्या माणसावर संशय धरल्याने त्याला खंत वाटू लागली. मग ज्ञानवाचा निरोप घेऊन व नोटा खिशात कोंवून नाना निवाला.

सकाळी चहापाणी उरकून व हेर पडताना बायकोला म्हणाला 'यदा विहीरीवर इजिन बसवणार तसच तुला काय आणायचं? पोराना काय आणायचे याची सगळी यादी करून ठेव. अगं, येत्या आठवड्यात घेतोच मी' आणि नाना आपल्या कामावर निघाला.

× × ×

दुपारची वेळ होती. रखरखत्या उन्हातही बाहेर 'झिदाबाद... जय असो...' अशा प्रकारचा जयघोष चालला होता. निवडून आलेल्या उमेदवारांच्या मिरवणुका निघत होत्या. गुलाल उधळला जात होता.

ज्ञानवा घरात गुडघ्यात मान घालून बसला होता त्याला मोठ्याने गळा काढावसा वाटत होता. पण बायको जवळ असल्याने त्याला तसे करता येत नव्हते. ज्ञानवा खोल विचारात गुंतला होता. त्याला पन्नास एक मते पडली होती. 'च्यायला नानाची मते पन्नास तर आपली किती? ...' विचार करून करून तो थकला. शेवटी डोकेही भयंकर दुखू लागले.

तुळजाराम चतुरचंद महाविद्यालय, बारामती

त्याच्यातच बायकोच्या तोकवान्याचा भडिमार! मग त्याने एकदम चार अंनासिच्या गोळ्या घेतल्या. करण तो बेडच अचो होती की, एक दोन गोळ्यांनी भागले नसते. शेवटी नानाची गाठ घ्यावी म्हणून तो बाहेर पडला.

खाली मान घालून तो नानाच्या घरापर्यंत आला पण समोरचा सोहळा पाहून तो जागच्या जागीच निवडून आलेला त्याचा प्रतिस्पर्धी शहा. नानाला हार घालीत होता. कुणीतरी त्याच्या अंगावर गुलाल उधळीत होते. शहा नानाला म्हणत होता - 'नानासाहेब, तुम्ही पाठीगी होता. म्हणूनच शिट शिवर होते जळजळीत नेत्राने तो पहात होता. एवढ्यात त्याच्या खांद्यावर कोणाची तरी थाप पडली. त्यान वळून बघितले. पडलेला व पडलेल्या चेहऱ्याचा अण्णा नवले होता. ज्ञानवासारखाच विचार करून की

काय टकल्या अण्णाचे टकल आणखी अर्घी इंचाने वाडले होते

'आरं, फमावलं र या नानाने!' ज्ञानवा काहीशा आश्चर्याने डोळे विस्फारून व कान टवकावून ऐकू लागला.

'पन्नास शिवर मनं म्हणून माझ्याकुंड पाचगे हाये नेले. पण च्यायला घड तेवढी पन्नास वी न्हाय पडली!'

ज्ञानवाच्या डोळ्यात अंगार फुलला. एक जळजळीत कटाक्ष नानाच्या घराकडे टाकून तो बुंकला व एक इरसाल शिनी हासडून म्हणाला, 'च्या मायला... फसवापची कामं हायेत दुस याला. सबूद पाळायच रक्तच न्हाय त्याच! पर मी शिकवीत त्याला सबूद पाळायला! जातोय कुठं! घीन बघून मी वो... अशी पुकळ बडबड करून तो आल्या दिशेने निघून गेला.

पो. बां. नं. १०

फोन } दुकान ३१४
निवास २६४

M/s. **Shah Popatlal Rupchand, Vadujkar**
Sulphate, Oilcake Merchant.
BARAMATI Dist. Poona

मे. गहा पोपटलाल रूपचंद, वडूजकर
बारामती जि. पुणे

विक्रेते
० रॅलीज इंडिया लि,
० इ. आय्. डी. पॅरी कंपनी लि.
० महाराष्ट्र अॅग्री-इंडस्ट्रीज कार्पोरेशन लि.
० एजंट - **केसोराम सिमेंट**
सिस्टर कन्सर्न - फलटण (सातारा)

व्यवसाय
बी-बियाणे, कीटकनाशक औषधे, मिश्रबते
पॅड व सल्फेटचे व्यापारी.

नियतकालिक १९७४-७५

हादिक शुभेच्छा !

फोन नं. - २६१

शहा मोनमल शंकरलाल भंडारी

सोन्या चांदीचे व्यापारी

मेन रोड, बारामती.

स्वस्तिक इंडस्ट्रीज

फ्युएल इंजेक्शन सर्व्हिस
मेन रोड, बारामती (पुणे)

[पंदाकर]

आमचेकडे सर्वप्रकारचे ट्रक, ट्रॅक्टर इत्यादिचे
मायको बॉश पंपाची व नॉझलची दुरुस्तीची
कामे योग्य दरात, अत्यंत काळजीपूर्वक
आधुनिक मशिनवर करून मिळतील

फोन - २७१

मे. विजय टायर्स

फोन - २९५

भिंगवण चौक, बारामती

सर्व प्रकारच्या आणि साईजच्या टायर्स, ट्यून्ज व अक्सेसरीज मिळण्याचे
बारामतीतील विश्वासाहं एकमेव ठिकाण.

Gold Medal Winners of the "Trade Fare Academy" Award 73-74

मेसर्स कोठारी ब्रदर्स

विविध लहरी

मारवाड पेठ, बारामती (पुणे)

फोन

औषध ३६६
इतर २२९

देशी विदेशी औषधे, मोटारचे सामान व टायर ट्यून्ज, रेडिओ टेलिव्हिजनम् ग्रामोफोन रेकॉर्ड्स्
व प्लेअर्स, इलेक्ट्रिक सामान, स्पोर्ट्स्, घड्याळे मिळण्याचे एकमेव ठिकाण

भरघोस पिकासाठी

टाटा फायझन पेस्टिसाइडस् व रॅलीची

'झाड छाप' मिश्र खते वापरा.

* रॅलीच्या मिश्रखतांनी जमिनीचा कस टिकविला जातो. कमी
खर्चांमध्ये जास्त पीक निघते. माफक किमती. द्राक्षे, ऊस, कापूस
धान्य, फळे, भाजीपाला वगैरे पिकांसाठी खास मिश्रखते आणि
गुजरात फर्टिलायझरचे अमोनियम सल्फेट व युरिया मिळण्याचे
ठिकाण :-

★ मे. छगनलाल निहालचंद मुथा

सर्व प्रकारचे बी-बियाणे व किराणा मालाचे व्यापारी फोन- ऑफिस ३८१
बारामती (जि. पुणे) घरी ५८१

★ सुरेंद्र ऑटोमोबाईल्स

इंडियन ऑईल कं. डिलर, माळेगांव बु।

Our homage to the sacred memory of
Bhagwan Mahavir on the occasion
of the 2500th anniversary of
his "Mahanirvan."

SHIVALAL
PREMCHAND
LENGAREKAR
BARAMATI
Dist. Poona

दुकान ४९०
फोन }
निवास ४९१

मे. महाराष्ट्र सोडस्
सप्लायर्स

सिनेमा रोड, बारामती

बियाणे, मिश्रवते व पीकसंरक्षक

औषधे

नॅशनल सीडस् कार्पोरेशनचे अधिकृत
विक्रेते.

मे. गालिंदे ब्रदर्स
बारामती.

येथे लग्नकार्याकरिता मंडप व लाऊड-
स्पीकर्स योग्य दरात मिळतील.

* *

स्वागत बोर्डिंग

उत्कृष्ट शाकाहारी, मांसाहारी जेवणाची सोय

* *

नाझ रेस्टॉरंट

बारामती

४१०

निवडक, उत्तम, स्वस्त किराणा व
भुसार माल मिळण्याचे ठिकाण

दोशी नथुराम मोतीचंद

तसेच आमचेकडे उत्तम सुटा चहा
डस्ट, पत्ती व मिक्श्चर मिळते.

-:-

तयार कपडे आणि होजिअरी साठी

-: पूनम ड्रेसेस :-

स्टेशन रोड, बारामती.

फोन नं. २२८

मे. बयाजी लक्ष्मण
तिवाटणे

मेन रोड, बारामती (पुणे)

●

तांबा, पितळ, अॅल्युमिनियम व

स्टेनलेस स्टीलचे व्यापारी

●

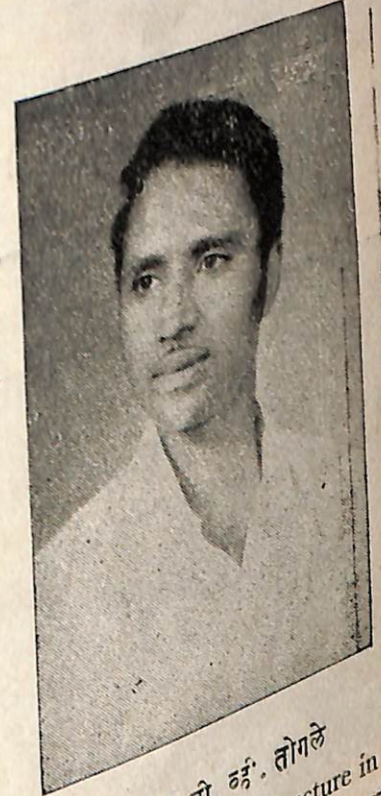
आमचेकडे खात्रीशीर व योग्य भावात
माल मिळेल.

: हार्दिक अभिनंदन :

प्रा. डॉ. दयाराम पाटील यांचा
प्रा. डॉ. अक्कोले सत्कार करतांना

पुणे विद्यापीठाने ह्यांना 'साने गुरुजी : एक चिकित्सक
अभ्यास' या विषयावरील प्रबंधाला मान्यता देऊन
पीएच्. डी. पदवी दिली.

प्रा. डॉ. डी. व्ही. तोगले
शिवाजी विद्यापीठाने ह्यांना 'Structure in the
Novels of Virginia Woolf' या विषयावरील
प्रबंधाला मान्यता देऊन पीएच्. डी. पदवी दिली.

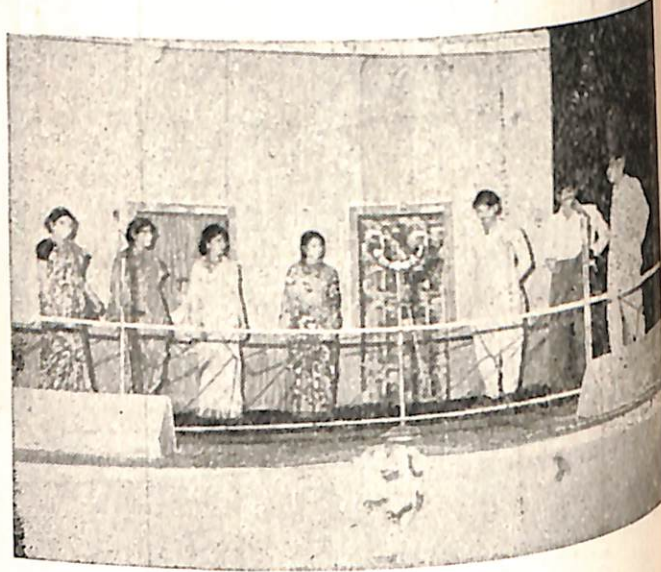

प्रा. डॉ. डी. व्ही. तोगले यांचा
प्रा. डॉ. अक्कोले सत्कार करतांना

तुळजाराम चतुरचंद महाविद्यालय, बारामती

स्नेहसंमेलन प्रसंगी सादर केलेल्या

सभ्यगृहस्थहो ! नाटकातील क्षणचित्रे -

★ करमणुकीचे कार्यक्रम ★

'ज्युलियस सीझर' मधील एक प्रसंग

'रायगडला जेव्हा जाग येते' मधील एक प्रसंग

- आर्केस्ट्रा -

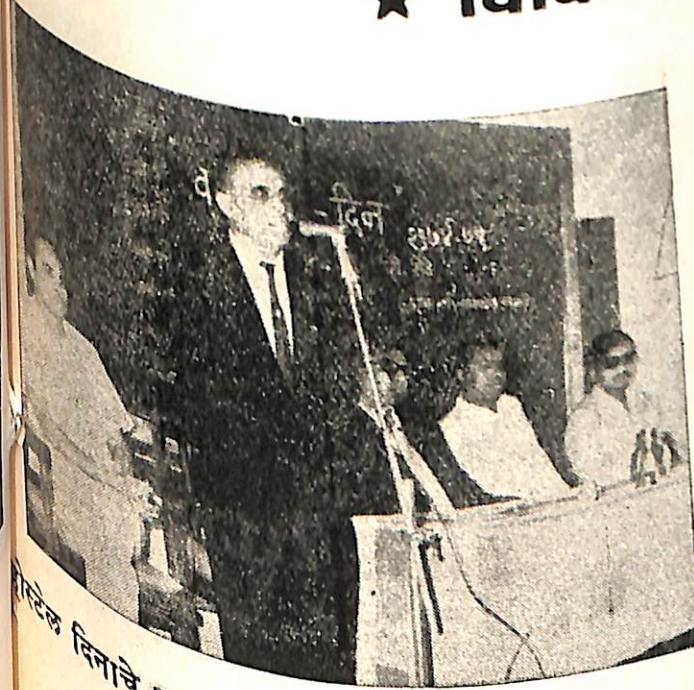
★ विविध कार्यक्रम ★

श्री. नजमुद्दिन शेख

श्री. रज्जाक पठाण

विनाचे प्रमुख पाहुणे श्री शेंडे साहेब भाषण करतांना

श्री. यदुनाथ थत्ते भाषण करतांना

0- विविध कार्यक्रम -0

ग्रंथालयाच्या नव्या इमारतीचे भूमिपूजन करतांना
प्राचार्य डॉ. गोधा

क्लास रुम एक्सटेंशन व अँडमिनिस्ट्रिटिव्ह ब्लॉकच्या
इमारतीचे भूमिपूजन करतांना
श्री. विनोदकुमार गुजर

पुणे जिल्ह्याचे कलेक्टर श्री. पी. सुब्रह्मण्यम्
यांची महाविद्यालयास भेट

विद्यार्थी श्री एच्. व्ही. खत्री यांचा
नगरपरिषदेत निवडून आल्याबद्दल सत्कार

- कविवर्य मोरोपंत आंतर महाविद्यालयीन वाद व दक्षत्व स्पर्धा -
(१ डिसेंबर १९७४)

श्री. विनोदकुमार गुजर, स्पर्धाचे उद्घाटन करतांना =>

॥ वादस्पर्धेतील विजेता संघ -
श्री. खानवेलकर व श्री. भिडे

॥ वक्तृत्व स्पर्धेतील विजेता श्री. खानवेलकर
हाल स्वीकार

=> प्राचार्य शिवाजीराव भोसले
अध्यक्षीय
स्वसाचे शिक्षण

बारामती नगरपरिषदेत निवडून आलेले आमचे माजी विद्यार्थी

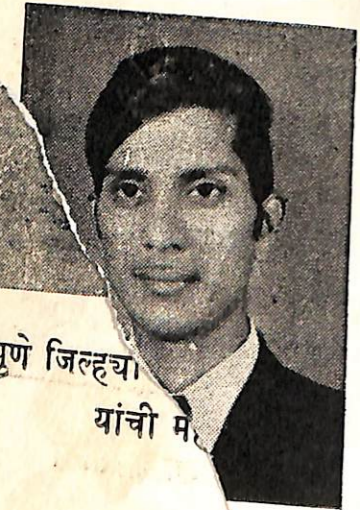
श्री मधुकर यादव

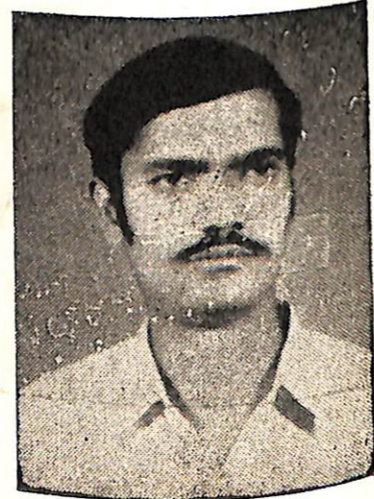
श्री. जवाहर शहा

श्री. हिरालाल खत्री [विद्यमान विद्यार्थी]

पुणे जिल्हा यांची म

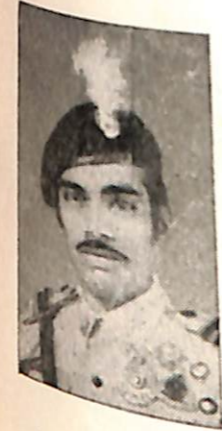
श्री. जयवंत गाडे

❁ एन्. सी. सी. ❁

हिट सिनियर अंडर ऑफिसर

कॅप्टे ज्युनियर अंडर ऑफिसर

कंपनी सार्जंट मेजर

ए. वी. गलांडे

एम. एम्. भालेराव

एच्. एस्. खाडे

एच्. एस्. तांबे

एन्. आर. गानबोटे

मा. प्राचार्य व कंपनी कमांडर यांच्या समवेत, स्थल सेनेत १९७४ मे-जून मध्ये २१ दिवसांचे शिक्षण पूर्ण केलेले एन्. सी. सी. मधील विद्यार्थी

- एन्. सी. सी. -

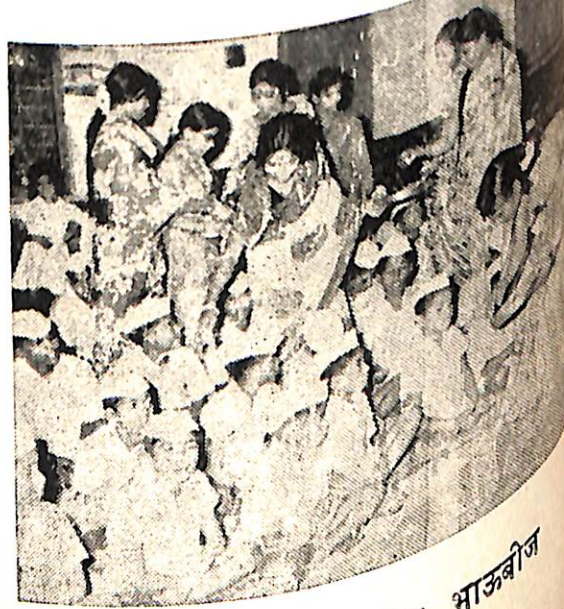

मा. प्राचार्य व कंपनी *मांडर यांच्या समवेत एन. सी. सी. मधील रॅक होल्डर्स

- एन्. एस्. एस्. -

एन्. एस्. एस्. चे गटप्रमुख

रिमांड होममधील भाऊबीज

: हिंदी विभाग :

'दिनकर' द्वारा एक प्रश्न का उत्तर :-

प्रश्न : लेखकीय स्वतंत्रता का उपयोग कौन कर रहा है ?
 उत्तर : केवल प्रकृति का वर्णन करनेवाले कवि को लेखकीय स्वतंत्रता की आवश्यकता क्या है ? आवश्यकता तो उसे है, जो कविता के माध्यम से राज्य-सत्ता पर या समाज के पुराने विश्वासों पर प्रहार करना चाहता है। राजा उसे फाँसी नहीं देता, जो औरत के रंग-रेशे का विश्लेषण करता है या भगवान का ध्यान करता है। फाँसी उसे दी जाती है, जो राजा की सत्ता पर आघात करता है। मन्यु यानी सात्त्विक क्रोध कविता की असली आग है। जिस में यह आग है, उसी को स्वतंत्रता चाहिए। बाकी लोग फैशन के लिए स्वतंत्रता की माँग करते हैं।

'धर्मयुग'
 १५ जुलाई, १९७३

साहित्यप्रेमी गोविन्ददासजी -

'देश की एकता के लिए एक भाषा का होना बहुत जरूरी है और हिन्दी में ही वह क्षमता है कि वह समूचे राष्ट्र को बाँधकर रख सकती है'-ये उद्गार हैं संसद् सदस्य श्री. गोविन्ददासजी के। जून १७ को अचानक उनका देहावसान हो गया। उनकी आयु ७८ वर्ष की थी।

गोविन्ददासजी ने हिन्दी भाषा और साहित्य की जो सेवा की है, वह अविस्मरणीय रहेगी। उन्होंने एक मिशन की तरह हिन्दी का काम अपने हाथ में लिया था। यहाँ तक कि संसद में 'बिह' की परवाह किये बिना, उन्होंने अपने ही दल का हिन्दी के प्रश्न पर विरोध किया और विरोध में ही मत दिया। निरन्तर ५० वर्षों तक संसदीय जीवन में रहनेवाले कदाचित वे एकमात्र राजनेता थे।

उन्होंने १०९ नाटक, 'इन्दुमती' नाम का एक उपन्यास, कुछ यात्रा संस्मरण और तीन खंडों में अपनी आत्मकथा लिखी है। राजनीति में रहते हुए साहित्य के प्रति इतनी गहन आस्था और निष्ठा रखनेवाले वे अकेले व्यक्ति थे।

दो दिनका मेहमान

ऐ मेरे मन, तू ना बन बेअमीन !
तू है इस दुनियाका दो दिनका मेहमान।
खत्म हो जाएँगे ये सुनहरे दो दिन
फिर ये नीलगगन और सारा जहान
चुप होकर बन जाएँगे सब सुनसान
तू है अिस दुनियाका दो दिनका मेहमान ॥ १ ॥

जब टूट जाएँगे तेरे सारे अरमान
आसुओंसे मत भर अपने नयन
उन्हें दवाके अपने हृदयमें चेहेरेपे ला मुस्कान
तू है अिस दुनियाका दो दिनका मेहमान ॥ २ ॥

सहती है ध तो भी अधेरा और उजाला
होती है अुसपर भी कहीं रात कहीं दिन
कहाँ होते हैं सब दिन अेक समान ?
तू है अिस दुनियाका दोन दिनका मेहमान ॥ ३ ॥

टूट कर गिर पडते हैं तारे कभी ना कभी
कहाँ होते हैं छहव-तारे सभों ?
सब पे है वो मालिक मेहरबान,
तू है अिस दुनियाका दो दिनका मेहमान ॥ ४ ॥

रख तू भले-बुरे की अच्छी पहचान
झूटके खिलाफ खोलकर अपनी जुबान
तू बन जा अच्छा अिन्सान,
तू है इस दुनियाका दो दिनका मेहमान ॥ ५ ॥

अपने लिए जिये तो वो कैसा जीवन ?
दूसरोंके लिए तू बन जा चन्दन,
देख जिसे खुश हो जाअेगा भगवान,
तू है अिस दुनियाका दो दिनका मेहमान ॥ ६ ॥

- कु. जोशी एस्. एस्.
टी.वाए.बी.ए.

हादिक शुभच्छा !

हादिक शुभच्छा !

बारामती तालुक्यातील दुष्काळी विभागातील शेतकऱ्यांच्या उन्नतीसाठी व सर्वांगीण विकासासाठी
सदैव प्रयत्नशील असणारा

बारामती अग्रिकल्चरल डेव्हलपमेंट ट्रस्ट

बारामती (पुणे)

फोन - ५६४

रजि. नं. अफ. ४१० पी

- आमची ठळक वैशिष्ट्ये -

- १) विहिरी खोदणे, ऑईल इंजिने व इ. मोटार पंप बसविणे यास ठी छोट्या शेतकऱ्यांना कर्ज मिळवून देणे.
- २) पीक कर्ज उपलब्ध करून देणे. ३) ना नफा ना तोटा या तत्वावर रासायनिक खतांचा व सुधारलेल्या बी-वियाणांचा शेतकऱ्यांना पुरवठा करणे. ४) ट्रस्टच्या ट्रॅक्टरमनी कमी दरात शेतकऱ्यांच्या जमिनीची मेहनत मशागत करणे. ५) कुक्कुटपालन व दुग्धव्यवसाय या बाबत आर्थिक सहाय्य मिळवून देणे आणि त्यासंबंधी परीसंवाद घडवून आणणे. ६) शेतकऱ्यांच्या मुलांच्या शिक्षणाकृतीं मदत करणे व शेतकऱ्यांच्या अडोअडचणी सोडविणे. ७) शेतकऱ्यांच्या विहिरींना बाअरिंग व ब्लास्टिंग करून देणे.

- संस्थेचे कार्यवाह -

- नामदार मा. श्री. शरदचंद्रजी गो. पवार, कृष मंत्री, महाराष्ट्र राज्य
- मा. श्री. दिनकरराव गो. उर्फ आप्पासाहेब पवार, बी. एम्. सी. (कृषी)
- मा. मिस. अडेना डी. वांझर,
- मा. श्री. कमलाकांत तु. ढव्राण पाटील बी. ए.
- मा. मिस. एस्. एल. स्वयूस

चेअरमन

- सामाजिक कार्यकर्ते व संस्थेचे हितचिंतक आणि शेती तज्ञ

अविज्ञक्यूटिव्ह सेक्रेटरी

आपल्या आर्थिक विकासासाठी

मध्यप्रदेश आणि महाराष्ट्रात सर्वत्र पसरलेल्या शाखांसह कटिबद्ध

दि युनायटेड वेस्टर्न बँक लि.

स्थापना - १९३६

हेड ऑफिस - सातारा

शेड्युल्ड ए-ग्रेड बँक

आमच्या लोकप्रिय धनवर्धिनी योजनेसाठी बँकेच्या कोणत्याही शाखेस भेट द्या.
आपले आपुलकीने स्वागत हाईल.

वि. श्री. दामले
चेअरमन

काला साँप

जी. एस्. पुणेकर
एस्. बाय. बी. ए.

दो गहरका समय था। गोवा जानेवाली गाडी धीरे-धीरे चल रही थी। गोवाकी प्रकृती तो बला रही थी। सचमुच एक ऐमा सुंदर रूप दिखाई पडता था। बाहर प्रकाशही प्रकाश फैला था। सूरजकी धीपी किरणें मोनेके समान पीली पीली होती जा रही थी। ऐसा लगता था प्रकृतिको किसीने मुगटही पहनाया हो। हरा हरा मैदान, तालाब, पंछी और बीचमेंही नदी या पर्वतराज दर्शन देते थे। गाडी चल रही कि, सहसा श्रीनिवास बाहरके दृश्य देखते हुए चौंक उठा, क्यों कि उसके कंधेपर सहसा एक हाथ पड गया। उसने आँख उठाकर देखा और अचरजसे भर आया। उसने अपने दोस्त मुकुंदको देखा। मुकुंदने आतेही उससे प्रश्न किया, 'कैसे हो यार? तुम तो बहुत दिनोंसे दिखाई न दिये।' और उसकी नजर श्रीनिवासके सामने बैठी हुई हेमलतापर पडी तो वह फिर चौंक उठा और बोला,

'यार तुम शायद भूल गये। अपनी शादी वादीके मामलेमें एक खतभी न लिख सके?' मुकुंद एक सरकारी अफसर था। उसके कंधेपर फीत थी। विशेषतः श्रीनिवासको तो वह उस खाकी ड्रेसपर बहुत सुंदर दिखाई पडता था। श्रीनिवास तो उसे देखताही रह गया। फिर उन्होंने आपसमें बातचीत की। श्रीनिवास तो पहले कुछ नहीं बोलता था, लेकिन फिर जब हेमलता और मुकुंद बोलने लगे तब वहभी उनकी बातोंमें

शामिल हुआ। मुकुंद और श्रीनिवास कॉलेजसे दोस्त रहे थे। हेमलताभी श्रीनिवासकी कॉलेजकी सहेली थी। आगे दोनोंने शादी कर ली, इसलिए मुकुंदभी हेमलताको काफी जानता था। इस प्रकार वे दोनों दोस्त बहुत दिनोंसे मिल रहे थे और इसी वजह मुकुंदभी हेमलताके साथ खुलकर बातें करने लगा। लेकिन इनके अलावा श्रीनिवास तो अलगही रह गया। उन दोनोंकी यह बात उसे अधिक धुरीही लगी। उसका मन आजकासे भर गया। लेकिन वह पहली बारही मिल रहे थे। इसलिए श्रीनिवास अपने दोस्तपर कोई शक न कर सका। जब गाडी रुक गई तब वे सब उतर गये। श्रीनिवासने कहा कि, 'अब मुझे गोवामेंही रहना है।' तो मुकुंदभी सहसा खुप हुआ और बोला कि, 'मैभी यहीं रहूँगा। बडा अच्छा हुआ कि मेरा दोस्त और भाभी मुझे मिल गई। तो आज हम सब उधरही जाएँगे।' मुकुंदकी शादीभी अबतक न हुई थी। इसप्रकारसे गोवामेंही आसपास रहने लगे।

जब जब ऑफिसमें या घरमें कुछ कार्यक्रम होता तब तब वे दोनों दोस्त एक दूसरेको कसी मूलते न थे। इस प्रकार उनका नजदिकका रिश्ता जुड गया। जहाँ श्रीनिवास रहता था उसके आसपासका वातावरण बहुत गंदा था। लोग धाराब पीते थे लेकिन किसीको सताने नहीं थे। गलीमें धोर मचा रहता, फिरभी ऑफिस नजदीक होनेके कारण श्रीनिवासको वह जगह पसंद थी।

नियतकालिक १९७४-७५

तुळजाराम चतुरचंद महाविद्यालय, बारामती

एक दिन मुकुंद श्रीनिवाससे मिलने आया और वे किसी प्रोग्राममें चले गये। मुकुंद अभीतक अकेला था। उसे किसी प्रदर्शन या प्रोग्राममें जाना आसान था। उसके बहुत दोस्त थे। उनमेंही उसके पास रहनेवाला उमका जिगरी दोस्त राकेश बड़ा बदचाल था। जब एक दिन वह मुकुंदके साथ श्रीनिवासके घर किमी पार्टीका आमंत्रण देने गया था, तब श्रीनिवास घरपर नहीं था। इसलिए मुकुंदके साथ हेमलताही बोल रही थी। राकेश हेमलताको ऐसे देख रहा था, मानो मनही मन कोई इरादा बाँध रहा हो। उमकी तिरछी नजरसे ऐसा लगता था मानो कोई काला साँप अपने भक्ष्यको सूँघ रहा हो। हेमलताको डर लगा और मुकुंद भी चला गया।

एक दिन राकेश अकेलेही हेमलताके घर गया। जब उसे पता चला कि श्रीनिवास अपनेही दफतरमें काम करता है तब वह एक गहरी चाल खेल्नेके इरादेसे मन ही मन मोचता रहा और चला गया। फिर श्रीनिवाससे तो उसकी जान पहचान होनेमें देर न लगी। फिर उसने उसका फोन नंबर भी लिख लिया। उसके बाद गोवाने किसी प्रदर्शनीके आनेका मौका वह देख रहा था।

सहसा एक दिन उसे सफलता मिली। गोवामें पुरानी चीजोंकी एक बड़ीही प्रदर्शनी आ गयी। प्रदर्शनी सिर्फ तीन दिनोंके लिए थी। राकेशने अपना जाल बिछाना शुरू कर दिया। उसने मुकुंदको प्रदर्शनीमें जानेके लिए तैयार किया। मुकुंदने भी श्रीनिवासको फोन करके बुलाया। वे सब प्रदर्शनी देखने चले गये। लेकिन राकेश सबसे छिपकर श्रीनिवासके घर पहुँच गया। जब हेमलताने दरवाजा खोला, राकेशने उसे कमरेमें ढकलकर दरवाजा बंद कर दिया। उम वक्त वह काला साँप बड़ी फुत्कारसे अपना भक्ष्य हेमलतापर टूट पडना चाहता था। लेकिन हेमलताने जब उसकी वह क्रूर और जहरिली नजर देखी तो वह जोरसे चिल्लाई। उसकी आवाजसे आसपासके पड़ोसी आनेके कारण राकेशको वहाँसे भाग जाना पडा।

फिरभी राकेशने अपना निश्चय नहीं छोडा। अब उसने एक नयी चाल शुरू की। उसे लगा कि अपनी इस बातका पता श्रीनिवासको मिलही गया होगा और वह मुकुंदपर शक कर रहा होगा।

अतः अपनी नयी चाल चञ्चनेके लिए एक दिन उसने घरसे श्रीनिवासको फोन किया और मुकुंदके नामसे कहा कि, "आज 'रत्नप्रभा' में हमारी पार्टी है, वहाँ तुम आना, मैं भी आ रहा हूँ। वह बंगला तो काफी दूर है, इसलिए जल्दी आना।" श्रीनिवासको यह बात सच लगी और वह रत्नप्रभापर पार्टीके लिए अपनी गाडी लेकर चला गया। इस तरहसे राकेशकी चाल थो सफल हो चुकी। उसने चुपकेसे हेमलताके घरमें प्रवेश किया। लेकिन हेमलताके उठनेके पहलेही उसे बाहर किसीकी आवाज सुनायी पडी। धबराहटके मारे वह चुपकेसे भागने लगा। वह काली पोशाक पहनकर आया था सो उसे श्रीनिवासने भागते हुए देखकरभी पहचाना नहीं। पार्टीही नहीं थी इसलिए वह जल्दी लौट आया था। लेकिन यह सब देखकर शक आया। इसी आशंकासे वह रातभर हेमलता और मुकुंदके बारेमें सोचता रहा। उसे नींदभी न आयी। सुबह होतेही वह मुकुंदके घर गया और वहाँ जाकर देखा तो वह सहसा चौंक उठा। एक बूडी याने मुकुंदकी माँ उसके पास बैठी थी। श्रीनिवासने शांत होकर पूछा, 'वह कबसे बीमार पडा है?' तब माँने कहा, 'उसे तो कल रातसेही जादा बुखार है, यह सुनकर श्रीनिवास दुख और अचरजमें पागल हुआ, क्यों कि यह सवाल उसे चुभने लगा कि, कल रात वह मुकुंद नहीं था तो और कौन था? निश्चयही वह कोई दूसरा आदमी होगा। यह सोचकर उसने मुकुंदके बारेमें शक करना छोड दिया। वह उस काले साँपकी खोज करनेके इरादेसे घर आया।

लेकिन घरमें प्रवेश करतेही उसे सामने इन्स्पेक्टर अजीत दिखाई दिये। अंदर आतेही उन्होंने श्रीनिवाससे कहा कि, 'जब तुम कल रातको गाडी लेकर बडी देरसे आये थे तब मैं डचुटीपर था। तुम्हारे आतेही तुम्हारे घरसे काला ड्रेस पहनकर एक आदमी भाग रहा था। उसे देखकर मुझे कुछ शक हुआ और उसे मैंने तुरन्त कैद किया। तुम्हारी पत्नी हेमलताके कहनेके अनुसार उसका नाम है 'राकेश'।'

यह सुनतेही श्रीनिवास तो पागलकी तरह खडा रह गया। उसे अपने जिगरी दोस्त मुकुंदपर शक करनेका पश्चाताप हुआ और दूसरी तरफ उसे उस काले साँपपर क्रोध भी आया। पश्चाताप और क्रोधसे वह क्षण क्षण मौनही खडा रहा।

बुद्धआराम चतुरचंद महाविद्यालय, बारामती

३२५ २५८

मेसर्स रंगीलदास
नारायणदास
सिनेमा रोड,
बारामती

३२५ २५८

: अधिकृत विक्रेते :

- ज्योती इले. मोटर्स, युनिबिल्ट पंप्स, स्टार्टर्स.
- सिल्व्हानिया इलेक्ट्रिक बल्बज, टचुब्ज, चोक्स स्टार्टर्स, पट्टी.
- रॉलिज टेबल, सिलिंग व पेडस्टॉल पंखे.
- ज्योती मळणी व उफणणी यंत्रे.
- होमा प्रेशर कुकर्स. ओव्हन्स, गॅसलायटर्स.
- बॅटको तपारिया कंपनीचे स्क्रू ड्रायव्हर्स, स्पॅनर्स, पंचेस इ. टूल्स.
- गॅल्व्हनाईज्ड पाईप्स, फिटिंग्ज, प्लॅस्टिक पाईप, रबर होसेस वगैरे मिळतील.

निपतकालिक १९७४-७५

४०७

मेसर्स कन्हैयालाल
छगनलाल शहा

उत्तम दर्जाच्या चहाचे प्रमुख व्यापारी
तसेच
ठोक व किरकोळ किराणा व भुसारचे व्यापारी
आणि
कमिशन एजंट

मारवाड पेठ, बारामती (जि. पुणे)

विद्यार्थीदशेत वैयक्तिक व राष्ट्रीयप्रगत
जीवनाचे ध्येय साधण्यासाठी, शिस्त व
ज्ञान संवर्धनाकरिता खूप कष्ट केल्या-
नंतर चार घटका करमणूक हवीच !
त्यासाठी आम्हास अवश्य भेट द्या-

★ दुर्गा चित्रमंदिर ★
व

卐 श्याम टॉकिज 卐
बारामती

मेसर्स हिरालाल गोविंद अँण्ड कंपनी

० टिंबर मर्चेंट ० फर्निचर वर्क्स ०
गुनवडी रोड, बारामती (पुणे)

☎ ३८२

इमारतीस लागणारे सागवानी कापीव

लाकूड, सागवानी गोलटे, बल्लीस,

लालटेक, जव्हारटेक इ. जंगलवूड व

ऑर्डरप्रमाणे फर्निचर योग्य

दरात खात्रीलायक

मिळेल.

पुळजाराम चतुरचंद महाविद्यालय, बारामती

राष्ट्रकवि दिनकर

कु. राजत पी. बी.
टी. वाय. बी. ए.

दिनकर आज हमारे बीच नहीं है। हुंकार के साथ जिसने अपने उदयका उद्घोष किया था, 'हार के हरि नाम' के साथ जो अस्तबल की ओर चले गये। एकाधिक प्रतिष्ठानों के विरुद्ध अपनी आवाज उठाता हुआ, न जाने प्रतिष्ठान का प्रतिनिधी अधिक रहा या कि, स्वयं एक प्रतिष्ठान रहा। वह प्रभा - पुंज एकाएक लप्त हो गया। दिनकरका जाना साधारण घटना नहीं है, क्योंकि लगभग पचास वर्षोंसे दिनकरकी हृदयकी वाणी को गुंजाती रही है।

दिनकरजीका जन्म सन १९०८ में हुआ। उनके पिता अत्यंत साधारण स्थितिके किसान थे। दिनकर जब दो सालके थे, तब उनके पिताका देहान्त हो गया। उनका लालन - पालन और शिक्षा - दीक्षा का प्रबंध उनकी माँने किया। उनके भीतरका कवित्व छत्र जीवनमें ही भली भाँति प्रस्फुटित हो चुका था। उन दिनों प्रतियोगी परिक्षाएँ तो होती नहीं थीं, डिप्टीगिरी ही। लेकिन इन बड़े लोगोंने दिनकरजीके ओर ध्यान नहीं दिया। सन १९३३ में उन्होंने एक नये हाईस्कूलके प्रधानाध्यापक का पद स्वीकार कर लिया और वे काल में ही वे जमींदारी प्रथाके विरुद्ध हो गये। जमींदारी प्रथा और धनतंत्रके खिलाफ उनकी कविता-

ओमें जो कटूता व्यक्त हुजी इसके मूलमें बहुत कुछ वैयक्तिक अनुभव ही है। पुंजीवादी व्यवस्थाके अन्दर कवियों, चिन्तकों और कलाकारोंका जो बुरा हाल होता है, जवानीभर दिनकरजी उसी बुरे हालमें रहे। नौकरी खटपट, रोटी चिंता, भतीजियों और बेटियोंके ब्याह के लिए दर-दर ठोकरे और नये अभावोंसे सघर्ष यह वातावरण नहीं है, जिसमें कविका आन्तरिक व्यक्तित्व खिल सकता हो। फिर भी दिनकरजी की प्रायः सभी कविताएँ इसी वातावरण में लिखी गईं हैं। दिनकरजीकी व्यथा फटे हुए व्यक्तित्ववाले मनुष्य की व्यथा थी और जो भी व्यक्ति सरकारी नौकरी में कदाचित ही बच पाता है। दुःख है कि दिनकरजी भी उसके अपवाद नहीं हो सके। जहाँ भी हो सरकारी नौकरी की विवशता और गणामीको झेलते हुए भी दिनकरजीने राष्ट्रीयता का निर्भीक विचार दिया।

दिनकरजीकी पहली कविता १९२४-२५ में छपी थी। लेकिन दिनकरजीके कवि जीवनका वास्तविक आरंभ सन १९३० से होता है। सबसे उनकी कविताएँ पत्रपत्रिकाओंमें सर्वत्र छपने लगीं। १९३५ में 'रेणुका' के प्रकाशनके साथ तो वे हिंदी के उदीयमान कवि के रूपमें सारे देशमें विख्यात हो गये थे। 'रेणुका, कुक्षेत्र, नीलकुसुम और उर्वशी' ये दिनकर-

निम्नतकालिक १९७४-७५

जीके काव्यके चार प्रमुख स्तम्भ है। 'रेणुका' दिनकर-जी की जवानी का उद्घोष है। भारतीय विद्रोह की धाणी के रूपमें 'हुंकार' हिंदी के नहीं समस्त भारतीय भाषाओंमें उल्लेख्य ग्रंथ है। राष्ट्रकवि के रूपमें प्रसिद्धी दिनकरजी को 'रेणुका' से ही प्राप्त हो गयी थी। हुंकार से उस प्रसिद्धी को प्रसार और व्यापक स्वीकृति मात्र प्राप्त हुई। उनकी चालीससे अधिक पुस्तके उपलब्ध है। 'रेणुका, हुंकार रसवंती, सामधेनी, नीलकुसुम, जैसे मुक्त काव्य, कुरुक्षेत्र, रश्मिरथी, ऊर्वंगी जैसे प्रबंध काव्य उनकी कीर्तिके स्तम्भ है। अन्य कृतियों में 'सीवी और शंख, परशुरामकी प्रतिक्षा, कोयल और कवित्व, मुक्तितिलक, आत्मकी आँखे, हारे का हरिनाम तथा दिनकर की डायरी, संस्कृति के चार अध्याय, शुद्ध कविता की खोज, काव्य की भूमिका, पंतप्रसाद और मैथिलीशरण, मिट्टी की ओर, अध्वनारीश्वर, मेरी यात्राएँ, लोकदेव नेहरू, उजली आग शामिल है आदि है।' अभी उनकी तीन पुस्तके 'आधुनिक बोध (निबंध), विवाहकी मुसीबते, दिनकरके गीत' प्रकाशित हुई है।

दिनकरजी हिन्दी, संस्कृत, अंग्रेजी और उर्दुके अच्छे ज्ञाता थे और संसदमें तथा संसदके बाहर सच्ची बात कहनेके लिए प्रसिद्ध थे। सरकारका शायदही ऐसा कोई विभाग रहा हो जहाँ हिंदी लेखक सलाहकारके रूपमें दिनकरकी बात न सुनी जाती थी। हिंदीकी कोई भी संस्था, कोईभी बड़ी सभा, कवि सम्मेलन दिनकर के वरदहस्त या बिना उपस्थितिके फीका रहता था। साहित्य अकादमी शिक्षा विभागसे उनका निकट संबंध था। सरकारी भाषा आयोग, भारतीय सांस्कृतिक संवध परिषद, केंद्रिय फिल्म सेन्सर बोर्ड और आकाशवाणीका केन्द्रिय सलाहकार समितिके सदस्यके रूपमें उन्होंने पर्याप्त लोकप्रियता प्राप्त की। सन १९५९ में उन्हें 'पद्मभूषण' प्रदान किया गया। १९६० में 'संस्कृतिके चार अध्याय' पर उन्हें साहित्य अकादमी पुरस्कार मिल गया। सन १९६२ में भागलपुर विश्वविद्यालयने उन्हें डी. लिट्. की मानद उपाधिसे विभूषित किया। सन १९७३ में 'उर्वशी' पर 'भारतीय ज्ञानपीठ पुरस्कार' प्राप्त हुआ। दिनकर अपने देशकेही नहीं अपने समयके सूत्र थे।

दिनकरने हिंदी साहित्यको अपनी पचास रचनाओंमेंसे कमसे कम पाँचसौ साल रहनेवाली कुछ नहीं तो पाँच सात रचनाएँ देही दी होंगी। संभव है कि एकाध रचना ऐसी हो जो कालमयी ठहरे। उमने सबसे होश संभाला तबसे अपने खुद एक किताबकी तरह जोर जोरसे बोलकर लोगोंको सुनाया। जिसने कभी-कभी अपना कुछ नहीं छिपाया। न दर्द, न प्रेम, न क्रोध! दिनकरने विगुल साहित्य दिया है। वे यदि आज देखे हमारे बीचमें नहीं है, लेकिन उनकी वह अक्षर कति-देह हम रे बीच है। उस अक्षर देहका महत्वभी कम नहीं। आजके भारतकी मनोव्यथा दिनकरके काव्यमें अच्छी तरह प्रकट है। श्री भगवतीचरण वर्माने लिखा है, "दिनकर हमारे युगके यदि एकमात्र नहीं तो सबसे अधिक प्रतिनिधी है।" दिनकर एक जादू था जो सिर चढ़कर बोलता था। कच्चे पके आदमियोंसे भरी इस दुनियामें दिनकर जैसा पक्का आदमी उठ जाये और हम मूक हो, यह कैसे हो सकता है?

पूना आदर्श भोजनालय पूना आदर्श भोजनालय
पूना आदर्श भोजनालय पूना आदर्श भोजनालय पूना आदर्श भोजनालय
पूना आदर्श भोजनालय पूना आदर्श भोजनालय पूना आदर्श भोजनालय

पूना आदर्श भोजनालय पूना आदर्श भोजनालय

बारामती भागातील जनतेसाठी
जेवणाची उत्तम सोय !

पूना आदर्श भोजनालय

स्टेशन रोड, बारामती.

मासिक जेवणाची कुपन्सची सोय
ऑर्डरप्रम.णें समारंभासाठी जेवणाची सर्व
व्यवस्था केली जाईल.

पु.ज.राम चतुरचंद महाविद्यालय, बारामती

हार्दिक शुभेच्छा !

श्री शाकंबरी कोल्हिवर
अॅण्ड टी हाऊस
प्रोप्रा - हेंद्रे बंधू

परिक्षेत सुयश

चांगले जेवण म्हणजेच

० प्रमोद पेंड्रे गेस्ट ०

प्रोप्रा. सौ, कमलाबाई कुलकर्णी

दाते वाडा, सिद्धेश्वर आळी, बारामती

माफक दर, घरगुती व ताबरण, चविष्ट जेवण स्वच्छता, या सर्व गोष्टी म्हणजेच
मेवसंच संपूर्ण समाधान ! अर्थात हेच आमचे भांडवल, हाच आमचा तफा !

With best compliments from :

ARCHEM LABORATORIES

SUPPLIERS OF FINE LABORATORY CHEMICALS &
DEALERS IN ALL KINDS OF SCIENTIFIC REQUISITES

1558, UDAY KIRAN, CHIMANBAG, DONGRE'S BUILDING

POONA - 30

निमतकालिक १९७४-७५

With best compliments from :

CHAMPION SPORTS

Deccan Gymkhana, POONA-4

Reliable Scientific
Company

128, Magalwar Peth,
Pardeshi Wada, POONA-II

Suppliers of

Scientific Equipments

Fine Chemicals

Charts

Models

Plant Physiology Apparatus

With best compliments from
Messers

A
S
H
O
K

S
T
O
R
E
S

BARAMATI

Best Quality & Fair Price
Selected Variety

: With best compliments from :

ANMOL PRAKASHAN

647 Budhawar Peth,
Poona-2

पुलकाराम चतुरचंद महाविद्यालय, बारामती

भाग्य का खेल

शेख जमीर
एफ. वा. बी. ए.

'कौरी नंबर सत्ताईस, शीला मजुमदार आपको साहबने बुलाया है।' पहरेदारने जेलका बीस सालकी नवयुवतीने दो पहरेदारोंके साथ जेलरके दफ्तरमें प्रवेश किया।

'आपने मुझे बुलाया है?' लडकीने पूछा।

'जी हाँ, वैडीए. बडी खुशीकी बात है कि सरकारने तुम्हारी एक सालकी सजा तुम्हारे अच्छे बर्तावके कारण माफ की है और आजही तुम्हे जेलसे छुट्टी मिल रही है।' वूहे जेलरने कहा।

'अच्छा होता जेलर साहब, अगर एक साल की सजा और बडा दी होती।'

'क्यों? यह खुशीकी बात सुनकर भी तुम इतनी दुखी होती हो?'

'जेलर साहब, क्या लोग मुझे सहारा देंगे? एक लूनी और दूसरे चोरको कौन नजदिक करेगा? इससे अच्छा तो मैं मरना पसंद करूंगी।'

'ऐसी बुरी बातें जुवानसे मत निकालो। एक बात कहूँ, बुरा तो नही मानोगी? मैं भी अकेला हूँ, पत्नी भी नही। मेरे घर न कोई बच्चा खेला है, न बेटी।

'वह भी शादीके बाद एक सालसे इस दुनियाको छोडकर चली गयी। मेरे घर न कोई बच्चा खेला है, न बेटी।

'वह भी शादीके बाद एक सालसे इस दुनियाको छोडकर चली गयी। मेरे घर न कोई बच्चा खेला है, न बेटी।

'वह भी शादीके बाद एक सालसे इस दुनियाको छोडकर चली गयी। मेरे घर न कोई बच्चा खेला है, न बेटी।

'वह भी शादीके बाद एक सालसे इस दुनियाको छोडकर चली गयी। मेरे घर न कोई बच्चा खेला है, न बेटी।

'वह भी शादीके बाद एक सालसे इस दुनियाको छोडकर चली गयी। मेरे घर न कोई बच्चा खेला है, न बेटी।

'वह भी शादीके बाद एक सालसे इस दुनियाको छोडकर चली गयी। मेरे घर न कोई बच्चा खेला है, न बेटी।

बहल जायेगा और तुम्हे भी सहारा मिलेगा।'

'आप भी कैसे अजीब आदमी है, जेलर होकर भी एक लूनी और चोर औरतको अपनी बेटी मानते हो।'

'आज पचीस सालसे मैं यह नौकरी कर रहा हूँ, और यह भी जानता हूँ कि कौन अच्छा है और कौन बुरा! मजबूरीसे किसी के हाथसे ऐसा भी हो जाता है।'

'आप ठीक कहते हैं, मजबूरी और इतकामकी भावनासे मेरे हाथसे वह खून हो गया। उम खून के पीछे एक राज था। मेरे भी माता पिता थे। लेकिन बचपनसेही मुझे न माँ की ममता मिली है न पिताका प्यार। यह राज मुझे दो तीन साल पहले ही मालूम हुआ।'

एक दिन मैं दोपहरको अपने घर मे लेटी हुआ थी, कि अचानक बाहर शोर सुनायी दिया। झाँक कर देखा तो एक बूड्डीयाको लडके पागल-पागल कह-कर उसे पत्थर मार रहे थे। उसके शरीर पर जगह-जगह जलमों के निशान थे और उममेंसे खून टपक रहा था। वह अपनी जान बचाने के लिए इधर-उधर भाग रही थी। न जाने क्यों उसके बारेमें मेरे मनमें प्रेम जाग उठा। उसको पकडकर मैंने अपने घर में लकर पानी पिलाया। घबरा जानेके कारण उसके मुँहसे शब्द भी नही निकल रहा था। मैं उसके बारेमें जानकारी

नियतकालिक १९७४-७५

प्राप्त करना चाहती थी। उससे पूछा - 'तुम्हारा कोई नहीं है क्या?' इसपर उसने जवाब दिया 'हाँ बेटो, था। मेरा भी कोई था। पति था, लडकी थी। उसकी भी उम्र तुम्हारी जैसी ही होगी। न जाने इस वक्त वह कहाँ होगी।'

'तो तुम उसे ढूँढ क्यों नहीं लेती?'

'उसीको ढूँढती फिर रही हूँ, लेकिन ये लोग मुझे पागल समझ रहे हैं।'

'नाम क्या है उसका?' मैंने पूछा।

'शीला'

'शी S S ला' चौंककर मैंने कहा। लेकिन तुमसे वह बिछुड क्यों गयी?'

'बात उस दिन की है। जब उसका जनम हुआ। बहुत दिनोंसे हमारे संतान न होनेसे हम बहुत दुःखी थे। लेकिन भगवान की कृपासे उसका जनम हुआ। हमें बहुत खुशी हुई। हमारे साथ गाँववालोंको भी खुशी हुई थी। मेरे पति उस गाँव के जमींदार थे। लोग उनकी बहुत इज्जत करते थे। इसी खुशीमें हमने गाँववालोंको भोजन और वस्त्र दान किया। उसी खुशीमें रातको मनोरंजन के लिए नृत्यका कार्यक्रम आयोजित किया था। रात को बड़ी देरतक नृत्य चलने के बाद सभी को नींदने घर लिया और लोग अपने अपने घर चले गये। रात गहरी अंधेरी थी। आधी रातका समय बीत गया था। न जाने कुत्ते क्यों जोर जोरसे भौंकने लगे। इतनेमें सात आठ लोगोंने हमारे बंगलेमें प्रवेश किया। सभीके पास रायफलें थीं। उन्होंने अपने मुँह कपड़ेसे ढाँक दिष्टे थे। सिकं आँखे खुली दिखाई दे रही थी। उस टोलीके प्रमुखने दरवाजा खटखटाया। नौकरने घबराकर दरवाजा खोला। सामने देखा तो सात-आठ डाकू। वह चिल्लानेवालाही था कि बंदूकसे गोली निकल गई जिसने ठीक निशाना लगाया। नौकर घडामसे नीचे गिर गया। गोलीकी आवाज सुनकर शीलाके पिताजी घबराकर जाग उठे और उन्होंने दिया जलाना चाहा पर उससे पहलेही डाकूकी दुमरी गोलीने अपना काम किया था। इतनेमें झुलेमेंसे नन्ही बालिकाकी रोनेकी आवाज आयी। वह आवाज सुनकर डाकूका खयाल उधर हो गया। उसने झटसे बालिकाको उठाया और अपने साथीके हवाले किया। यह देखतेही मैंने जोरसे चिल्लाकर

अपने बच्चीकी माँग की लेकिन उस बेरहमने मेरे मुँहपर एक थप्पड लगाकर मुझे बेहोश किया और जितनी संपत्ति हाथ लगी उतनी लेकर वे चले गये। मेरे पतिका मेरी आँखोंके सामने खून हुआ, मेरी बच्चीको मेरे सामनेसे उठाकर ले गये। इसी दुखके कारण मैं पागल होकर अपनी बेटीको ढूँढती फिर रही हूँ।

इतना कहकर उसने पानी माँगा। मैं पानी लेकर आयी और देखा तो वह मरी पडी हुई थी। उसकी जान उसके शरीरको छोडकर चली गयी थी। वह मेरी माँ थी जेलर साहब। कैसा अजीब मिलन था वह जो एक माँ अपनी बेटीको खोजते खोजते इत्तफाकसे उसीके घर आयी और वहीं उसने अपना जीवन समाप्त किया। उसे पताभी न चला की मैं उसकी बेटी हूँ। इस तरह डाकू करणसिगके बारेमें मेरे मनमें इन्तकामकी भावना जाग उठी। उसने मुझे पालपोसकर बडा किया। साथसाथ अपना धंधाभी सिखाया। मैं हररोज लोगोंके पाकिट मारती और वे वैसे करणको लाकर देती। इन्तकामकी बात मुझे काँटेकी तरह चुभती थी। खूनका बदला मैं खूनसे लेना चाहती थी। उसने मुझे पालपोसकर बडा किया था, उसके उन उपकारोंका बोझ मेरे सरपे सवार था। इसतरह मेरे सामने दो उलझने थीं, एक ओर पिताके खूनका बदला और दुसरी ओर किये हुए उपकारोंकी कृतज्ञता। लेकिन मेरे लिए सबसे बडा कर्तव्य था गितके खूनका बदला। इसी कारण मैं मौका ढूँढती थी कि एक दिन वह मौका आ गया।

रात दस-ग्यारहका समय था। मैं अपने कमरेमें लेटी हुई थी। पैसेके हिसाबमें मेरा और करणका झगडा हो गया था और वह गुस्सेमें था। इसी उलझनमें मुझे नींद नहीं आ रही थी। साथ साथ इन्तकामकी बातभी सता रही थी कि अचानक मैंने अपने कमरेमें किसीकी आहट सुनी। मैं घबरा गई और उठकर बतों जलाई। सामने देखा तो करणसिग खडा था। घबराकर मैं चिल्लाना चाहती थी कि उसने मुझे पकडकर मेरा मुँह बंद किया। मैं उसके हाथोंसे अपनेको बचानेकी कोशिश कर रही थी। लेकिन वह मुझे छोडनेकी तैय्यार न था। इतनेमें मैंने अपने पासका चाकू बाहर निकाला। चाकू देखतेही उसने मुझे छोड दिया और अपनेकी बचानेकी कोशिश करने लगा।

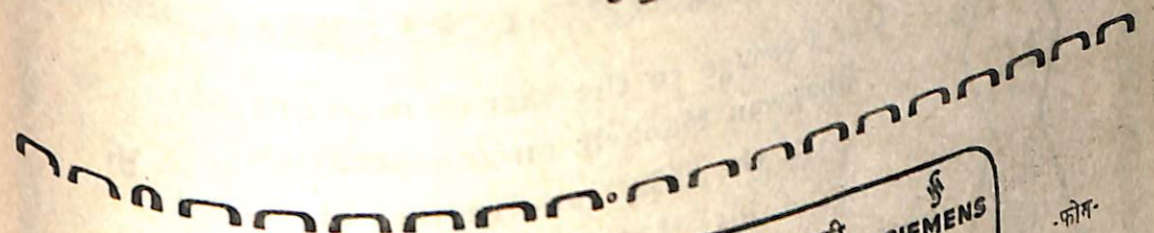
तुलजाराम चतुरचंद महाविद्यालय, बारामती

मैंने उससे कहा, "मुझे हाथ मत लगाना डाकू। मैंने तुम्हें अपने पिताके स्थानपर माना था। आज तुने उस पवित्र रिश्तेको कलंकित किया है। साथ साथ मेरे पिताके खूनका कर्जाभी चुकाना है।" इतना कहकर मैंने उसपर दो तीन बार त्रिये। मेरा काम पूरा हो गया था। वह घडामसे नीचे गिर गया और उसने मुझसे कहा,

"सुन लडकी, तू ठीक कह रही है। मैंने तेरे बापका खून किया है। लेकिन इसके पाँछ एक राज था। मैं और तेरे पिता दोनों दोस्त थे। बहुत दिनोंसे मेरे पिताकी संतान न थी। उसे किसीने कहा कि, भवानीमाताको

किसी नन्ही बालिकाकी बली चडा, तब तुसे पुत्र प्राप्ती होगी। मेरी एक सालकी लडकी थी। तेरे व पके मनमें दुष्ट विचार आया। उसने मुझे फँसाकर मेरी बेटीको बली चडा दिया। इसके बाद मेरे मनमें क्रोध जाग उठा और तमसे हम दोनों एक दुसरेके दुष्मन बन गये। मैं गाव छोडकर भाग आया और डाकू बन गया। तब वहीं प्रतिज्ञा की कि जमींदारका कर्जा चुकाऊँगा। इसी तरह मैंने तुझे तेरे जनम दिन भगाकर यहाँ लाया। मैंने तेरे साथ बडा अत्याय किया है, हो सके तो मुझे माफ करना बेटो... जहर... माफ S S क S R S ना S S"

***

मोटर, पम्प, स्विच, स्टार्टर, केबल साधन सारी
सिमेंस की ही पंचरत्ने सुकाल आणती दारी

अपसिद्ध सिमेंस पम्पसेटकी सर्व यंत्रे आमच्याकडे मिळतात. आपल्या गरजांसाठी अवश्य भेटा :

SIEMENS

फोन ऑफिस ४९९

फोन-निवात ३९९

अधिकृत विक्रेता : **अतुल इंजिनियरिंग अँड मशीनरी कंपनी**
 स्टेशन रोड, बारामती

नियतकालिक १९७४-७५

Step in-

Raka Book Agency

619, Shanawar, Appa Balwant Chowk, Poona-2

FOR

Arts, Science, Agriculture, Law, Commerce, Medical Engineering Books & Guides

We buy & sell secondhand books

With best compliments from

Walkers Sports

Mahatma Gandhi Road AHMEDNAGAR

Our homage to the sacred memory of Bhagwan Mahavir on the occasion of the 2500th anniversary of his "Mahanirvan."

TIME PASSES

Kirloskar

FOR QUALITY

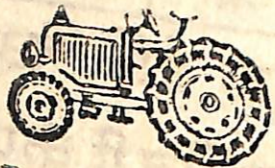
QUALITY REMAINS

Philips

M/s. Tuljaram Chaturchand Shah

Baramati

Phone:330

Tractor Divis on

1180, Shivajinagar, Dnyaneshwar Paduka Chowk, POONA-5

तुळजाराम चतुरचंद महाविद्यालय, बारामती

साहिलपे लाये और ...

शब्बीर एच्. के. टी. बापू. बी. कॉए.

'आज उस दुर्घटनासे दिलो दिमाग में फिर एक खलबली सी मचा दी है।'
 'जिदगीं ऐसी ही तो है मेरे दोस्त !'
 'तुम तो बिलकुल संजीदा हो गये, मदन।'
 'तो क्या यह घटना कम धक्का देनेवाली थी ?'
 'हाँ, मेरे यार !'
 'शुक्र है।'
 'बात यह है कि आज उसने फिर मुस्कराकर देखा।'
 'तो क्या इससे पहले उसने तुम्हें मुंह चढाया था ?'
 'भला वह क्यों मुझे मुंह चढाने लगी ?'
 'तो गोया बात कुछ बनती नजर आ रही है !'
 'यही तो मैं कहना चाहता हूँ।'
 'नाम क्या है उसका !'
 '..... जबांपे बारे खुदाया यं किसका नाम बाया !'
 'वाह तुम तो मिर्जी नौशा बन गये यार !'
 'उसका नाम लता है।'
 'किस क्लासमें है ?'
 'ज्युनियर बी. एस्सी. में।'
 'पहचान गया !'
 'मान गये ना मुझे उस्ताद !'
 'नहीं नहीं, अभी नहीं।'
 'फिर कब ?'
 'इस झामाके पूरे होने के बाद !'

'मुझे यह बेलेंज कबूल है ;'
 'ओ. के., फिर मिलेंगे !'
 'सलामे सुबह कबूल फरमाइये।'
 'तसलीम् !'
 'कैसी हो ?'
 'ठीक हूँ।'
 'मैं भी अच्छा हूँ।'
 'मुझा क्या है ?'
 'गुफ्तगू !'
 'वाह !'
 'एक बात कहूँ ?'
 'हाँ !'
 'तुम्हारा इरादा क्या है ?'
 'बहुत नेक !'
 'मैं भी बुरा नहीं।'
 'मैंने कब कहा है ?'
 'फिर ?'
 'एक बात और कहूँ ?'
 'जहर !'
 'तुमने सुना ?'
 'क्या ?'
 'घंटी बज गयी है, मैं चलती हूँ।'
 '.....'

नियतकालिक १९७४-७५

'कहो मदन आजकी ताजा खबर क्या है?'
 'आज तो मेरी खुशीका जवाब नहीं।'
 'क्यों? बात तय हो गयी क्या?'
 'हाँ मगर अगली मुलाकात की।'
 'कुछ हमें भी तो सुनाओ अपने अह्दें पैमानेकी बातें।'
 'अभी नहीं. अभी तो राहपर लाते लाते वकत लगेगी।'
 'तुम ठीक कहते हो।'
 'अगली मुलाकात कब हो रही है?'
 'अगली मुलाकात जब भी होगी कामयाब साबित होगी।'
 मेरी दुआएँ तुम्हारे साथ हैं।

x x x
 'आदाब।'
 'आदाब।'
 'मिजाज कैसा है?'
 'अच्छा है।'
 'आज कल दिन कैसे गुजरते हैं?'
 'दिन क्या आजकल तो रातें भी यूँ गुजर जाती हैं।'
 'किसीका खयाल?'
 'इम्तहान का।'
 'और किसीका?'
 'और उसके बाद नतीजेका।'
 'तुम तो कामयाब हो ही जाओगी।'
 'मुझे भी यही उम्मीद है।'
 'और मैं?'
 'तुम!'
 'हाँ।'
 'सोचकर बताना पड़ेगा।'
 'कबतक?'
 'जल्दही।'
 'अभी क्यों नहीं?'
 'अभी मौका नहीं।'
 'क्यों?'
 'देखिये वह कौन आ रहे हैं?'
 'वह प्रिन्सिपल साहब।'
 'अच्छा मैं चलती हूँ।'
 x 0 x

'मदन क्या हाल है?'
 'आज गुफ्तगूमें फिर पैशकदमी हो गयी।'
 'मुबारक हो!'
 'ऐसा लगता है, अब हम बहुत करीब आ गये हैं।'
 'वह कैसे?'
 'उसकी दिलकश बातोंसे तो यही मालूम होता है।'
 'आगे. आगे देखिये होता है क्या?'
 'काश, आगे का हाल मुझे मालूम होता।'
 'वह मैं बताऊँ?'
 'बताओ।'
 'फैसला कुछ ही दिनों में जल्द ही होनेवाला है!'

x x x
 'मदन!'
 'कौन?'
 'मैं।'
 'ओह, लता?'
 'हैरतसे यूँ न देखो, मदन।'
 'वाकई मैं तो हैरान हूँ।'
 'एक खुशखबरी लायी हूँ!'
 'क्या?'
 'अगर आज तुम मेरे मकान पर आओ तो?'
 'तो?'
 'तुम्हें कोई एतराज न होगा?'
 'नहीं, नहीं, कभी नहीं।'
 'जरूर आइये, मैं इन्तजार करूंगी।'

x x x
 'बडा आलीशान महल है तुम्हारा।'
 'और यह रही ड्राइंग रूम, तशरीफ रखिये।'
 'यह सब कुछ ख्वाब तो नहीं?'
 'नहीं बिलकुल नहीं।'
 'आज का दिन कितना खूबसूरत है।'
 'तुम भी खूब शायरी कर लेते हो।'
 'मैं शायर तो नहीं हूँ।'
 'मगर शायरी आ गयी है!'
 'हाँ।'
 'आज तुमसे एक वादा करना है।'
 'तुम्हारे खातिर सब वादे करनेकी तैयार हूँ।'
 'आज हम दोनों एक बंधनमें बंधेंगे, मदन!'

पुल्लाराम चतुरचंद महाविद्यालय, वारामती

'तुम सब कह रही हो।'
 'हाँ।'
 'मैंने तो बहुत पहले यह सोचा था।'
 'पैभी इस बारेमें सोच रही थी।'
 'हम दोनों के खयालात कितने एक हैं।'
 'है। इससे पहले कि हम उस बंधनमें बंध जाएँ।'
 'मुझे हर बातें कबूल है।'
 'अच्छा मदन, जरा सोचकर एक बात बताओ।'
 'जरूर जरूर, तुम करो तो।'
 'कठ तो ना जाओगे?'

'ओह! तुम तो मजाक करती हो।'
 'कहूँ?'
 'हाँ हाँ, कहो।'
 'अच्छा; कहो आज कौनसा त्योहार है?'
 'त्योहार?'
 'हाँ।'
 'आज शायद रक्षाबंधन है।'
 'हाँ।'
 'तो क्या?'
 'तो ये रही मेरी तरफसे तुम्हें राखी।' ***

हिंदी साहित्य मंडल

इस वर्ष हिंदी साहित्य मण्डलकी स्थापना की गयी। बी. ए. (द्वितीय एवं तृतीय वर्ष) के विद्यार्थियोंको एवं हिंदी भाषा एवं साहित्यमें रुचि रखनेवाले प्राध्यापकोंके लिए ही प्रस्तुत मंडलकी सदस्यता सीमित रखी गयी।

मंडलका शुभारंभ प्रा. आर. आर. तिवारी (अध्यक्ष, हिंदी विभाग योगेश्वरी महाविद्यालय, आम्बेजोगाई) के करकमलोंसे संपन्न हुआ। साथ ही आपने तुलसी जयंतीके उपलक्ष्यमें 'तुलसीकी भक्तिभावना' पर भाषण किया।

दि. १४ सितम्बर १९७४ को 'हिंदी दिवस' के शुभासुरपर प्रा. डॉ. कृ. गं. दिवाकर (प्राध्यापक, हिंदी विभाग, पुणे विश्वविद्यालय) का व्याख्यान आयोजित किया गया था।

इन दो प्रमुख कार्यक्रमोंके अतिरिक्त सदस्य छात्र तथा प्राध्यापकोंकी दो बैठकें हुईं। इनमेंसे दि. १६-८-७४ की बैठकमें 'मंडल' की रूपरेखा बतायी गयी। दि. ३०-८-७४ की बैठकमें प्रसिद्ध फिल्ममें आनंद, पिजरा और अभिमान पर चर्चा हुई।

प्रा. डी. अस्. शहा, प्रा. व्ही. अ. संगई ने बैठकोंके आयोजनमें सहयोग दिया। सबका आभार।

प्रा. एम्. बी. कंडारकर
कार्यवाह

प्रा. डॉ. कृ. मं. सुर्वे
अध्यक्ष

विद्यार्थीकालिका १९७४-७५

With best compliments from

TILAK
S
P
O
R
T
S

* * *

Deccan Gymkhana, POONA
Branches- Hubli & Sholapur
Factory- Swargate, Poona 9

With best compliments from

NATRAJ

General Stores

Municipal Shop No. 3

Bhigwan Chowk, BARAMATI

Dealers in Confectionary, Toilet,
All types of electrical goods,
Biscuits at cheap rates

Comparison Invited-
-Composition Challenged

: Visit once & be convinced :

Ready to serve you too every day, in every way

BANK OF MAHARASHTRA

1177, Budhawar Peth, POONA-2

We call it our Total Banking Service, bringing you every conceivable
Saving Scheme, safety of your valuables, financial aid to industry
and trade, and economic development of backward areas.

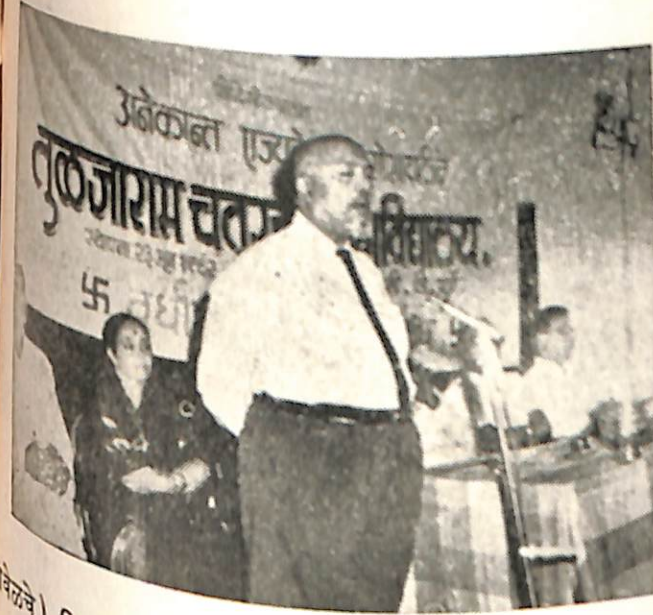
- Let us list what services we offer -

- o Savings Bank Account
- o Fixed Deposit Account
- o Shubha Mangal Deposit Scheme
- o Cumulative Deposit Scheme
- o Foreign Exchange Business
- o Travellers Cheque
- o Safe Deposit Lockers
- o Aid to Small Industries, Agriculture, Small Enterprises, Professionals
- o Current Account
- o Recurring Deposit Account
- o Annuity Deposit Scheme
- o Lokmangal Daily Deposit (Scheme)
- o Gift Cheque
- o Executor & Trustee Business

This is MAHABANK . . . . at your service through 396 branches.

तुळजाराम चतुरचंद महाविद्यालय, बारामती

० विविध कार्यक्रम ०

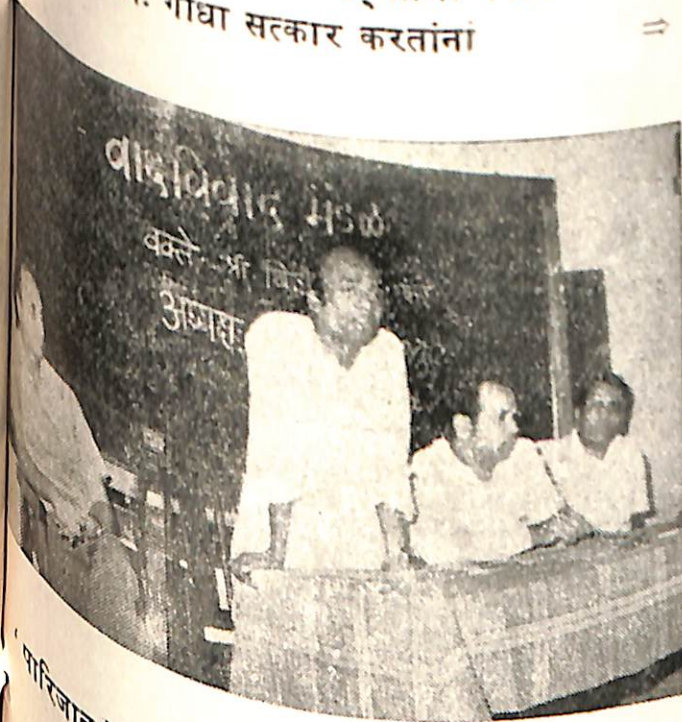

शिक्षणमंत्री ना. शरदचंद्रजी पवार यांचा प्राचार्य डॉ. गोधा सत्कार करतांना

महाविद्यालयाच्या वर्धापन दिनानिमित्त प्रमुख पाहुणे श्री. एस्. डी. जोशी भाषण करतांना

नाटककार श्री. विजय तेंडुलकर, श्री. बाबुराव बागूल व ना. पवार आणि प्राचार्य डॉ. गोधा

'परिजात' या हस्तलिखिताचे प्रकाशन करतांना प्राचार्य डॉ. गोधा

✽ जिमखाना दिन ✽

कु. सुपमा देशपांडे अहवाल वाचतांना →

श्री. जमदाडे सौ. पंडित यांचेकडून पारितोषिक स्वीकारतांना

कु. रेखा लोढे पारितोषिक स्वीकारतांना

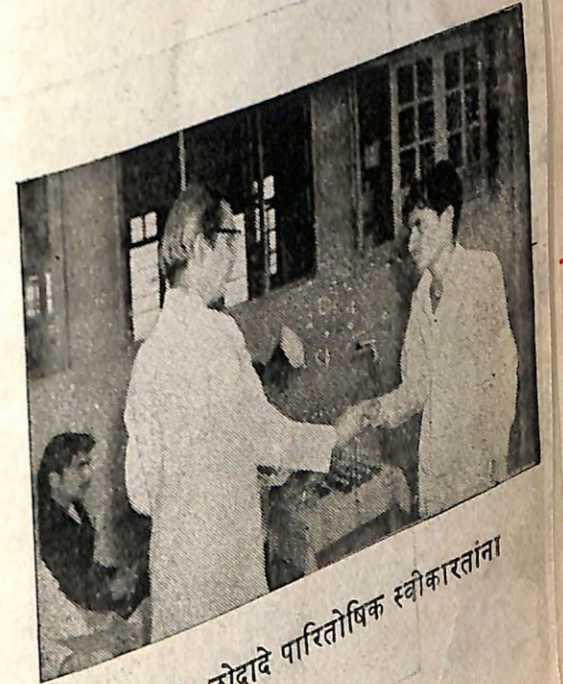
← मुख्य पाहुणे श्री. बाळ ज. पंडित भाषण करतांना

६६ वार्षिक पारितोषिक वितरण समारंभ ६६

प्र.चार्य डॉ. गोधा पाहुण्यांचे स्वागत करतांना

पुणे विद्यापीठाचे कुलगुरु प्राचार्य देवदत्त दाभोळकर भाषण करतांना

श्री. ए. डी. लोदादे पारितोषिक स्वीकारतांना

श्री श्रीकांत अंबडेंकर पारितोषिक स्वीकारतांना

स्टुडेंट मॅनेजिंग कमिटी

प्राचार्यांचे समवेत इतर समित्यांचे प्रतिनिधी

ENGLISH SECTION

CHARACTER OF SHIVAJI

Shivaji's private life was marked by a high standard of morality. He was a devoted son, a loving father and an attentive husband

Intensely religious from his very boyhood; by instinct and training alike; he remained although his life abstemious and free from vice, respectful to holy men, and passionately fond of hearing scripture readings & sacred stories and songs. But religion remained with him as ever fresh fountain of right conduct and generosity; it did not obsess his mind nor harden him into a bigot.

The sincerity of his faith is proved by his impartial respect for the holy men of all sects (Muslim as much as Hindu) and toleration of all creeds. His chivalry to women and strict enforcement of morality in his camp was a wonder in that age and has extorted the admiration of hostile critics like Khafikhan.

- Sir Jadunath Sarkar
- Shivaji And His Times

THE ARMIES IN INDIA

The armies in India, before the advent of the British, barring those of Ashoka, Vikramaditya, Akbar, Krishnadevaraya and Shivaji, were regional. Narrow in outlook, limited in utility and parochial in purpose they only served a large number of Indian kings, princes and satraps. Their contribution to nationalism is negligible, if also doubtful, except that they passed on their undying tradition of gallantry and patriotism. The British crushed the Indian mentally and spiritually as perhaps no other invader did. However it must be said to their credit that, while so doing, they also brought a brilliant new horizon of the art of war to the Indians' doorstep. Gobbling all the best that the British offered, the Indian was also ensnared in the rest that was British. Thus enamoured of much that was foreign to him, out of his soil, he somewhat loosened his own moorings. The postindependence period of attempting to rehabilitate. With the last four wars that we have fought in this period, with the awareness of our role in and contribution to a world influenced by many a nation, ideology and social and spiritual value, not predominantly British as they once were not very long ago, we have now to take stock, more as robust indigenous products than as easy fanciful and hence fragile imitations.

- Lieut. Col. S. C. Sirdeshpande

- adapted from U. S. I. Journal.
January - March 1974

Constructive uses of Atomic Energy

Ghorpade P. V.
T. Y. B. Sc.

"Beautiful" said Dr. Ramanna when our scientists succeeded in making an underground nuclear explosion on 18th May 1974. The other famous scientists were Dr. Sethana and Dr. Iyengar. But according to these scientists every one from the man who dusted the books & worked in the laboratory to the scientists who made theoretical calculations is responsible for this great success.

"There must be something wrong in the laws of nuclear physics if this device used for the explosion did not go off" replied Dr. Iyengar when he was asked by Dr. Ramanna whether all precautions had taken? We are going to see certain laws, some information related to nuclear explosion.

The eminent scientist Albert Einstein stated mass energy equivalence relationship as $E = mc^2$

where E = energy in ergs
 m = mass in grams
 c = velocity of light = 3×10^{10} cm/sec.

For example we shall calculate the energy equivalent of one gram matter.
 $E = (ergs) = m \times c^2$
 $= 1 \times (3 \times 10^{10})^2 = 9 \times 10^{20}$ ergs.

This energy is equivalent to 90 billion BTU (British Thermal Units) & it is enough energy to heat an average home for 1000 years.
When mass "m" is lost, then equivalent amount of energy appears. It was seen that when atoms of uranium (U^{235}) & plutonium (Pu^{239}) elements were broken down into nearly equal fragments certain amount of mass is lost and this loss in mass is converted into energy. Calculations showed that when 1 Lb. of U^{235} is broken or fissioned 22 million times as powerful as T. N. T., the most powerful explosive, energy is liberated or it liberates heat equivalent

to 1000 tons of coal. Neutron, which is electrically neutral is introduced in this atom of U^{235} or Pu^{239} then and then only fission occurs. This is achieved in a special device called nuclear reactor. Nuclear reactor is a device in which fission chain reaction can be initiated, maintained and controlled. When it is used for production of power it is called power reactor. When this single neutron enters in, it breaks one atom (fission) and two neutrons are evolved with energy. The chain reaction is continued to consume all the material of U^{235} or Pu^{239} used. This is the process for atom bomb.

Side by side we shall study the mechanism and principle used in hydrogen bomb. In atom bomb atom is fissioned while in hydrogen bomb two smaller atoms are fused. This process is called nuclear fusion. In this process atoms of deuterium $D^2 = {}_1H^2$ and tritium $T^3 = {}_1H^3$ are combined to form helium ${}_2He^4$. In this process we get neutron and energy. But fusion can only be brought about under the temperature of millions of degrees. The fission process (Atom bomb) can be used to initiate this high temperature. Consequently Hydrogen bomb is a fission - fusion explosion.

Now we turn our attention to our explosion in Rajstan desert. A "L" shaped pit was dug. The depth of hole was 350 ft. and horizontal part of "L" was 56 ft. and the device was kept at the end of "L" shape i.e. 350 ft. below underground. Rest of the portion was

filled by thousands of sandbags & tons of sand. Now question arises why the explosion was tested in Rajstan desert. Officially it was said that it could be anywhere in the mountains or on a plateau. But the site in the desert is better in the sense of geological structure of sand, disintegrated shale, rhyolite.

It is known to all that the material and knowledge used in the experiment were entirely Indian. In India, we have large deposits of thorium bearing sands known as monazite sands of Travancore beach. This sand contains thorium Th_{92} ranging from 8 to 10%. The uranium deposits are present in West Bengal, at Rajdutt, Tamdongari, Rajgon, Kanyalak, Purudongari in Bihar and Madyapradesh and at Rapur Talug in Nellore district of Tamilnadu.

It is quite clear that the method to get peaceful use is similar to the method to get destructive use of atomic power. We know the devastation caused in World War II when atomic power was used in a destructive sense. But our nation -- a nation strictly concerned over peace in world will consider only the constructive uses of atomic power.

It is interesting to know the development of atomic power at different places in India.

Trombay came up in 1953. Then Apsara is started in 1956. We began producing uranium in 1956 while plutonium in 1964. We have thorium deposits

in large amount which is converted into plutonium. In 1972 we have Purnima reactor. Tarapur project in Maharashtra and Ranaprattap project in Rajstan are producing electricity using atomic energy of about 200 MW capacity. The other projects Kalpakam in Tamilnadu and Narora in Uttar Pradesh are under construction. At Kalpakam there is fast breeder reactor plant. This is a reactor that operates with fast neutrons and produces more fissionable material than it consumes. If we use one ton of uranium we get 48 Kilo-watts units of electricity by usual way (like Tarapur). But with the help of fast breeder reactor, uranium is converted into plutonium and we shall get 1800 Kilo-watts units of electricity.

At Trombay establishment, we have isotopes department as Apsara, Cirus, Zerlina atomic energy reactors. Here we produce Iodine - 131, used for the detection and treatment of certain thyroid disorder. We export Iodine - 131 to even advanced countries. About 100 medical centres in India are using nuclear medicines.

Our "Nuclear Physics division" made x-ray spectrometers, with help of which we can study the work of atom more easily. In addition, this division made 3 microbiograph instruments which record nuclear explosion in any nation.

"Experimental Satellite Communication Earth Station" is constructed at Ahmadabad which communicates to moving rockets.

In modern industries we require metals in their purest form. Antimony, Bismuth, Tellurium, Selenium, Gold, Gallium, Indium, Cadmium, Zinc, Lead, Nickel, Cobalt, Boron, can be obtained in purest form with the help of atomic energy. Chemistry department of atomic energy centre has studied the effect of radiations on soft wood and has made harder wood than Sag from this wood. Our scientists are considering the use of atomic energy for mining of low grade ores, recovery of oil. India is greatly interested in mining. We have large copper deposits in some states. But they are of low grade and it is not economical to mine them conventionally. Therefore such mineral deposits can be obtained by using atomic power by leaching process.

At Trombay high yielding & better quality varieties of rice and groundnut are discovered. With the use of atomic energy life of medicine can be prolonged. Similarly fruits and vegetables can be kept for a long time undamaged. Under specific conditions atomic energy can be used to prolong or to accelerate ripening of fruits and production of blood plasma. Certainly atomic energy development in India will play an important role in Green revolution.

बारामती हार्डवेअर स्टोअर्स

बारामती : जि. पुणे

फोनस : निवास-२६२

ऑफिस-२३२

फर्म-३८९

अधिकृत विक्रेते

१) दि असोसिएटेड सिमेंट कंपनी लि., मुंबई	८) अमेरिकन स्प्रिंग अँड प्रेसिंग वर्क्स प्रा. लि. मुंबई
२) दि नॅचरल गॅस कंपनी प्रा. लि. पुणे	९) रामु फाऊंड्री, कोईमतुर
एसो गॅस सर्व अंजंट	१०) क्रॉम्पटन ग्रीन्डिङ्ग लि., पुणे
३) सगा विडेल इजिनिअर्स प्रा. लि. मुंबई	११) बजाज इलेक्ट्रिकल्स लि., मुंबई
४) जे. ब्रेसवेल प्रायव्हेट लि., मुंबई	१२) ओरिजंट पंखे
५) स्ट्रीप्लेक्स इंडस्ट्रीज प्रा. लि., न्यू दिल्ली	१३) क्रिश टेलिव्हिजन
६) लेकमेक इजिनिअरिंग कार्पोरेशन, पुणे	१४) वाटलीवाँय अँड कंपनी प्रायव्हेट लिमिटेड.
७) रूपा इजिनिअरिंग कार्पोरेशन, कोल्हापूर	

होज पाईप्स, रबर बेल्टींग, मॅशिन टुल्स, ऑईल इंजिन स्पेअर्स, पुलीज, ऑईल पेंट्स
इलेक्ट्रिक फिटिंग अँड ऑटो डिलर्स

Sealing Salt J. V.

FOR

High quality Sealing of anodised Aluminium

For Literature Please Contact

M/s. Swastik Laboratory &
Industrial Chemicals Pvt. Ltd.

- Office -
176/7, Sadashiv Peth,
Poona 411030

41140

- Factory -
29, Hadapsar Indu. Estate
Hadapsar, Poona 411013

7175

Telegram : LABCHEM

Manufacturers of Laboratory & Industrial Chemicals

All about the Gita

Rajopadhye P. P.
S. Y. B. A.

"Age can not wither her, nor custom
state her infinite variety"

Whenever I muse upon the stanzas
in the Gita. the above line comes to my
mind which suits the Gita very well. It
was written some centuries back, but
still it fascinates us and even the western
people are now inclined to study Gita.
Is it not a thing of pride for us? The great
leader of our country Mahatma Gandhi,
the Father of our Nation said, that Gita
had opened to him a new view of Life.
It touched his spirit Throughout his life
he followed the teaching of Gita.

Arjun the warrior was rather dejected
when he saw all his relatives gathered on
battle field for the war between the
Kourawas & Pandvas. He even saw his
revered preceptor. He felt that he would
be committing a sin by killing them in
war. So he gave up his arms and became
dejected. Lord Krishna thought that

Arjuna should know his duty as a -
"Kshatriya". He ought to fight and
Lord Krishna preached him his duties
This has been the subject of the Gita.
While preaching Arjuna, Lord Krishna
dealt with the immortality of the soul,
how the universe came in to being that is
"बासांसि जीर्णानि यथा विहाय नवानि गृह्णति
नरोऽपराणि । तथा शरिराणि विहाय जीर्णानि नवानि
संवाति नवानि देही" (२.२२)

Lord Krishna also dealt with the
sankhya philosophy. He laid much stress
on doing one's duty. To me this is more
important. The Lord had said that one
should do one's duty without expecting
the reward or fruit.

"कर्मण्येवाधिकारस्ते मा फलेषु कदाचन ।
कर्मफलहेतुर्भूर्मा ते संगोऽस्तवकर्मणि" (२.४७)

A man should not avoid his duty
under any circumstances. The Late
Lokamanya Tilak the scholar & the great
philosopher political leader of our nation

also held this view. He wrote a commentary on the Gita called the "Gita Rahasya". He opined that the Gita laid more stress on "Karma-Yoga" that is one should do one's duty without minding the fruit. He too followed this advice of the Gita. During the 8th century A. D. Shankaracharya who glorified the Hindu religion also wrote a commentary on the Gita. But Shankaracharya held the view that the Gita laid stress on the 'Dnyana-Yoga'. A man can be free from the cycle of birth when he attains the highest knowledge.

So we find that different learned men held different views and they propounded their own theories on the basis of Gita. Dnyaneshwar, the founder of the Bhagwat cult in Maharashtra wrote commentary in Marathi. His aim was that even the person from lowest class should know the message of Lord Krishna. He held the view that the Gita laid stress on devotion or Bhakti-Yoga. He imparted the knowledge so that even women or persons of lower classes can attain the highest bliss or salvation or Moksha, if

their minds are pervaded by devotion to the Lord. He discarded the show of devotion and other religious rites that are not necessary. In Maharashtra we find that the philosophy propounded by Dnyaneshwar has gained firm ground. The philosophy of Dnyaneshwar has found a place in every Hindu heart in Maharashtra. The late Dr. Babu Arbindo Ghosh once a revolutionary & later who devoted his life to spiritualism, had also studied Gita. His famous compilation "The essay on Gita" is still widely read. Dr. Radhakrishnan the former president of our country a great philosopher has also written a book on the Gita.

Lord Krishna dealt with the features of 'Sthita-Pradyna' a person having a balanced mind. Is it not a guide to us? For we are much more devoted to the worldly pleasures. To-day we are hankering after money. Moreover as the prices are soaring high, we are much worried about trying to make the both ends meet. At this critical time, I think Gita stands like a light house to that sailing through the sea. ***

With best compliments from -

M/s. Arvind Tobacco Company
Tobacco Merchant

AND

LAXMI ZARDA Manufacturer

Head Office :- BARAMATI [Poona]

Branch :- KURDUWADI [Sholapur]

बुलजारास सुतुरचंद महाविद्यालय, बारामती

Our Defence Organisation

Ganbote N. R.
T. Y. B. Com.

Defence is the 'Life-Blood' of national existence. It is one of the most important needs of man. The idea of defence is based on 'Charles Darwin's' theory of the 'Survival of the fittest.' For the protection of territorial integrity and national independence, a variety of measures is devised and those measures are collectively known as 'National Defence.' It is an art as well as a science. 'In international relations there are no permanent friends or permanent enemies; there are only permanent interests.' Due to this, defence policies are based upon these relations.

Protection of sovereignty, independence, territorial integrity and the national constitution are the main objectives of national defence. 'There can be no social security without national security.' India is the second most populous nation on earth. India possesses the world's fourth largest Army, fifth largest Air-

force and eighth largest Navy to defend her land frontiers, airspace and Coast-line.

To carry out these objectives is the main task of Indian Defence Organisation. The elements of this organisation are i) Higher Defence Policy and Control ii) The Air-force, iii) The Navy, iv) The Army.

HIGHER DEFENCE POLICY AND CONTROL :-

To frame the national Defence Policy and supervise the task of defence organisation is the chief function of the Defence Committee of the central cabinet. To carry out the policies framed by the Defence Committee of the Ministry is the main responsibility of the Minister of Defence. In order to achieve harmony and unity of purpose and co-ordination among the three wings, there are minister's Committees for the Army, Navy & Air-force & chiefs of the staff committees.

INDIAN AIR FORCE :- (I. A. F.)

It is rightly said; 'Rule the skies to control the Earth.' Indian Air-force has grown both in size and offensive potential with the help of modern and superior air-craft.

'We are ready to meet any challenge!'

Functions : Indian Air Force tries :-

- 1) To neutralise the elements of Pakistan Air Force in the East & launch counter air operations in the west; to give support to the other two wings i. e. Navy and Army.
- 2) To provide transport facility; help in maintaining communications to ensure Air Defence of Indian Air space.
- 3) To carry out reconnaissance, to keep an eye on the Army and Navy manoeuvres.
- 4) The most important function of I. A. F. is air support to the Army, in both offensive and defensive actions and air-support to Navy.

WHAT IS NEW :

In I. A. F. most of the fire power comes from MIG 215 and indomitable GNATS with support from SUKHOI-SU. 75 and HAL designed and built HF 24 MARUT fighter bombers. Excellent transport facility is provided by AN 12 and AN 12 V and MI 4 helicopters. The 'PRIMA-DONNA' is a MIG but the newer and more versatile version of the MF 24 MARUT is generally used in ground attack

SERVICE AIRCRAFT :-

It can be divided into eight groups. Bomber Group, which includes B 57 or Canberra; Fighter Force Group which includes vampire hunter, Gnat & Marut (HF 24) Technical Air Force Group containing MIG 21 and SU 7. Photo Recce Group which includes Canberra aeroplanes, Artillery Recce Air-craft Group, useful for the recce of the place of enemy. Transport Force containing AN 12 Dawta and C 119, Helicopters Group comprising chiefly MIG 4 and Alwet.

The I. A. F. can supply a sure shield of air protection or an air umbrella to our Infantry Jawans, while they are close in with the enemy.

INDIAN NAVY (INS) :-

Our Indian Naval Service is divided into two fleet forces. One for the Arabian Sea for which Bombay happens to be the Head Quarter. The other is for the Bay of Bengal for which Vishaka Patnam is the Head Quarter. It is quite imperative that we acquire the know-how regarding the construction of superior naval force from abroad and develop the habit of depending entirely on indigenous products.

After the Indo-Pak-War of 1965 our Navy started to expand very rapidly & in a short period it has acquired new fighter submarines, aircraft, anti submarines, helicopters and missile boats. In addition to large investments are made for development of Navy.

PRIDE OF OUR NAVY :-

INS 'NILGIRI' is the pride of our navy; the second most important aircraft carrier is INS VIKRANT and SEA-HAWK. Alike there are INS Delhi, INS Mysore and cruisers. INS Ranjeet,, INS Rana, INS Godavary, Gomti and Ganga and INS TALWAR, TRISHUL, BIAS etc. are our frigates.

INDIAN ARMY :-

Indian army has been given the first place among the three Wings because a success in war depends on the victory of the army. Our Army has a history of 200

years. The strength of our Army is 890000. We have fought in both the World Wars. Since our independence, we have had to fight seven wars. The strength of reserve volunteers and Border Security Force is 100000 and 100000 respectively.

DIVISIONS :-

Our manpower is divided into five commands, that together make up Armoured Divisions, 5 independent Armoured Brigades; 14 Infantry divisions. 11 Mountain Divisions, 6 independent Infantry Brigades. One Para Brigade and 20 Artillery Brigades. ***

Phone - 303

Estd - 1924

AT ALL STAGES OF EDUCATION
You can use with full advantage the
Quality Slated Roll up Black Boards

- Specially manufactured by the 'Megh Slate Factory Pvt. Ltd.' Baramati [Dist. Poona] for the following reasons :-
- 1) They are handy, portable and hangable anywhere.
  - 2) They are writable with chalk and erasable with dusters.
  - 3) They are coated with a special scientific colour which makes their surface non-glossy.
  - 4) They are fitted with strong wooden rollers at the top & the bottom.
  - 5) They can serve as indicators, Announcers, Reporters, Recorders, Supplementers and what dot?

MEGH SLATE FACTORY PRIVATE LIMITED
Post Box No. 24
BARAMATI Dist. Poona (India)

नियतकालिक १९७४-७५

तुळजाराम चतुरचंद्र महाविद्यालय, बारामती

: THE ENGLISH LITERARY ASSOCIATION :

The Department of English has always been of the view that the standard of English - spoken as well as written - of the students is miserably low and some thing ought to be done about it. In the current year the Department took the first practical step towards improving their English - establishing an English Literary Association.

Mr. A. K. Bhagwat, Principal of Wai College inaugurated the English Literary Association. He appreciated a poem by Vinda Karandikar translated by himself into English.

A wide range of activities was proposed to be carried out. They are as follows :-

- 1) A Course in Spoken English
- 2) Reading Room
- 3) Cineclub
- 4) Lectures by eminent men

As the current year was the first year of the Association, all the objectives could not be achieved. Hardly anything other than correspondence was done about screening film strips. The Reading Room also is yet to be introduced. But books in simple English (about 100) have already been bought and classified. The Association can run the Reading Room from the beginning of the next academic year.

Four talks (in addition to Principal Bhagwat's) were arranged by the Association : One by Dr. G. P. Thakur, of Shivaji University, on Virginia Woolf's 'To The Light House.' Mr. S. Marathe of Poona University is to talk on 'Differences Among Language.-With Special Reference To English and Marathi.' Mr. M. G. Desai of Fergusson College and Principal Mangalwedhekar of S. P. College have promised to give talks. They will be visiting the college before the close of the second term.

The highlight of the Association was the 'Course in Spoken English'. About 40 students from Pre-Degree upto M. A. joined the course. A comprehensive syllabus was drawn up. Students were trained with the help of discs specially bought from London. The members were to pay a fee of Rs. 5/- each per month. There were four one-hour periods every week.

Although the Association has no fantastic achievement to boast of, it is happy it has got going. It looks forward to better days the next year.

V. V. Upadhye
Chairman, English Literary Association

तुळजाराम चतुरचंद महाविद्यालय, बारामती

विविध विभागांचे अहवाल

सन १९७४-७५

जिमखाना विभाग-

यावर्षी आमच्या महाविद्यालयाने फुटबॉल, कुस्ती क्रिकेट, बॅडमिंटन, टेबल टेनिस (मुले मुली), कबड्डी, (मुले-मुली), टेनिस (मुले), व्हॉलिबॉल (मुले-मुली) खो-खो (मुले-मुली) व मैदानी स्पर्धा यात भाग घेतला.

अ) कबड्डी-मुली- संगमनेर येथे झालेल्या आंतरमहा-विद्यालयीन मुलींच्या कबड्डी सामन्यात अजिंक्यपद संपादन करण्याचे श्रेय संध्याच्या कप्तान कु. सुषमा देश-पांडे, कु. रेखा लोंडे व कु. रोहिणी जोशी यांना आहे. पुणे येथे झालेल्या आंतरविभागीय कबड्डी सामन्यात नगर विभागाच्या उपविजेत्या संध्यामध्ये आमच्या कॉलेजच्या कु. सुषमा देशपांडे, कु. रेखा लोंडे, कु. रोहिणी जोशी, आणि कु. मोहिनी जोशी यांचा समावेश होता.

ब) कबड्डी मुले- सासवड येथे झालेल्या मुलांच्या आंतरमहाविद्यालयीन कबड्डी सामन्यात, उगविजतेपद मिळविलेल्या आमच्या सधातून सर्वश्री टकले, नाहटा व निवाळकर यांचा खेळ उत्कृष्ट झाला. धुळे येथे झालेल्या आंतरविभागीय स्पर्धेत श्री. पवळ व श्री. नाहटा यांची निवड झाली होती. अॅड. श्री. शिवाजी राव जगताप यांनी कबड्डी खेळातील विद्यार्थी आणि विद्यार्थिनींना उत्कृष्ट मार्गदर्शन केले. महाविद्यालय त्यांचे ऋणी आहे.

क) व्हॉलिबॉल मुली- आमच्या महाविद्यालयानेच

भरविलेल्या आंतरमहाविद्यालयीन मुलींच्या व्हॉलिबॉल सामन्यात आमचा संघ विजेता होण्यासाठी कु. रेखा लोंडे यांचे कुशल नेतृत्व तसेच कु. कुलकर्णी, कु. पेठे, कु. रोहिणी जोशी, कु. गौरी घारपुरे व कु. सुषमा देश-पांडे यांचा उत्कृष्ट खेळ कारणीभूत आहे. तंदुरवार येथे झालेल्या आंतरविभागीय स्पर्धासाठी वरील अनुक्रमे ५ खेळाडूंची निवड झाली व नगर विभागाचे नेतृत्व बाही वेळेंस कु. रेखा लोंडे यांना मिळाले.

ड) कुस्ती- अहमदनगर येथे झालेल्या कुस्तीच्या स्पर्धेत ७० किलो वजनाखालील गटात श्री. जमदाडे हे अजिंक्य ठरले. त्याचप्रमाणे श्री. घाडगे यांनी ५२ किलो वजनाखालील गटात तिसरा क्रमांक मिळविला. सासवड येथे झालेल्या आंतरविभागीय स्पर्धेत वरील दोन्हीही खेळाडूंचा समावेश होता.

इ) खो-खो-मुली- संगमनेर येथे झालेल्या आंतर-महाविद्यालयीन स्पर्धेत आमच्या संघाने अजिंक्यपद संपादन केले. याचे सर्व श्रेय कु. संध्या उपाध्ये, रेखा लोंडे, उज्वला हिरेमठ, रोहिणी जोशी, रंजना लावंगरे यांना आहे. वरील सर्व खेळाडूंची अहमदनगर विभागा-तर्फे निवड झाली. नगर विभागाचे नेतृत्व करण्याचे मान कु. संध्या उपाध्ये यांना मिळाला.

ई) मैदानी स्पर्धा- संगमनेर येथे झालेल्या आंतर-महाविद्यालयीन स्पर्धेत पुढील अर्थलेखनी भाग घेतला

होता. यावर्षी आमच्या महाविद्यालयास एकूण गुणांमध्ये द्वितीय क्रमांक मिळाला.

१) श्री. शिंदे बी. आर. - यांनी ८०० आणि १५०० मिटर धावण्याच्या शर्यतीत प्रथम क्रमांक मिळविला त्याचप्रमाणे आंतरविभागीय स्पर्धेत ८०० मिटर मध्ये द्वितीय क्रमांक मिळविला.

२) श्री. गवळी बी. डी. - यांनी ४०० मिटर धावण्याच्या शर्यतीत प्रथम क्रमांक, तर ८०० व १५०० मिटर धावणे शर्यतीत द्वितीय क्रमांक मिळविला.

३) श्री. जमदाडे एस्. एम्. - यांनी आंतरमहाविद्यालयीन हातोडाफेक आणि गोळाफेक स्पर्धेत प्रथम क्रमांक तर आंतर विभागीय स्पर्धेत तृतीय क्रमांक मिळविला.

४) कु. रेखा लोंढे - यांनी भालाफेकमध्ये प्रथम क्रमांक, उंच उडी व १०० मिटर धावणे स्पर्धेत द्वितीय क्रमांक मिळवून नगर विभागाची वैयक्तिक चॅम्पियनशिप मिळविली.

५) आमच्या ४x४०० रिले मुलांचा संघ प्रथम आला. त्याचे सर्व श्रेय सर्वश्री शिंदे बी. आर., गवळी बी. डी., जगताप एस्. एस्. व भापकर एल. आर. यांना आहे.

६) ४x१०० मुले व मुली रिले संघास तृतीय क्रमांक मिळाला. मुलांच्या संघात याचे सर्व श्रेय सर्वश्री नाहटा व्ही. एस्., जगताप एम्. एस्., पवार एस्. एच्. व टकले डी. जी. यांना आहे, तर मुलींच्या संघात कु. लोंढे, उपाध्ये लाचंगरे व उज्वला हिरेमठ यांना आहे.

त्याचप्रमाणे श्री. दुबे आर. व्ही. व श्री कुलकर्णी आर. जी. यांची क्रिकेटसाठी, श्री पवार एस्. एन्. यांची खो-खोसाठी, तर श्री. गुंदेचा व्ही. एम्. यांची व्हॉलीबॉलसाठी नगरविभागातर्फे आंतरविभागीय स्पर्धेसाठी निवड करण्यात आली होती.

ह्या सर्व खेळाडूंचे मनःपूर्वक अभिनंदन !!

ए. एस्. मेहेर
फिजिकल डायरेक्टर

आर. एच्. चाफेकर
जिमखाना चेअरमन

वादविवाद व वाङ्मय मंडळ :

वादविवाद व वाङ्मय मंडळातर्फे यंदा पुढीलप्रमाणे कार्यक्रम आयोजित करण्यात आले होते.

लो. टिळक पुण्यतिथी (दि. ५-८-७४)

वक्ते : प्राचार्य अ. के. भागवत, आर्टस् व कॉमर्स कॉलेज, वाई

विषय - 'लोकमान्य टिळकांचा वारसा' ह्याचवेळी वक्त्यांचे हस्ते लो. टिळक पुण्यतिथीनिमित्त झालेल्या निबंध स्पर्धेतील यशस्वी विद्यार्थ्यांना रोख बक्षिसे देण्यात आली.

म. गांधी जयंती (दि. २-१०-७४)

अध्यक्ष - मा. श्री. का. मा. आगवणे
उपाध्यक्ष जि. प पुणे

वक्ते - मा. श्री. यदुनाथ थत्ते,
संपादक, साधना साप्ताहिक

विद्यार्थ्यांनी विचारलेल्या प्रश्नांची उत्तरे देऊनच श्री. थत्ते यांनी आपले विचार व्यक्तविले.

म. ज्योतिबा फुले पुण्यतिथी (दि. २८-११-७४)

अध्यक्ष - प्रा. बी. बी. पाटील, प्रा. डॉ. डी. टी. पाटील, प्रा. डॉ. डी. व्ही. तोगले आणि विद्यार्थी सर्वश्री एन्. आर. गानबोटे व्ही. डी. पांडकर धन्यकुमार शहा ह्यांनी भाषणे दिली.

याशिवाय ह्या महाविद्यालयातील विद्यार्थ्यांना स्पर्धेसाठी बाहेर गावी पाठविण्यात आले होते ते खालीलप्रमाणे -

१) जळगाव येथे दि. २५-८-७३ ला झालेल्या साने गुरुजी ढाल वादविवादस्पर्धेसाठी कु. माधुरी इनामदार, एफ. वाय. बी. ए. व रवींद्र इनामदार, टी. वाय. बी. ए. ह्यांना पाठविण्यात आले होते.

२) कोल्हापूर येथे दि. ३०-८-७४ ला झालेल्या द. सी. पंगु वक्तृत्वस्पर्धेसाठी श्री. व्ही. एस. नाहटा, टी. वाय. बी. ए. व श्री. एस. व्ही. जायपत्रे टी. वाय. बी. ए. ह्यांना पाठविले होते.

३) अहमदनगर येथे दि. १४ व १५ सप्टेंबर ७४ ला झालेल्या कथाकथन स्पर्धेसाठी कु. सुषमा प्रभाकर देशपांडे, टी. वाय. बी. ए. व कु. माधुरी प्रभाकर इनामदार, एफ. वाय. बी. ए. ह्यांना पाठविण्यात आले होते. कु. सुषमा देशपांडे यांना

'वारस' (श्री. रत्नाकर मतकरी) ह्या कवेच्या कथनाबद्दल उत्तेजनार्थं रु दहा वे पारितोषिक मिळाले.

स्पर्धासाठी पाठवावयाच्या विद्यार्थ्यांच्या निवडीसाठी प्रा. डॉ. डी. टी. पाटील, प्रा. डॉ. एस्. एन्. पुराणिक प्रा. डॉ. एस्. शहा, प्रा. एस्. बी. कदम, प्रा. बी. पी. जोहरापूरकर ह्यांचे विशेष सहकार्य लाभले.

कोलेजतर्फे झालेल्या वक्तृत्व स्पर्धा व निबंधस्पर्धांची माहिती पुढीलप्रमाणे दिलेली आहे -

१ छत्रपति शिवाजी महाराज त्रिशताब्दी राज्यारोहण-या समारोहानिमित्त निबंधस्पर्धा आयोजित करण्यात आली होती. या स्पर्धेत पुढील विद्यार्थी बक्षिसपात्र ठरले -

प्रथम - श्री. ए. बी. गलांडे, टी. वाय. बी. ए. रु. २१
द्वितीय - सी. चित्रा शहा, एम. ए. भाग-१, रु. १५
तृतीय - श्री. मधु मोकाशी, एस्. वाय. बी. ए. रु. ११

२ छत्रपति शाहू महाराज जन्मशताब्दी निबंधस्पर्धा : पुढील विद्यार्थ्यांचे निबंध बक्षिसपात्र ठरले -

प्रथम - श्री. ए. बी. गलांडे, टी. वाय. बी. ए., रु. १५
द्वितीय - श्री. मधु मोकाशी, एस्. वाय. बी. ए. रु. ११
तृतीय - श्री. एच्. एस्. खाडे, टी. वाय. बी. ए., रु. ७

३ म. गांधी जयंती : निबंध स्पर्धा - या स्पर्धेत पुढील विद्यार्थी यशस्वी ठरले -

प्रथम - श्री. मधु मोकाशी, एस्. वाय. बी. ए., रु. ७
द्वितीय - श्री. ए. बी. गलांडे टी. वाय. बी. ए., रु. ५

४ लो. टिळक पुण्यतिथीनिमित्त वक्तृत्व स्पर्धा : यात पुढील स्पर्धक यशस्वी झाले -

प्रथम - कु. माधुरी इनामदार, रु. १०
द्वितीय - श्री. एन्. आर. गानबोटे, रु. ७
उत्तेजनार्थं - श्री. एच्. एस्. खाडे, रु. ५

वर्षाप्रमाणे यंदा वार्षिक वक्तृत्व स्पर्धा दि. ७-१-७५ रोजी आयोजित करण्यात आली होती. वक्तृत्वासाठी पुढीलप्रमाणे विद्यार्थी वक्ते यशस्वी ठरले -

१ - श्री. व्ही. एम्. शहा, पी. डी. सायन्स, रु. ११
२ - कु. माधुरी इनामदार, एफ. वाय. बी. ए. रु. ७
३ - श्री. आर. एम्. रायरीकर, टी. वाय. बी. ए., रु. ५

एच्. एस्. खाडे
सेक्रेटरी

प्रा. डॉ. कु. मं. सुर्वे
चेअरमन

छात्रसेना (एन्. सी. सी.)

चालू शैक्षणिक वर्षात जुलै १९७४ पासून छात्रसेनेच्या कामकाजाची सुरुवात झाली. छात्रसेनेत प्रवेश घेऊ इच्छिणाऱ्या विद्यार्थ्यांची वैयक्तिक तपासणी करून १५० विद्यार्थ्यांना यावर्षी छात्रसेनेत प्रवेश दिला.

गतवर्षी 'सी' सर्टिफिकेट परीक्षेत आमचे तीन विद्यार्थी उत्तीर्ण झाले व 'बी' सर्टिफिकेट परीक्षेत दहा विद्यार्थी उत्तीर्ण झाले. तसेच आमच्या छात्रसेनेतील ५ विद्यार्थ्यांनी एकवीस दिवसाचे लष्करासमवेत चालणारे शिबिर यशस्वीरित्या पूर्ण केले.

यावर्षी २ महाराष्ट्र एन्. सी. सी. बटालियन व ११ महाराष्ट्र एन्. सी. सी. बटालियनमधील विद्यार्थ्यांचे वार्षिक प्रशिक्षण शिबिर आमच्या महाविद्यालयाच्या मैदानावर १८ ऑक्टोबर ते २९ ऑक्टोबर ७४ पर्यंत भरविण्यात आले. या १२ दिवसांच्या शिबिरात आमच्या छात्रसेनेतील एकूण ४१ विद्यार्थ्यांनी भाग घेतला होता. सदरच्या शिबिरात आमचे प्राचार्य डॉ. जे. के. गोधा आणि बारामती व या परिसरातील अनेक संस्थांनी अतिशय मोलाची मदत करून शिबिर यशस्वी होण्यास हातभार लावला. या शिबिरासाठी २ महाराष्ट्र बटालियनचे प्रमुख मेजर एन्. एम्. भंडारी यांचे मार्गदर्शन व नेतृत्व अतिशय उपयुक्त आणि उद्बोधक असे ठरले. या शिबिरास पुणे विभागाचे छात्रसेना-प्रमुख कर्नल शंकर आणि महाराष्ट्र राज्याचे छात्रसेना-प्रमुख ब्रिगेडियर संभू पानी भेट देऊन समाधान व्यक्त केले.

यावर्षी १८ डिसेंबर ७४ या दिवशी आमच्या १०७ छात्रसैनिकांनी दौण्ड येथे रायफल फायरिंगचा सराव केला त्यानंतर २५ जानेवारी १९७५ या दिवशी प्रजासत्ताक दिनानिमित्त खास परेड आयोजित करण्यात आली होती. त्या दिवशी छात्रसैनिकांनी प्राचार्य डॉ. गोधा यांना मानवंदना दिली व प्राचार्यांनी त्यांना उपयुक्त असे मार्गदर्शन केले.

कॅप्टन ए. एस्. किर्णगे
कंपनी कमाण्डर
६ कंपनी, २ महाराष्ट्र
एन्. सी. सी. बटालियन

ए. बी. गलांडे
कॅडेट सिनीअर
अंडर ऑफिसर

राष्ट्रीय सेवा योजना :

या महाविद्यालयात राष्ट्रीय सेवा योजनेचे पथक स्थापन होऊन पाच वर्षे पूर्ण होत आहेत. गेल्या चार वर्षांत वारामतीच्या पंचक्रोशीत बरेच चांगले कार्यक्रम आयोजित केले होते. आमच्या कार्यक्रमांना ग्रामस्थांनी उत्तम प्रतिसाद दिला आहे.

या वर्षीही चांगले कार्यक्रम आयोजित करण्याचे ठरले होते, परंतु सरकारी अनुदान कमी असल्याने सर्व कार्यक्रमांना मर्यादा पडल्या होत्या. तरीही विद्यार्थी-विद्यार्थिनींचा प्रतिसाद उत्तम होता. काही कंपसाठी तर विद्यार्थी-विद्यार्थिनींनी स्वतःचे जेवण आणून कंप यशस्वी केले होते.

या वर्षी पथकाने खालील कार्यक्रम आयोजित केले होते. —

१) रिमांड होम प्रोजेक्ट -

या कार्यक्रमात एक उत्तम गोष्ट साधली आहे या योजनेतील मुलींनी या अनाथ मुलांच्यात घरगुती व खेळीमेळीचे वातावरण निर्माण केले आहे. त्याचबरोबर मुलांना शिकविणे, त्यांची करमणूक करणे व भाऊबोज, श्रावणी चुक्रवार इत्यादि सांस्कृतिक कार्यक्रम आयोजित केले होते.

२) वनमहोत्सव -

या कार्यक्रमात पथकातील मुला-मुलींनी ३० खडे महाविद्यालयाच्या प्रांगणात घेतले व त्यामध्ये झाडे लावून वनमहोत्सव साजरा करण्यात आला.

३) साफसफाई -

या कार्यक्रमात वारामती येथील आमराईच्या परिसरातील झोपडपट्टीला भेट दिली व त्या ठिकाणी साफसफाई करण्यात आली.

७) श्रमशिबीर -

तांदूळवाडी या ठिकाणी ग्रामस्थांच्या सहकार्याने श्रमशिबीर घेतले होते. विद्यार्थ्यांनी ग्रामस्थांच्यासह रस्ता दुरूस्ती व साफसफाई केली.

५) मीज माशी प्रशिक्षण -

मीज माशीचा संभाव्य धोका टाळण्यासाठी

शासनाने या योजनेतील मुलांना प्रशिक्षण देण्याचे ठरविले होते. त्याप्रमाणे पुणे शेतकी कॉलेजच्या प्राध्यापकांनी मुलांना मीज माशीची माहिती देऊन तिचा प्रतिबंध कसा करावयाचा याचे ट्रेनिंग दिले. विद्यार्थ्यांना याचा फार फायदा झाला.

या राष्ट्रीय सेवा योजनेचे कार्यक्रम पार पाडण्यासाठी प्राचार्य डॉ. गोधा यांनी उत्तम मार्गदर्शन केले. विद्यार्थ्यांच्या व विद्यार्थिनींच्या गट प्रमुखांनी उत्तम साधु दिली उपप्राचार्य बी. बी. पाटील आणि इतर प्राध्यापक मित्रांचे मार्गदर्शन लाभले.

के. एस्. सणगर
कार्यवाह
राष्ट्रीय सेवा योजना

परिमल -

प्रतिवर्षीप्रमाणे यंदाही श्रावण आला. सृष्टीचे नाचतं, वागडत रूप त्यानं खुलवलं; फळा-फुलात, दिशा दिशात तांबूस गहरी छटा विखुरली. सारं कसं मस्त आणि धुंद वाटत होतं! नवागतांचा नवखेपणा संपुष्टात येऊन महाविद्यालयाच्या वातावरणात सुरम्य शांती नांदू लागली आणि याच उत्साही वातावरणात 'परिमल' दरवळला.

ऑगस्टच्या पहिल्या आठवड्यात "परिमल" हस्तलिखित पत्रिकेचे प्रकाशन झाले. यावर्षी साहित्यिक मित्रांनी परिमलची उच्च परंपरा आदरानं जपली व जोपासली.

परिमलचा गद्य विभाग प्रामुख्याने श्री. हनुमंत खाडे, नारायण गानबोटे, गजानन भिडे, संपत जायपत्रे, कु. संध्या कुलकर्णी मंगला पंजाबी यांनी सजविला.

श्री. मधु मोकाशी, प्रविण शहा, रवि इनामदार, तानाजी जरे, किरण नानिवडेकर, दिलीप गलांडे, बी. एन. शिंदे, दशरथ बारवकर आणि श्री. एम. के. खुसपे या कवि मित्रांच्या कविता उल्लेखनीय वाटल्या.

श्री. मुकुंद भालेराव, अशोक निरगुडकर, अशोक भागवत, पाटाळे, गोवडे, सत्यवान परदेशी, मडेंकर, रायसोनी, सजीव आणि राजीव कोल्हटकर या

विद्यार्थ्यांच्या सिद्धहस्त कुनव्यातून परिमल विभाग वर्षभर सजला गेला.

कथा कविता आणि लेख यांचा दर्जा बरा आहे, चित्रे उत्कृष्ट आहेत.

'परिमल' ला सहकार्य देणऱ्या सर्व विद्यार्थी व धू भविनींना मन पूर्वक धन्यवाद!

अनिल गलांडे प्रा. नी. ग. लोडे
विद्यार्थी प्रतिनिधी प्रा. व्ही. ए. संगई
प्रा. बी. पी. जोहरापुरकर

प्राध्यापक अभ्यास मंडळ :-

या वर्षी प्राध्यापक अभ्यास मंडळाच्या कार्यास १५ ऑगस्ट १९७४ रोजी सुरुवात झाली. प्राचार्य डॉ. जे. के. गोधा यांनी 'The Poona University Act-1974' यावर माहिती सांगितल्यानंतर अभ्यास-मंडळात त्यावर चर्चा करण्यात आली. दुमरे व्याख्यान दिल्ली येथील जवाहरलाल युनिव्हर्सिटीतील डॉ. जे. ए. नाईक यांनी "भारत-रजिया मबंध" या विषयावर दि. १७ ऑगस्ट ७४ रोजी दिले. तिसरे व्याख्यान अर्थशास्त्र विभागातील प्रा. व्ही. ए. आचार्य यांनी Crusade Against Inflation या विषयावर दि. २९ ऑगस्ट ७४ रोजी दिले. चौथे व्याख्यान मराठी विभाग प्रमुख प्रा. (डॉ.) डी. टी. पाटील यांनी दि. २७ सप्टें. ७४ रोजी श्री. निकुंबांच्या 'पुगावर्त' या खंडकाव्यावर दिले. अशा रीतीने प्रथम सत्रात अभ्यासमंडळात चार व्याख्याने झाली.

द्वितीय सत्रात पहिले व्याख्यान मराठी विभागातील प्रा. आर. टी. शहा यांनी दि. २१ जानेवारी ७५ रोजी 'साहित्य व अश्लीलता' या विषयावर दिले. हिंदी विभागाचे प्रा. कंडारकर यांनी ७ फेब्रुवारी ७५ रोजी 'अहिंसा' या विषयावर दिलेल्या व्याख्याने अभ्यास मंडळाचे या वर्षीचे कार्यास विराम देण्यात आला.

प्रा. डॉ. एम्. एन्. पुराणिक
प्रमुख
प्राध्यापक अभ्यास मंडळ

व्यवसाय मार्गदर्शन केंद्र :-

आपल्या महाविद्यालयत या वर्षीच्या व्यवसाय मार्गदर्शन केंद्र सुरू करण्यात आले सुरुवातीने वष असायने आवश्यक ते सर्व वाडमय व माहिती पुस्तिका उपलब्ध करण्याचे विवेक भर देण्यात आला व सृष्टीने भंगूर माहिती जमा करण्यात आली. यंत्रणा-लयातील हा विभाग अता बराच समृद्ध झाला आहे.

२ व ३ ऑक्टोबर १९७४ या दोन दिवशी रोज सायंकाळी ४। ते ६ या वेळात प्रा. ए. एस. विनिगे यांनी 'व्यवसाय संघी' या विषयावर विद्यार्थ्यांना अभ्यासपूर्ण व्याख्यान दिले. २७ नोव्हेंबर ७४ रोजी बालचंदनगर इंडस्ट्रीजचे चीफ एक्झिक्यूटिव्ह श्री. एस. डी. जोशी यांनी 'व्यवसाय मार्गदर्शन' या विषयावर विद्यार्थ्यांना उद्बोधक व्याख्यान दिले.

याशिवाय वर्तमानपत्रातून वेळोवेळी प्रसिद्ध होणाऱ्या व विद्यार्थ्यांना उपयुक्त करू शकतील अशा नोंदर विषयक ज हिगती सूचना फलकावर वेळोवेळी लावण्यात आल्या तसेच विद्यार्थ्यांना उपलब्ध असणऱ्या व्यवसाय क्षेत्राविषयी व स्पर्धात्मक परीक्षा विषयीची सक्षिप्त माहिती (मराठीतून) विद्यार्थ्यांसाठी सूचना फलकावर लावण्याचा कार्य समही हाती घेण्यात आला.
प्रा. डॉ. एस. एन. पुराणिक
प्रमुख
व्यवसाय मार्गदर्शन केंद्र

समाजशास्त्रे मंडळ :-

मह विद्यालयामध्ये यंत्रणा वर्षी (१९७४-७५) नव्यानेच समाज शास्त्रे मंडळ स्थापन करण्यात आले. निरनिराळ्या समाजशास्त्रांचा एकत्रित विचार घडवा व या मंडळाच्या वतीने वेगवेगळ्या समाज शास्त्रीय विषयांवर व्याख्याने आयोजित करण्यात यावीत या उद्देशाने या मंडळाने कार्य केले. त्यामध्ये पुढील कार्य-क्रम झाले.

१) राज्यशास्त्र विभागात १७ ऑगस्ट ७४ रोजी डॉ. नाईक यांनी 'भारताची परराष्ट्र नीती' यावर

व्याख्यान दिले. राज्य-शास्त्र विभागाने १९ जाने ७५ रोजी वारामतीत स्थापन झालेल्या अँग्लिकल्चरल डेव्ह-लपमेंट ट्रस्ट या संस्थेला विद्यार्थ्यांची भेट आयोजित केली होती त्यावेळी ट्रस्टच्या या विभागातील कार्या-बद्दल श्री. कमलाकांत ढवाण-पाटील यांनी माहिती दिली.

२) इतिहास विभागात तीन व्याख्याने आयोजित करण्यात आली.

७ ऑगस्ट ७४ रोजी प्रा. येडेकर, शाहू कॉलेज, कोल्हापूर यांचे 'कोल्हापूरचे छत्रती शाहू' या विषयावर भाषण झाले.

२६ ऑगस्ट ७४ रोजी प्राचार्य आठवले, सारडा कॉलेज, नगर यांचे मराठ्यांचे राजकारण जिवकालिन व शिवोत्तरकालिन' या विषय वर व्याख्यान झाले.

प्रा. कुलकर्णी, इतिहास विभाग-प्रमुख, पुणे विद्यापीठ यांचे 'शिवाजीचे नेतृत्व' या विषयावर भाषण झाले.

३) अर्थशास्त्र विभागात विद्यार्थ्यांची एक शैक्षणिक सहल माळगाव येथील साखर कारखान्याला भेट देण्यासाठी २३ ऑगस्ट ७४ रोजी नेण्यात आली कार-खान्यात जमिनीची प्रत ठरविण्यासाठी जे प्रयोग चालू आहेत त्याची माहिती कारखान्याने विद्यार्थ्यांना पुरविली

प्रा. एस्. जी. बोंद्रे
प्रमुख
समाज-शास्त्रे मंडळ

नाट्य कला मंडळ :-

यंदा महाविद्यालयाच्या नाट्यमंडळासाठी विद्यार्थी प्रतिनिधी म्हणून श्री. नजमुद्दीन शेख यांची निवड केली होती. विद्यार्थिनी प्रतिनिधी म्हणून कु. निर्मला गोवंडे या विनविरोध निवडून आल्या. नंतर मंडळाच्या तीन बैठका झाल्या. त्यात वर्षभरात करावयाच्या कार्यक्रमांची रूपरेषा तयार करण्यात आली.

महाविद्यालयाच्या स्नेहसंमेलनप्रसंगी श्री. जयवंत दळवी लिखित 'सभ्य गृहस्थहो!' हे नाटक सादर कर-

व्यात आले. सदर नाटकाचा प्रयोग अत्यंत नेटका व यशस्वी करण्याचे श्रेय आमच्या महाविद्यालयाचे कला-कार सर्वश्री संजीव कोल्हटकर, अविनाश पुरंदरे, किरण नानीवडेकर, विश्वास रानडे, नरेन्द्र करंदीकर, अनिल साबळे, अविनाश मोरे व कु. उज्वला कोल्हटकर, कु. सरोज देशपांडे, कु. उज्वला रानडे व कु. अरुणा तळ-वाडकर यांना आहे. श्री. सुभाष करंदीकर यांनी संगत व नेपथ्याची वाजू उत्कृष्ट सांभाळली. या नाटकातील उत्कृष्ट अभिनयाचे पहिले पारितोषिक श्री. संजीव कोल्हटकर, दुमरे पारितोषिक कु. सरोज देशपांडे आणि तिसरे पारितोषिक श्री विश्वास रानडे यांना देण्यात आले. दिग्दर्शनाची जबाबदारी श्री. सजीव कोल्हटकर यांनी जोख बजावली. नाट्यमंडळास प्रा. प्रभाकर वावरे प्रा. एम्. बी. चौधरी व प्रा. डी. एस्. शहा यांचे मार्ग-दर्शन लाभले.

तसेच हा नाट्यप्रयोग यशस्वी करण्यास सर्वश्री डॉ. अ. म. साठे, डॉ. अंबडेंकर, डॉ. सौ. सुमनताई कोल्हटकर, दिलीप हिरेमठ, विजय गोसावी, अशोक स्वामी, कु. सुषमा देशपांडे व श्री. भालचंद्र करंदीकर मुख्य प्राध्यापक, शाळा नं. ७ यांचे बहुमोल सहाय्य झाले. या नाटकाचे परीक्षक म्हणून डॉ. अनंत कुर्लेकर, श्री. भारत दांशी व सौ. पद्माताई सिधये यांनी सहकार्य दिले.

आपणा सर्वांच्या सहकार्याबद्दल महाविद्यालय आपले सदैव ऋणी राहिल.

श्री. नजमुद्दीन शेख - विद्यार्थी प्रतिनिधी
कु. निर्मला गोवंडे - विद्यार्थिनी प्रतिनिधी
प्रा. प्र. द. वावरे - चेअरमन, नाट्य-कला मंडळ

पुढणाराम चतुरवंध महाविद्यालय, वारामती

सहल विभाग :-

यंदा सहल विभागाच्या कार्याची मुहूर्तात शुक्रवार दिनांक ५-७-७४ रोजी घेतलेल्या मिटिंगने झाली. यंदा या समितीत प्रो. ए. एस. किर्णगे, प्रो. सो. एस. शेटी, प्रो. व्ही. ए. संगई आणि कु. नलिनी शहा यांचा समावेश होता. विद्यार्थी प्रतिनिधी म्हणून श्री. अभय शहा, टी. वाय. बी. ए. आणि विद्यार्थिनी प्रतिनिधी म्हणून कु. रोहिणी जोशी यांची अविरोध निवड झाली.

यंदा ऑगस्ट महिन्यात बी. ए. च्या विद्यार्थ्यांची माळगाव सहकारी साखर कारखान्यास अभ्यास - सहल गेली होती सप्टेंबर महिन्यात ५० विद्यार्थी आणि ६ प्राध्यापक स्थळ वसने नाशिक, पंचवटी व विबकेडवर येथे जाऊन आले. एस्. वाय. आणि टी. वाय. बी. ए. (इंग्लीश) या वर्गातील विद्यार्थी व त्या विषयाचे पांच प्राध्यापक जानेवारी महिन्यात कोल्हापूर व पन्हाळा येथे जाऊन आले. फेब्रुवारी महिन्यात टी. वाय. बी. ए. (राज्य-शास्त्र) या वर्गातील विद्यार्थी व संबधीत प्राध्यापक लोणावळा व खंडाळा येथे जाऊन आले. याच महिन्यात टी. वाय. बी. ए. (अर्थशास्त्र) या वर्गातील विद्यार्थी व संबधीत प्राध्यापक सिहगड, पुणे येथे सहली-निमित्त जाऊन आले.

वर्षभर छोट्या छोट्या सहली आयोजित कर-ण्यात श्री. अभय शहा (विद्यार्थी प्रतिनिधी) व कु. रोहिणी जोशी (विद्यार्थिनी प्रतिनिधी) यांचे फारच मोलाचे सहकार्य लाभले. तसेच या समितीतील सर्व प्राध्यापकांनी वेळोवेळी मार्गदर्शन केले.

अभय शहा
विद्यार्थी प्रतिनिधी
प्रो. डी. के. मगदूम
प्रमुख सहल विभाग

कु. रोहिणी जोशी
विद्यार्थिनी प्रतिनिधी

नियतकालिक १९७४-७५

स्नेहसंमेलन व पारितोषिक वितरण समारंभ :-

या वर्षी २१, २२, २३ डिसेंबर १९७४ रोजी स्नेहसंमेलनाचा सोहळा अत्यंत उत्साहाने साजरा झाला पहिल्या दिवशी अलोपथ्यकारांचा कार्यक्रम, फनफंअर-फनीगेम्स आदि विविध कार्यक्रम झाले. विद्यार्थी, विद्या-थिनी, प्राध्यापक यांनी त्यात उत्साहाने भाग घेतला रात्री खास विद्यार्थ्यांसाठी 'सभ्यगृहस्थ हो!' या जयवंत दळवी लिखित नाटकाचा व्हायरदार प्रयोग झाला.

दुसऱ्या दिवशी विद्यार्थी-विद्यार्थिनी विविध-गुण-दर्शनाचा कार्यक्रम सादर केला. त्यात श्री. वाम फडके लिखित 'आळी मिळी गुप चिळी' ही मराठी एकांकिका व 'शादी या कोसला' ही किर्णगे साहू लिखित हिन्दी एकांकिका आणि 'ज्युनिअस सिडर' या शेक्सपियरच्या नाटकातील प्रवेश सादर करण्यात आला ही जबाबदारी प्रा. आर. टी. शहा, प्रा. कंडारकर व प्रा. तोमले यांनी पार पाडली. तसेच विद्यार्थी विद्यार्थि-नींनी सादर केलेले सांगडा नृत्य झाले. कु. संजीवनी साठे यांनी सादर केलेले विविध रसदर्शन आणि वसंत कानेटकर लिखित 'रायगडला जेव्हा जाग येते' या नाटकातील प्रवेश झाले.

सर्वश्री. नजमुद्दीन शेख, रजजाक पठाण व घेवारे यानी आर्केस्ट्राची वाजू उत्तम सांभाळली व तो कार्यक्रम नेटकेपणाने सादर केला.
कु. सुषमा देशपांडे यांनी आकाशवाणी वृत्त सादर केले. फिशपांडेचा सर्वांचा आवडता कार्यक्रम पार पाडला.

शेवटच्या दिवशी रात्री खास आमंत्रितांसाठी जयवंत दळवी लिखित 'सभ्यगृहस्थहो!' या नाटकाचा उत्तम प्रयोग झाला. याची जबाबदारी प्रा. प्रभाकर वावरे, प्रा. चौधरी यांनी उत्तम सांभाळली.
विविध-गुण-दर्शन, एकांकिका याची जबाबदारी प्रा. एन. जी. लोंडे यांनी उत्तम प्रकारे पार पाडली.

स्यांना सर्व प्राध्यापक, विद्यार्थी प्रतिनिधी यांनी उत्तम सहकार्य दिले.

दि. २८ फेब्रु. १९७५ रोजी पुणे विद्यापीठाचे कुलगुरु प्राचार्य देवदत्त दाभोळकर यांच्या हस्ते पारितोषिक वितरण समारंभ झाला. सर्व क्षेत्रातील यशस्वी विद्यार्थ्यांना त्यांच्या हस्ते पारितोषिके देण्यात आली.

या सर्व कार्यक्रमात आम्हाला प्राचार्य, प्राध्यापक

विद्यार्थी प्रतिनिधी, सर्व विद्यार्थी बंधू-भगिनी यांनी जे साहाय्य केले, त्याबद्दल आम्ही त्यांचे आभारी आहोत.

सतीश खोमणे
सेक्रेटरी
वा वि क स्ने ह स मे ल न

प्रा. डी. के. मगदूम
चेअरमन

हादिक शुभेच्छा !

: शिंदे फोटो आर्ट स्टुडिओ :

○ फोटो डीलर्स

○ एन्लार्जमेंट

○ ऑईलपेंट पोर्ट्रेट कलर्स

गांधी चौक, बारामती.

○ प्रोप्रायटर ○

के. बी. शिंदे

गुळजाराम चतुरचंद महाविद्यालय, बारामती

Report of the Prizes and Scholarships 1974 - 75

1) Smt. Kasturbai Walchand Trust Prizes :-
(To the students who stood first in the college at the various examinations)

		Rs.
Shri. A. D. Lodade	P.D.Arts First Class first	111-00
" S. P. Ambardekar	P.D.Sc.	"
" S. J. Deuskar	P.D.Com.	"
Miss. M., J. Kothari	F.Y.B.A.	"
Shri. S. R. Rathi	F.Y.B.Sc. First Class	"
" V. R. Naik	F.Y.B.Com.	"
Miss. C. R. Mehta	S.Y.B.A.	"
Shri. D. P. Joshi	S.Y.B.Sc.	"
" N. R. Ganbote	S.Y.B.Com.	100-00
" P. B. Ingawale	T.Y.B.A.	"
" D. M. Ajotikar	T.Y.B.Sc. First Class	101-00
" D. G. Bokil	T.Y.B.Com.	100-00
Miss R. V, Bhagwat	M.A (Marathi)	"
Shri. M. K. Dhande	M.Com.	"

2) National Scholarship :-

Shri S. J. Deuskar	F.Y.B.Com.	500-00
" H. V. Lonkar	F.Y.B.Sc.	"
" K. P. Shah	P.D.Sc.	"
" N. V, Shah	P.D.Sc.	"

3) Govt Open Merit Scholarship :-

Shri. V. R. Naik	S.Y.B.Com.	300-00
------------------	------------	--------

4) Scholarship to Physically Handicapped Students :-

Miss. R. M. Date	T.Y.B.A.	900-00
Shri. J. M. Wanzkhade	F.Y.B.A.	600-00

नियतकालिक १९७४-७५

5) Tuljaram Chaturchand Shah Scholarship :-

Shri. V. C. Shah	F Y.B.Com.	320-00
" C. B. Doshi	P.D.Arts.	"

6) Popatlal Chandanmal Scholarship :-

Shri. S. T. Ambardekar	F Y B.Sc.	101-00
" S. J. Deuskar	F Y B.Com.	100-00
" A. D. Lodade	F Y B.A.	"

In addition to this, the following Scholarships and Freeships were given to the students :-

E. B. C. Freeship	803 Students
B. C. Scholarship	114 "
B. C. (Repeaters) Freeship	16 "
National Loan Scholarship	22 "
Primary Teacher's Freeship	29 "
Freedom Fighter Scholarship	10 "
Govt. Open Merit Freeship	28 "
Nagarpalika Scholarship	11 "
College Merit Scholarship	75 "
College Merit Freeship	41 "
Poona University P. G. Merit Scholarship	5 "

पुळजाराम चतुरचंद महाविद्यालय, बारामती

- आमचे ग्रंथालय -

महाविद्यालयीन शिक्षणात ग्रंथालयाचे स्थान फार महत्त्वाचे असते. "ज्ञानलासा असलेल्या विद्यार्थ्यांना, त्यांच्या विषयाचे आधुनिकतम ज्ञान प्राप्त करून देणे व त्यांच्या ज्ञानपिपासेला प्रोत्साहन देणे" हीच दृष्टी समोर ठेऊन ग्रंथालयाची प्रगती करण्याकडे आमचे महाविद्यालय प्रयत्नशील आहे.

ग्रंथसंग्रह - चालू शैक्षणिक वर्षात ३१ डिसेंबर ७४ यत्ने रुपये १५२७३.८६ किमतीची १५८० ग्रंथांची आम्ही ग्रंथालयात भर टाकली. आता ग्रंथालयातील संग्रहाची संख्या १९४७० झाली आहे.

नियतकालिके - विद्यार्थी व प्राध्यापक यांना अभ्यासासाठी उपायुक्त ठरतील अशी नियतकालिके मागविली जातात. ग्रंथालयात येणाऱ्या नियतकालिकांची संख्या २१२ आहे त्यांची ६४ नियतकालिके भेटोदाखल येतात व नमानपत्रे - जगातील सद्य परिस्थितीची दखल घेता यावी म्हणून ग्रंथालयात ८ वनमानपत्रे ठेवणेची स्वतंत्र व्यवस्था आहे.

अभ्यासिका - तास नमतील अशावेळी विद्यार्थ्यांना अभ्यास करता यावा म्हणून या वेगळ्या विभागाची तरतूद केली असून यात क्रमिक पुस्तके, इतर ग्रंथ आणि विद्यार्थींच्या प्रश्नपत्रिका ठेवल्या आहेत.

होमरीडिंग विभाग - नाममात्र अनामत रक्कम ठेऊन विद्यार्थ्यांना घरी वाचणेसाठी पुस्तके दिली जातात. या विभागातून पदवीपूर्व ते तृतीय वर्षापर्यंत एकावेळी एक तर पदव्युत्तर विद्यार्थ्यांना दोन पुस्तके दिली जातात.

रात्रीची अभ्यासिका - ही २ जानेवारी १९७५ पासून ग्रंथालयात सुरु करण्यात आली असून ती रात्री १२ पर्यंत उघडी असते. तिचा फायदा अंदाजे ३५० विद्यार्थ्यांना मिळतो.

पुस्तक निधी - गरीब व गरजू विद्यार्थ्यांना आवश्यक अशी पाठ्यपुस्तके वर्षभर घरी वापरणेस दिली जातात

तसेच यु. जी. सी., बुकबँक, पंचायत समिती ग्रँट, मित्र-मंडळ बारामती, लायन्स क्लब, विद्याप्रतिष्ठान बारामती या योजनेची पुस्तकेदेखील वर्षभर वापरणेस देण्यात येतात. यावर्षी १७५८ पाठ्यपुस्तके ५२७ गरजू विद्यार्थ्यांना देण्यात आली.

हुशार विद्यार्थ्यांना खास सबलत - ज्या विद्यार्थ्यांनी विद्यार्थींच्या परीक्षेत विशेष प्राविण्य मिळविले आहे अशा विद्यार्थ्यांना होम रीडिंग विभागावरील आणखी १ जादा पुस्तक प्राचार्यांच्या परवानगीने दिले जाते अशी सबलत १८ विद्यार्थ्यांना देण्यात आली आहे.

मदत - विद्याप्रतिष्ठान बारामती या संस्थेने महाविद्यालयातील बुकबँकसाठी रुपये २००० ची १८३ पुस्तके देऊन मदत केली. त्याबद्दल आम्ही मान्यवर सभासदांचे अत्यंत आभारी आहोत.

तसेच प्राचार्य डॉ. जे. के. गोधा यांनी डॉक्टर पदवीसाठी पुणे विद्यापीठाला सादर केलेला 'महाराष्ट्र राज्यातील विकीकराची शासनव्यवस्था व कार्यपद्धति' या विषयावरील आपला मौलिक प्रबंध ग्रंथालयास भेट दिला. तसेच प्रा. डॉ. दयाराम पाटील यांनीही आपला 'साने गुरुजी - एक चिकित्सक अभ्यास' या विषयावरील पुणे विद्यापीठाला डॉक्टरसाठी सादर केलेला प्रबंध ग्रंथालयाला भेट दिला.

दरवर्षीप्रमाणे मदत देऊन उपहृत केले आहे. तसेच आम्हास ग्रंथरूपाने मदत देऊन उपहृत केले आहे. तसेच यावर्षी डॉ. नाईक (कोल्हापूर), प्राचार्य रामचिंदे, प्राचार्य व्ही. एन्. जगताप, प्राचार्य देशमुख यांनी ग्रंथालयास भेट देऊन समाधान व्यक्त केले.

प्राचार्य, प्राध्यापक, विद्यार्थी - विद्यार्थिनींचे जे सहकार्य आम्हास लाभले, त्याबद्दल त्यांचे आभार प्रा. आर. एच्. चाफेकर एस्. एन्. पाटील प्रमुख, ग्रंथालय विभाग ग्रंथपाल

शोकवार्ता

आमचे माजी विद्यार्थी - साक्री (जि. धुळे) येथील महाविद्यालयातील प्रा. नंदकुमार सोमे यांचे शनिवार, दि. १५ मार्च ७५ रोजी दुःखद निधन झाले त्यांच्या कुटुंबियांवर कोसळलेल्या या दुःखाला सीमा नाही. प्रा. भोमे विद्यार्थी प्रिय शिक्षक व आदर्श विद्यार्थी होते. त्यांच्या कुटुंबियांच्या दुःखात आम्ही सहभागी आहोत. ईश्वर त्यांच्या आत्म्यास शांती देवो!

नियतकालिक १९७४-७५

TEACHING STAFF : 1974-75

Principal : Dr. J. K. Godha, M.Com., B.A., I.L.B., Ph.D.

English :

- Prof. V. V. Upadhye M.A.
" S. K. Kulkarni, M.A.
" Dr. D. V. Togale, M.A., Ph.D.
" A. K. Israna, M.A.
" M. M. Monipally, M.A.

Marathi :

- Prof. Dr. D. T. Patil, M.A., B.Ed., Ph.D.
" D. S. Shah, M.A. (Mar.) M.A. (Hin.)
B.Ed.
" R. T. Shah, M.A., B.T.

Hindi :

- Prof. Dr. K. M. Surve, M.A., Ph.D.
" M. B. Kandarkar, M.A. (Hindi)
M.A. (Mar.), B.Ed.

Sanskrit & Ardhamagadhi :

- Prof. N. G. Londhe, M.A. (San.)
M.A. (Mar.)

History :

- Prof. A. S. Kininge, M.A.
" V. A. Sangai, M.A. (Mar.)
M.A. (His.), B.Ed.

Economics :

- Prof. S. G. Bondre, M.A.
" A. B. Desai, M.A.
" V. V. Acharya, M.A.

Politics :

- Prof. Dr. S. N. Puranik, M.A., Ph.D.
" V. D. Kakade, M.A.

Psychology :

- Prof. B. S. Mane, M.A.
" (Sou) S. A. Lele, M.A.

Sociology & Education :

- Prof. S. P. Kadam, M.A. (Hist.),
M.A. (Soci.), M.A. (Psy.)

Mathematics & Statistics :

- Prof. B. B. Patil, M.Sc.
" P. D. Wavre, M.Sc.
" M. D. Bhagat, M.Sc.
" V. G. Padvekar, M.Sc.

Chemistry :

- Prof. R. H. Chaphekar, M.Sc.
" R. J. Gandhi, M. Sc.
" M. B. Chaudhari, M.Sc.
Miss. N. K. Shah, M.Sc.

Physics :

- Prof. S. R. Nawathey, M.Sc.
" E. K. Patil, M.Sc.
Shri. R. W. Joshi, B.Sc.

Botany :

- Prof. D. K. Magdum, M.Sc.

Zoology :

- Prof. V. A. Vakil, M.Sc.
Shri. K. S. Sanagar, B.Sc.

Geography :

- Prof. B. P. Joharapurkar, M.A.

Commerce :

- Prof. C. S. Shetti, M.Com.
" D. H. Firke, C.A.
" J. B. Magdum, M.A.
" P. H. Shah, C.A.

Physical Director :

- Shri. A. S. Meher, B.Com., D.P.Ed.

Librarian :

- Shri. S. N. Patil, B.Sc. (Hons.) B.Lib.Sc.

Head Clerk :

- Shri. R. L. Surawade

बारामती सहकारी खरेदी-विक्री सोसायटी लि.

बारामती

स्थापना : १९६३

ऑडिट वर्ग 'ब'

:- संस्थेचे उद्योग व्यवसाय :-

- १) नियंत्रित वस्तूचे वाटप - साखर, आटा, रवा, मंदा वगैरे.
- २) मिश्रखत विभाग - रासायनिक खते, पॅड, मिश्रखत, औषधे वगैरे.
- ३) अडत विभाग - शेतकऱ्यांचा शंतीमाल वाजवी दरांत विकणे.
- ४) एकाधिकार धान्य खरेदी - नेमून दिलेल्या केंद्रावर
१. बाजरी, २. ज्वारी, ३. गहू वगैरे खरेदी करणे.
- ५) एकाधिकार कापूस खरेदी - बारामती तालुक्यातील एकाधिकार कापूस खरेदीची
सब् - एजन्सी संस्थेने मिळविलेली आहे. त्याप्रमाणे
सन १९७४ सालात संस्थेने ५०,००० क्विंटल कापूस
खरेदी केलेला आहे.

:- संस्थेचे पदाधिकारी :-

- १) श्री. भगिरथ श्रीपती पवार
- २) " भिमदेवराव साधुजी गोरणे
- ३) " बाबुराव सोपानराव गावडे
- ४) " नानासो गणपतराव सस्ते
- ५) " नरसिंग बाजीराव देवकाते
- ६) " शंकरराव कृष्णाजी तुपे
- ७) " नामदेवराव आनंदराव आटोळे
- ८) " तुकाराम नानासो घुमाळ
- ९) " बबनराव शंकरराव जाधव
- १०) " गणपतराव गुलाबराव पवार
- ११) " खुशालचंद रतनचंद छाजेड
- १२) " गुलाबराव साहेबराव ढवाण
- १३) " आनंदराव काशिनाथ गवारे
- १४) " शंकरराव गणेश दाते

एस्. एल्. वालेकर
मॅनेजर